

TAMPEREEN YLIOPISTO

Kalle Lehtinen

Hallittu rakennemuutos rassaa

Holkerin hallituksen rakennemuutospuhe sekä sen
muotoutuminen ja kritiikki 1980-luvun lopun
yhteiskuntamuutoksissa

Suomen historian Pro Gradu -tutkielma

Tampere 2008

Tampereen yliopisto

Historiatieteen laitos

LEHTINEN, KALLE: Hallittu rakennemuutos rassaa. Holkerin hallituksen rakennemuutospuhe sekä sen muotoutuminen ja kritiikki 1980-luvun lopun yhteiskuntamuutoksissa.

Pro gradu -tutkielma 75 sivua

Suomen historia

Joulukuu 2008

Pro gradu -tutkielma käsittelee sitä, miten 1960-luvun rakennemuutospuhe muotoutui vuoden 1987 hallitusohjelmaan *hallittu rakennemuutos* -käsitteeksi, ja millaista oli Harri Holkerin hallituksen ja hallituksen kritisoijien rakennemuutospuhe 1980-luvun lopun yhteiskuntamuutoksissa. Tutkielma jakautuu kolmeen osaan, joista ensimmäisessä pohdin poliittisten ohjelmien rakennemuutospuhetta ja ”hallitun rakennemuutoksen” muotoutumista 1960-luvulta vuoteen 1987. Toisessa osassa käsitellään ”hallitun rakennemuutoksen” ja sen kritiikin sisältämää rakennemuutosretoriikkaa. Viimeisessä osassa tutkitaan rakennemuutospuheen sijoittumista suomalaisen yhteiskuntamuutokseen 1980-luvun lopussa.

Rakennemuutosta on aina tapahtunut, mutta se nousi kulttuuriseksi ilmiöksi 1960-luvulla, kun maaseutu alkoi tyhjäntyä. Maalapakko synnytti kulttuurisia lajityyppejä aina taiteeseen asti. Erityisen vilkas julkinen keskustelu alkoi siitä, kun Holkerin hallitus lanseerasi vuonna 1987 käsitteen ”hallittu rakennemuutos”. Poliittisissa ohjelmissa rakennemuutosta oli käsitelty runsaasti 1960-luvulta lähtien ja se oli yhteiskuntasuunnittelun kultakautena ilmiö, johon suhtauduttiin positiivisesti. Taistelussa rakennemuutoksen seurauksia vastaan puolueet käyttivät 1960- ja 70-luvuilla pitkälti samoja keinoja kuin 1980-luvulla, mutta puhe oli erilaista.

Holkerin hallituksen ohjelma ja erityisesti ”hallittu rakennemuutos” aiheutti paljon kritiikkiä. Kritiikin syyt voidaan käytetyn puheen perusteella jakaa arvokysymyksiin, politiikan ja poliittisten valtasuhteiden muutokseen sekä hallituksen politiikan osittaiseen väärinymmärrykseen. Arvot muuttuivat 1980-luvulla kovemmiksi ja talouspolitiikka nousi tärkeydessä ulkopoliittikan ohitse vuoden 1987 hallitusohjelmassa. Kriitikot huolestuivat hallituksen uudesta kovien talousarvojen politiikasta, koska näkivät alempien yhteiskuntaluokkien jäävän paitsioon.

Kokoomus nousi vuonna 1987 hallitukseen pitkän oppositiokauden jälkeen ja muutti vanhoja valta-asetelmia. Rakennemuutospuheen kritiikki kohdistui usein kokoomukseen ja henkilöityi ajoittain pääministeri Holkeriin. Hallituksen politiikka nähtiin liian optimistisena ja yrity maailmasta lainattu talouspuhe ei uponnut kovinkaan hyvin vastaanottajiin. Kokoomus näki uuden sinipunahallituksen kokoonpanon parantavan sisällissodan haavat, kun taas kriitikot näkivät uuden kokoonpanon merkitsevän puolueiden homogenisoitumista. Hallituksen poliittisessa puheessa terminologia ja retoriikka olivat suurimmat syyt niihin ristiriitoihin, jotka syntyivät kriitikoiden ja hallituksen välille.

Suomalainen yhteiskunta muuttui merkittävästi 1980-luvun lopulla ja nämä muutokset vaikuttivat myös keskusteluun. Muutoksia tapahtui poliittisella kentällä, yhteiskunnan arvoissa ja talous- ja yhteiskuntapolitiikan hallinnossa. Kekkonen valtakauden päättymisen lisäksi politiikan muutokset liittyivät puolueiden valtasuhteisiin, puolueiden kannatuspohjiin, parlamentarismien kasvuun ja talouspolitiikan merkityksen kasvuun. Yritysmaailman hallintomalleja tuli mukaan politiikkaan ja toimintatapoja kopioitiin yksityiseltä sektorilta. Korostettiin tavoitejohtamista tulosjohtamisen sijaan ja kansalaiset muuttuivat hallintoalamaisista asiakkaisiksi.

Holkerin hallituksen rakennemuutospuhe ja ”hallittu rakennemuutos” olivat oman aikakautensa tuotteita, mutta tähän talouskeskeiseen retoriikkaan, jota hallitus tarjoili, ei ehkä oltu valmiita. Uusi dynaaminen, innokas ja optimistisesti tulevaisuutta kohti katsonut poliittinen puhe tuomittiin epärealistiseksi. Yhteiskuntamuutokset edesauttoivat uuden poliittisen vastakkainasettelun syntyä, jossa korostuivat poliittisten ideologioiden sijaan talouspoliittiset arvot.

1. JOHDANTO	1
1.1 MITÄ RAKENNEMUUTOS ON?	3
1.1.1 RAKENNEMUUTOS SUOMESSA	5
1.2 TUTKIMUSKYSYMYS JA AINEISTO	6
1.3 AIKAISEMPI TUTKIMUS	7
2. RAKENNEMUUTOS POLIITTISESSA PUHEESSA 1960–1987	7
2.1 TALOUSPOLITIikka JA RETORIikka	8
2.2 RAKENNEMUUTOSPUHE POLIITTISISSA OHJELMISSA 1960–1987	10
2.2 HALLITTU RAKENNEMUUTOS 1987	15
3. HALLITUN RAKENNEMUUTOKSEN KRITIikka	20
3.1 TULEVAISUUDEN YHTEISKUNTA JA SEN VÄLIINPUTOAJAT – TAISTELU ARVOISTA	21
3.2 POLITIikkaN VAI TALOUDEN RAKENNEMUUTOS	34
3.3 RAKENNEMUUTOKSEN YMMÄRTÄMISEN RISTIRIITA	42
4. ”HALLITTU RAKENNEMUUTOS”, KRITIikka JA 1980-LUVUN LOPUN YHTEISKUNTA	48
4.1 MUUTOKSEN AIKA POLITIikkaSSA	49
4.2 KILPAILUTALOUS JA ARVOMAAILMA	54
4.3 TALOUS- JA YHTEISKUNTA POLITIikkaN HALLINTOMUUTOS	62
5. VITSI JA SEN KERTOJAT – JOHTOPÄÄTÖKSET	67
<i>LÄHTEET</i>	73

1. Johdanto

Otsikko on osittain lainattu Tarmo Koiviston Mämmilä-sarjakuvasarjasta vuodelta 1988¹. Tämä kuvaa samalla hyvin sitä, kuinka *rakennemuutos* -käsite tunkeutui jokaiselle yhteiskunnan osa-alueelle viimeistään 80-luvulla. Sen lisäksi, että tutkijat, poliitikot ja media omaksuivat käsitteen, se omaksuttiin myös kulttuurielämään. Rakennemuutoksesta tehtiin sarjakuvan lisäksi romaaneja, näytelmiä, musiikkia ja kuvataidetta². ”Hallitun rakennemuutoksen” -käsite oli Harri Holkerin vuonna 1987 julkaistun hallitusohjelman eniten keskustelua herättänyt kohta ja tämä keskustelu oli pääosin negatiivissävyistä. Jostain syystä hallittu rakennemuutos rassasi yhteiskunnan toimijoita.

Oppositioista hallitusvastuuseen pitkästä ajasta noussut kokoomus ja siellä jatkanut Sdp muodostivat uuden hallituksen rungon, ja tämä hallitus tuli tunnetuksi rakennemuutoshallituksena. Termi aiheutti erityisesti tutkijoiden, mutta myös kansalaisten ja muiden yhteiskunnan toimijoiden, keskuudessa huomattavaa arvostelua. Sosiologit, Matti Kortteinen etunenässä, arvostelivat varsin suorasanaisesti hallituksen politiikkaa³, jonka katsottiin olevan taas yksi poliittisen eliitin hegemonian muoto kilpailukyvyyn korostamisen ja 1970-luvun lopusta alkanutta konsensuspolitiikkaa. Rakennemuutos oli siis käsite, jolla perustellaan kaikille muille ne päätökset, jotka on pakko tehdä. Mielenkiintoinen kysymys on, mitä arvostelijat oikeastaan arvostelivat. Arvosteliinko hallituksen politiikkaa vai hallituksen arvoja?

Kortteisen mielestä yhteiskunnan kaikki toimet ja muutokset olivat yhtäkkiä hallittua rakennemuutosta:

*Harri Holkerin hallitus on pystynyt kertaheitolla uudistamaan tässä maassa käytävän yhteiskunnallisen keskustelun iskus sanat ja näkökulman.*⁴

Haapala totesi, että Suomen nykyinen rakennemuutos on puhetapa ja yleisnimitys muutoksille, joista ei paljon tiedetä. Hallituksen politiikan takia rakennemuutos tarkoittaa ihmisten mielissä

---

¹ Koivisto, Tarmo. Mämmilä: Rakennemuutos rassaa. Osuuskunta käyttökuva. Helsinki, 1988.

² Esim. KOM-teatterin kappale ”Rakennemuutos vei rakkauden”, lukuisat maaltapakoa kuvailevat ns. ahistusromaanit, Pekka Westerisen runokokoelma Kenen hallitsema rakennemuutos (1989), Niilo Hyttisen maalaussarja ”Hallittu rakennemuutos, ”Saneeraus” ja ”Musta sponsori” (1988) etc.

³ Kortteinen, Matti. Hallittu rakennemuutos? Hanki ja jää (2. Painos). Helsinki, 1988.

⁴ Ibid. s. 6.

yksinkertaisesti sitä, että suomalainen joutuu vaihtamaan työpaikkaansa monta kertaa elämänsä aikana.⁵ Hallituksen politiikka muuttui monen mielestä pian vitsailun aiheeksi, jota ei voitu ottaa tosissaan⁶. Harvinaisen vahvaa ja värikästä arvostelua se saikin osakseen.

Hallitun rakennemuutoksen käsitteestä tuli tarttuva iskulause, jonka lähes kaikki yhteiskunnan toimijat omaksuivat, joko positiivisessa tai negatiivisessa mielessä. Edellä mainitsin kulttuurisektorin reaktioita, johon voisi lisätä myös television ja elokuva-alan, joiden tulevaisuutta pohdittiin kirjoissa⁷ ja artikkeleissa⁸. Koulutussektori, jolle hallitus sysäsi merkittävä vastuu hallitusta rakennemuutoksesta⁹, pohti asiaa monista eri näkökulmista (mediakasvatus, aikuiskoulutus jne.). Sosiaali- ja terveydenhuoltosektori omaksuivat käsitteen käsittelemällä oman alan rakennemuutoksia. Toisissa artikkeleissa ja teoksissa yksinkertaisesti omaksuttiin hallittu rakennemuutos -termi¹⁰ otsikkoon asti melkein vain sen vuoksi, että se oli pinnalla. Jopa autolehdissä saatettiin puhua jonkun tietyn automerkin ”hallitusta rakennemuutoksesta”.

Elinkeinoelämän valtuuskunnan tutkimuksen mukaan kansalaistenkin mielestä rakennemuutos oli osittain poliitikkojen propagandaa, jolla perustellaan tiettyjä päätöksiä, eikä rakennemuutoksen edistämistä pidetty välttämättömyytenä¹¹. EVA:n kysymyksenasettelu kansallisessa asennetutkimuksessa oli kylläkin paljastava¹². Jos valmis, politiikkaa kritisoiva, vaihtoehto tarjotaan noin suoraan vastaajalle, kiusaus yhtyä siihen lienee aika suuri. EVA:n kysymyksen sanamuoto todennäköisesti heijasteli vahvasti tuolloista julkista mielipidettä.

Erilaisia muotikäsitteitä nousi esiin, kuten *huono-osaisuus*, *syrjäytyminen*, *rakennetyöttömyys*, *hyvinvointivaltion kriisi*, *työelämän uudistuminen*, *deindustrialisaatio* ja nämä kaikki käsitteet voidaan mielestäni sijoittaa rakennemuutoksen ja sen vaikutusten yhteyteen, ja niin 80-luvulla monesti tehtiinkin.

---

⁵ Haapala, 1989, s. 105

⁶ Puoskari, Pentti. Laman varjo ja sateenkaari. Talouspoliittinen päiväkirja 1900-luvulta. Edita. Helsinki, 2002, s. 15.

⁷ Hellman, Heikki. Uustelevisiön aika? Yleisradiotoiminnan edellytykset televisiön rakennemuutoksessa. Hanki ja jää. Helsinki, 1988.

⁸ Lukkarila, Matti. Elokuva-alan rakennemuutos ja sen seuraukset. Kallio 45/1989, s. 192–195.

⁹ Ihminen uudistuvassa työelämässä. Talouspoliittinen konferenssi, Joensuu 17.11.1987. Valtion painatuskeskus. Helsinki, 1988.

¹⁰ Esim. Viisi vuosikymmentä hallittua rakennemuutosta! Pirkanmaan yrittäjien aluejärjestö ry:n 50-vuotishistoriikki.

¹¹ EVAn kansallinen asennetutkimus 1988. EVA. Helsinki, 1988.

¹² ”Puheet rakennemuutoksen välttämättömyydestä ovat pelkkää propagandaa, jolla tavallinen kansa yritetään saada hyväksymään omien etujensa vastainen toiminta?”.

Rakennemuutos tuli käsitteenä ensimmäisen kerran suomalaisten tietoisuuteen 1960-luvulla, kun suuri maalta- ja maastamuutto alkoi. Tuolloin se alkoi muodostua kiinteäksi osaksi yhteiskuntaa. Pertti Haapalan mukaan rakennemuutoksesta muodostui lopulta yhteiskunnan omakuva,¹³ eli kaikki yhteiskunnassa tiesivät mitä se tarkoitti tai ainakin luulivat tietävänsä. Rakennemuutos oli hieman monimutkaisempi käsite, kuin miksi se julkisuudessa miellettiin. Rakennemuutospuheen suosio liittyi Haapalan mukaan käsitehistoriaan ja siihen, että perinteisesti yhteiskunta nähdään rakenteena, jossa jokaisella on oma paikkansa.¹⁴ Tätä kautta oli helppo hahmottaa sitä ympäristöä, jossa elettiin. Asiat pystyttiin karsinoimaan helposti sijoittamalla ne osaksi jotain tiettyä rakennetta.

Rakennemuutoksen käsitteen elinkaari jatkui 60-luvulta 90-luvulle, jolloin muut käsitteet kuten esimerkiksi deindustrialisaatio ja globalismi syrjäyttivät sen, vaikka rakennemuutos ei minnekään puheiden tasolla tai konkreettisesti hävinnytkään. Rakennemuutoksen retoriikkaa voinee tarkastella myös yhtenä merkinä taloutta ja politiikkaa koskevien ajatusmallien muuttumisesta. Tulivatko taloudelliset käsitteet jotenkin tutummiksi suomalaisille ja toiko tämä mukanaan uuden ja avoimemman tavan puhua taloudesta? Monen tutkijan toimesta on osoitettu, että taloudellinen ajattelu ja yhteiskunnan luonne muuttuivat 80-luvulla.¹⁵

1.1 Mitä rakennemuutos on?

Rakennemuutos on erittäin vaikea käsite, koska rakenteista (ja muutoksista) puhutaan monissa erilaisissa yhteyksissä. Talouspolitiikassa rakennepuheella viitataan yleensä pitkän aikavälin talouspolitiikkaan ja suhdannepuheella lyhyen aikavälin vastaavaan. Käyn tässä kappaleessa lyhyesti läpi niitä rakennemuutoksen merkityksiä, joiden voidaan ajatella olevan yleisesti hyväksytyjä. Rakennemuutoksen yhteydessä on tietysti muistettava, että sitä on aina ollut ja tulee aina olemaan. Joskus se vain on nopeampaa ja joskus hitaampaa.

Rakennemuutoksesta voidaan puhua taloudellisessa yhteydessä, kun käsitellään elinkeinorakennetta ja toimialarakennetta. Tällöin puhutaan kansalaisten harjoittamista

---

¹³ Haapala, Pertti. Suomalainen rakennemuutos. Teoksessa: Historiallinen käänne [toim. Juha Saario]. Gaudeamus. Helsinki, 2006, s. 93.

¹⁴ Haapala, Pertti. Mitä on rakennemuutos 1800-2000. Historiallinen arkisto vol. 93. Suomen historiallinen seura. Helsinki, 1989, s. 106.

¹⁵ Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? [toim. Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva] Gaudeamus. Helsinki, 2006.

elinkeinoista teollisuudessa ja maataloudessa sekä niissä tapahtuvista muutoksista, eli lasketaan tehokkuutta, eikä kiinnitetä huomiota yksilöihin tai ihmisiin vaan yleisesti elinkeinoihin ja elinkeinoryhmiin.¹⁶ Puhutaan myös väestörakenteesta, jolloin kiinnitetään huomiota syntyvyyteen ja kuolleisuuteen sekä väestön ikääntymiseen. Perhe- ja ikärakenteen lisäksi huomioidaan myös muuttoliikkeeseen liittyviä seikkoja, eli kaupungistumista ja maasta muuttoa.¹⁷ Näitä voidaan pitää puhtaasti laskennallisena muutoksena, jota on helppo seurata. On olemassa tietyt mittarit joiden avulla voidaan todeta rakennemuutosta tapahtuvan.

Sosiaalinen rakenne on rakennemuutokseen liittyvä kolmas aspekti. Sosiaalisista rakenteista puhuttaessa tarkastellaan väestöryhmiä ja niiden luokka- tai ammattiryhmäjakoja. Puhe kaupunkilaisista ja maalaisista liittyy myös tähän tarkastelutapaan. Rakennemuutoskeskustelussa on erityisesti kiinnitetty huomiota keskiluokkaistumiseen ja toimihenkilöammattiryhmän syntyyn ja kasvuun.¹⁸ Tämä on ilmiönä huomattavasti vaikeampi seurattava. Luokkajaot eivät ole niin yksiselitteisiä, eivätkä ihmiset eivät helposti myönnä edustavansa mitään tiettyä luokkaa, joten määrittelyistä tulee helposti arvoihin liittyviä.

Klaus Mäkelä on jaotellut rakennemuutoksen eri ilmenemismuodot seuraavasti:

1. *Työvoiman kokonaiskysyntä ja työllisyys*
2. *Elinkeinorakenne ja muuttoliike*
3. *Työn sisältö ja luonne*
4. *Luokkaryhmät ja yhteiskunnallisten intressien artikuloituminen*
5. *Elämäntavat ja kulttuurinen muuntelu*¹⁹

Edellisestä voisi nostaa kaksi viimeistä kohtaa erikseen esille. Suomessa on suuri talonpoikaistausta keskiluokissa verrattuna muuhun maailmaan. Harva on itse lähtöisin keskiluokasta ja toisaalta keskiluokista ei tapahdu liikettä alaspäin, joten keskiluokka vain laajenee. Artikuloituminen viittaa siihen, että keskiryhmien järjestäytymisaste on Suomessa erittäin korkea, minkä kautta keskiryhmien pyrkimykset artikuloituvat. Kuten aiemmin todettiin, vain harva myöntää kuuluvansa keskiluokkaan, mikä liittyy luokkaryhmien endogaamisuuteen, eli siihen että perhetaustat ovat varsin kirjavia. Luokkaryhmät sekoittuvat suomalaisissa avioliitoissa tehokkaasti.²⁰

---

¹⁶ Haapala, 1989, s. 26.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Mäkelä, Klaus. Rakennemuutoksen ilmenemismuodot. Teoksessa Keisarin uudet aatteet. Varjososiologipäivät 1988. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta. Helsinki, 1988, s. 2.

²⁰ Mäkelä, 1988, s. 5.

Elämäntavat ja kulttuurinen muuntelu tarkoittivat Mäkelän kirjoituksessa sitä, että jokainen sukupolvi on hieman parempi kuin edellinen. Tämä johtui Mäkelän mukaan hyvinvoinnin kasvusta, joka johti parempaan ruokavalioon ja suurempaan proteiinimäärän saantiin. Lisäksi vireytyminen johtui peruskoulusta, televisiosta ja Commodoresta 64:sta. Peruskoulu-uudistus johti sivistyksen kasvuun ja ennen kaikkea sivistyksen laajenemiseen myös kehitysalueille.²¹ Mäkelä tuntui unohtavan tässä henkisen hyvinvoinnin ja Mäkelän kaltainen kehitysoptimistinen ajattelutapa tulee nousemaan esiin moneen kertaan tässä tutkielmassa.

On huomioitava, että edellä mainitut rakennemuutoksen muodot eivät ole yksiselitteisesti erotettavissa toisistaan, ja että niillä esiintyy päällekkäisyyksiä. Rakennemuutoksen esiintymismuodot olivat erityisen voimakkaita 60- ja 70-luvuilla, jolloin poliitikotkin kiinnittivät huomiota kehitykseen. Samalla myös mediassa alettiin kirjoittaa uudesta ilmiöstä ja rakennemuutoksen olemassaolo tuli tutuksi kansalaisille.

1.1.1 Rakennemuutos Suomessa

Suomen historia on täynnä suuria rakennemuutoksia, jotka eivät tietenkään ole tapahtuneet tyhjiössä, vaan ovat tiukasti kiinni yleismaailmallisessa kehityksessä. Suuria rakennemuutoksia oli tapahtunut 1800-luvulla teollistumisen myötä, kaikkien lamakausien myötä ja erityisesti 1960–70 -luvulla, kun maaseutu alkoi tyhjäntä. Rakennemuutokset eivät ole yhtäkkisiä tapahtumia, vaan niihin liittyy pitkiä kehityskaaria. Joinakin aikoina nämä rakennemuutospyrähdykset ovat nopeampia kuin muina aikoina, ja silloin jokin tietty ajanjakso nostetaan automaattisesti esiin rakennemuutoksien kautena.

1800-luvulla teollistumisen yhteydessä elinkeinorakenne alkoi radikaalisti muuttua, alkutuotannon merkitys laski ja palveluiden osuus kasvoi tasaisesti. Elinkeinorakennejaottelun mukaan Suomesta tuli siis teollisuus- ja palveluyhteiskunta ja lopulta tietoyhteiskunta, mutta nämä rajaukset ovat ennemminkin veteen piirrettyjä viivoja, sillä tarkkoja ajankohtia on luonnollisesti vaikea määritellä. Teollisuusyhteiskunnasta puhuminen oli Suomen kannalta katsottuna hiukan harhaanjohtavaa, koska teollisuus ei ole ollut koskaan merkitykseltään ja työllistämisen tasoltaan merkittävin elinkeino.²²

---

²¹ Ibid. s. 7.

²² Haapala, 2006, s. 109–110.

Väestörakenteesta on puhuttu paljon viime aikoina erityisesti työvoiman vähentymisen ja eläköitymisen yhteydessä. Väestörakenne oli terveellä pohjalla aina 1950-luvulle asti, jolloin syntyvyys alkoi hiljalleen laskea. Väestö oli kuitenkin kasvanut niin paljon, että maalle syntyi liikaväestöä, joka purkautui kaupunkiin. Tätä kehitystä edisti myös elinkeinojen rakennemuutos.²³ Jos Suomi oli syntyvyudessa plussan puolella 1900-luvun alussa, oli se radikaalisti pakkasen puolella vuosisadan lopussa.

1980-luvulla toimihenkilöistyminen ja keskiluokkaistuminen olivat todellisia rakennemuutoksellisia ilmiöitä, mutta muuten rakennemuutokset eivät olleet merkittäviä tuolla vuosikymmenellä²⁴. Joidenkin mielestä rakennemuutosta ei voitu väheksyä 80-luvullakaan, vaikka se ei ollut yhtä merkittävää kuin aikaisemmin²⁵.

1.2 Tutkimuskysymys ja aineisto

Holkerin hallitus opittiin vuonna 1987 tuntemaan rakennemuutoshallituksena ja tätä nimitystä voisi pitää rakennemuutospuheen kehityskulun huipentumana politiikassa. Pro gradu tutkielmani tutkimuskysymys on kaksiosainen: ensinnäkin tutkin *miten rakennemuutoksen käsitettä käytettiin poliittisissa ohjelmissa ja miten se lopulta tuli hallitun rakennemuutoksen muotoon Holkerin hallituksessa*. Tämä auttaa ymmärtämään hallittua rakennemuutosta ja sen taustaa politiikassa.

Toiseksi kysyn *miksi hallitun rakennemuutoksen politiikkaan suhtauduttiin niin kielteisesti ja miten tämä kaikki kuvasti aikansa poliittista ja yhteiskunnallista todellisuutta*. Painotan siis kritiikkiä, jota esitettiin tuoreeltaan, hallituksen alkuaikoina, enkä kiinnitä huomiota kirjoituksiin, joita julkaistiin hallituskauden jälkeen. Tarkoitukseni on muodostaa lähteiden perusteella kattava kuva niistä teemoista, joita käytettiin hallitun rakennemuutoksen kritisoinnissa. Tämä vastaa myös kysymykseen miten hallittu rakennemuutos ymmärrettiin tai haluttiin ymmärtää.

Käytän pääasiallisina lähteinä rakennemuutosta käsittelevää aikalaikirjallisuutta ja poliittisia ohjelmia sekä hallitusohjelmaa. Aikalaikirjallisuuden lisäksi olen ottanut mukaan hallittua rakennemuutosta käsittelevää aikakauslehtikirjoituksia, joissa kommentoitiin hallituksen

---

²³ Ibid.

²⁴ Haapala 1989, s. 124–127.

²⁵ Kortteinen, Matti. Kohti informaatioyhteiskuntaako. Teoksessa Suomi 2017, s. 204–205.

julkaisemaa ohjelmaa. Aikakauslehti- ja tutkimusraporttikartoituksessa on suurena apuna ollut NELLI-tietokanta. Sen avulla olen saanut varsin kattavan kuvan aiheeseen liittyvistä kirjoituksista.

1.3 Aikaisempi tutkimus

Rakennemuutosta on tutkittu erittäin paljon: se saattaa olla eräs tutkituimmista ilmiöistä suomalaisessa yhteiskunnassa. Pertti Haapalan mukaan rakennemuutoksesta tuli 1970- ja 80-luvuilla yhteiskunnan omakuva²⁶, joten se tuotti luonnollisesti myös lukuisia tutkimuksia. Tärkeimpiä tutkimuskirjallisuuden teoksia omalta kannaltani ovat Pertti Haapalan artikkelin lisäksi *Uusi jako*, Alasuutarin *Toinen tasavalta* ja Sitran tutkimushanke *Sosiaaliset innovaatiot, yhteiskunnan uudistumiskyky ja taloudellinen menestys*. Aikalaiskirjallisuudesta esiin nousee muutamat konferenssien pohjalta tehdyt julkaisut, kuten *Punamullasta sinipunaan*, *Työelämän muutos*, *Keisarin uudet aatteet* ja Tutkijaliiton hyvinvointikatselmuksen pohjalta julkaistu *On se niin väärin*. Lisäksi käytän rakennemuutosta 1980-luvun lopussa käsitelleitä itsenäisiä teoksia, joihin kuuluu mm. Kortteisen *Hallittu rakennemuutos*, Virtasen *Tehtaasta studioon* ja EVA:n julkaisut.

En ole siis tutkimassa, sitä mitä rakennemuutoksella tarkoitetaan konkreettisesti. Keskityn siihen, miten rakennemuutospuhe muotoutui hallitun rakennemuutoksen politiikaksi ja mitä nimenomaan hallitun rakennemuutoksen retoriikka ja sen aiheuttama kritiikki kertoi tuolloisesta yhteiskunnasta. Näihin kysymyksiin keskittymällä pystyn välttämään pelkän aikaisempien tutkimusten referoinnin.

2. Rakennemuutos poliittisessä puheessa 1960–1987

Muodostan tässä kappaleessa poliittisten ohjelmien kautta kuvan siitä, miten rakennemuutoksen käsite tuli eri puolueissa esiin ennen vuotta 1987. Tämän avulla voimme tarkastella sitä, miten hallittu rakennemuutos nousi hallitusohjelmaan. Rakennemuutoksen hallintaahan oli yritetty jo 60-luvulla, kuten ohjelmistakin käy ilmi, mutta hallinta

---

²⁶ Haapala, 2006, s. 93.

epäonnistui²⁷. Onkin mielenkiintoista pohtia, miksi hallitus katsoi vuonna 1987 voivansa taas hallita rakennemuutosta tai miksi tähän käsitteeseen yleensä tartuttiin niin näkyvästi.

Kun mietitään hallittua rakennemuutosta, täytyy myös kiinnittää huomiota siihen, kuinka paljon politiikalla on tekemistä rakennemuutoksen kanssa. Mitä tapahtuu politiikan vaikutuksen avulla ja mitä tapahtuu politiikasta riippumatta? Pentti Puoskari käyttää jakoa automaattisiin ja päätösperäisiin vaikutuksiin. Rakennemuutokseen voidaan päätösperäisesti vaikuttaa talouspolitiikan välineillä, kuten valuutta-, raha-, vero-, ja budjettipolitiikalla sekä oikeudellisten normien muuttamisella. Tässä yhteydessä pitää kiinnittää huomiota myös suhdanne- ja rakennepolitiikkaan, joista rakennepolitiikka tähtää pitkän aikavälin ja suhdannepolitiikka lyhyen aikavälin tapahtumien ohjaamiseen.²⁸

Käyn seuraavissa kappaleissa läpi poliittisten ohjelmien talouspoliittista retoriikkaa ja rakennemuutoksen käsitteen kulkua Holkerin hallituksen ohjelmaan. Miten ja millaisissa yhteyksissä rakennemuutoksen käsitettä käytettiin ja mitä hallitulla rakennemuutoksella tarkoitettiin? Aluksi keskityn kuitenkin lyhyesti suomalaiseen poliittiseen retoriikkaan yleisellä tasolla.

2.1 Talouspolitiikka ja retoriikka

Talouspolitiikka ei muodostu vain taloudellisten suureiden määrällisiä arvoja (esim. verot, korot) tai institutionaalisia järjestelyjä (esim. uuden veromuodon käyttöönotto) koskevista toimenpiteistä, vaan siihen liittyy myös kansalaisten ja heidän rooliensa huomioiminen²⁹. O kansalaiset on retoriikan avulla saatava myönteisiksi harjoitettavalle talouspolitiikalle. Kyseessä on tavallaan tuotteen markkinointi. Markkinoijat eivät ole ainoastaan poliitikkoja, vaan myös esimerkiksi Suomen Pankki ja erilaiset etujärjestöt kuuluvat niihin, jotka päättävät talouspolitiikasta.

Talouspoliittinen retoriikka muodostuu jonkin talouspoliittisen keinon tai päämäärän hyväksyttävyyttä koskevista väitteistä. Suurelle yleisölle kohdistettavassa retoriikassa on vain se ongelma, että tiettyjä puheenparren elementtejä ei voi käyttää, koska yleisö ei välttämättä

---

²⁷ Ibid.

²⁸ Puoskari, 2002, s. 16–17.

²⁹ Mäki, Uskali & Vartiainen, Juhana. Talouspolitiikan retoriikka. Teoksessa On se niin väärin. Tutkijaliitto. Helsinki, 1989, s. 78.

ymmärrä niitä. Siksi valitaankin ”helppoja” teemoja ja käytetään paljon esim. arkielämän tai biologian metaforia.³⁰ Rakennemuutos on tällainen helppo käsite, jonka kaikki 80-luvulla, jonka kaikki tunsivat, mutta sitä ei tunnettu positiivisena asiana³¹, joten siihen profiloituminen oli Holkerin hallitukselle ongelmallista.

Retoriikkaa ymmärtääkseen on kiinnitettävä huomiota myös suomalaisen talouspolitiikan malliin, jota ovat tutkineet erityisesti Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen³². Heidän mukaansa talouspolitiikka on Suomessa aina ollut vientiteollisuuden intresseistä huolehtimista ja toisaalta työttömyyden ja suhdannepolitiikan laiminlyömistä. Se on siis korostanut vientiteollisuuden kilpailukykyä, valtiontalouden tasapainoa, julkisen sektorin kasvun rajoittamista, kokonaisyksynnän merkityksen väheksymistä ja yksityisomistuksen ja yksityisen voitontavoittelun legitimitä. ³³ Jos näiden sisältö unohdetaan hetkeksi, niin talouspolitiikan malli on ollut nimenomaan yhtenäistä, konsensuslähtöistä ja Suomen Pankki -vetoista.

Talouspolitiikan retoriikan tarkastelu on itselleni nimenomaan sen tarkastelua, mitä poliitikot tai tässä tapauksessa hallitus viestittivät ulospäin kansalaisille. Kuten Mäki ja Vartiainenkin totesivat, talouspolitiikan sisällön määräämä taistelu käydään suppean joukon kesken ja sen retoriset ulottuvuudet ovat paljolti meiltä piilossa³⁴. Se on viesti, joka välitetään koko kansalle tai pienemmälle yleisölle, kuten ammattiliiton jäsenkunnalle, mutta sen taustat pysyvät suurelta yleisöltä piilossa. Olennaista on kuitenkin se, että retoriikan mukaan käytössä oleva toimenpide on jollain lailla välttämätön ja kaikkien etujen mukainen³⁵.

Suomalaiseen talouspolitiittiseen retoriikkaan kuului Mäen ja Vartiaisen mukaan eräänlainen kansallisromanttis-deterministinen retoriikka. Suomi on pieni laiva, joka purjehtii tiettyä kurssia ja joka on vailla mahdollisuuksia vaikuttaa oman suuntansa valintaan. Ainoa tehtävä on vain yrittää luovia ja sopeutua tähän (maailmantalouteen).³⁶ Talous oli Suomessa ollut epäpolitisoitunutta, eli siitä oli useimmiten päätetty pienessä talousmiesten piirissä (mm.

---

³⁰ Ibid. s. 82.

³¹ EVAn kansallinen asennetutkimus 1988 & 1990

³² Pekkarinen, Jukka & Vartiainen Juhana. Suomen talouspolitiikan pitkä linja. WSOY. Porvoo, 1993.

³³ Mäki & Vartiainen, 1989, s. 80.

³⁴ Ibid. s. 80–81.

³⁵ Ibid. s. 82.

³⁶ Ibid. s. 87.

Suomen Pankki), eikä keskustelu sen pääsuuntauksista ole päässyt paljonkaan julkisuuteen³⁷. Holkerin hallituksen aikaiset hallintomuutokset kuitenkin muuttivat tätä käytäntöä jonkin verran.

2.2 Rakennemuutospuhe poliittisissa ohjelmissa 1960–1987

Rakennemuutos alkoi 1960-luvulla olla huomattavaa. Kokoomus tarttui aiheeseen jo 1961 yleisohjelmassaan kirjoittaessaan maatalous- ja teollisuusvaltaisen yhteiskunnan välisistä paineista. Talousajattelussaan kokoomus ajoi jo jonkin asteista uusliberalismia, joka tuli tunnetuksi laajemmin vasta 80-luvulla. Kokoomus käytti siitä nimitystä kansankapitalismi. Ohjelmassa puhuttiin keskittymistä vastaan ja toivottiin sen sijaan kaikkia omistajiksi. Samalla kokoomus oli valtionohjausta ja harvojen monopoleja vastaan.

Rakennemuutos nousi ohjelmassa esiin omana kappaleenaan, jossa hallitus pohti syitä siihen. Kappaleessa kokoomus kirjoitti niin sanotusta kausityöttömyydestä, maataloudessa olevista 300 000 ihmisen työtä vastaava liikaväestö, suuren ikäluokan työikäistymisestä ja ulkomaille suuntautuvasta muuttoliikkeestä, jotka osoittivat harjoitetun talouspolitiikan huonouden.³⁸ Kokoomus peräänkuulutti aktiivista työllisyyspolitiikkaa ja sen myötä vaikuttamista rakennemuutokseen.

Kokoomus yhdisti kilpailukyvyn ja rakennemuutoksen ja toivoi kilpailukykyä parannettavan ja rakennemuutosta edistettävän erilaisin keinoin. Rakennemuutos oli kehitystä, johon kiristynvä kansainvälinen kilpailu teollisuuden pakottaa.³⁹ Välillä kokoomus siis puhui pakosta ja välillä edistämisestä; se, kumpaa sanaa käytettiin, tuntui riippuvan toimenpiteiden mielekkyydestä.

Kokoomuksen puheissa rakennemuutos oli jotain, mikä oli jopa toivottavaa ja kansakunnan hyvinvointia edistävää. Rakennemuutoskehitystä kokoomus halusi myös itse helpottaa esimerkiksi veropolitiikalla.⁴⁰ Rakennemuutokseen ei katsottu voitavan puuttua tai sitä ei edes haluttu, mutta siihen sopeutumista voitiin kyllä helpottaa aktiivisella talouspolitiikalla. Rakennemuutoksen helpottamista talouspolitiikan avulla suositeltiin työllisyyden

---

³⁷ Pekkarinen & Vartiainen, 1993.

³⁸ Kokoomuksen 1960-luvun politiikan tavoitteet. Yleisohjelma, 1961.

³⁹ Kokoomuksen Poliittinen Toimintaohjelma 1966 - Kohti huomispäivän yhteiskuntaa. Yleisohjelma 1966.

⁴⁰ Kokoomuksen politiikan lähiajan suunta. Yleisohjelma, 1969.

parantamiseksi⁴¹. Avainsanana oli sopeutuminen eikä hallinta, mutta tarkoitus tuntui olevan sama.

Ruotsalainen kansanpuolue kantoi kannatuspohjansa mukaisesti huomattavasti enemmän huolta maatalouden asemasta ja rakennemuutoksessa. Rkp ei katsonut voivansa puuttua siihen ja sanoikin sen olevan esimerkiksi saaristossa ja kalastuselinkeinossa väistämätöntä, mutta yritti kuitenkin selvittää mitä oli tehtävissä⁴². Rkp pohti tapoja, joilla voitaisiin auttaa selviämään paremmin, kuten kouluttamalla maatalousväestöä⁴³.

Keskusta kirjoitti taloudellisen kasvun edellyttämien rakennemuutosten helpottamisen onnistuvan suuntaamalla pääomia kansataloudellisesti tuottaviin kohteisiin⁴⁴. Rakennemuutos ei ollut negatiivinen asia keskustallekaan ja käsitteet rakennemuutos sekä kasvu yhdistetään toisiinsa monissa ohjelmissa.

Sosialidemokraatit mainitsivat rakennemuutoksen Kriminaalihuoltoon liittyvässä ohjelmassaan. Demokraatit puhuivat kaupungistumisesta ja siitä kuinka tämä yhteiskunnallisen rakennemuutoksen muoto on lisännyt nuorisorikollisuutta. Toisaalta näiden rakennemuutosten odotettiin tasaantuvan ja ongelman häviävän⁴⁵, mikä ei kuitenkaan vielä 1970-luvulla pitänyt paikkaansa. Vasta 1980-luvulla tilanne kaupunkingistumisen ja maaseudun tyhjenemisen välillä normalisoitui ja sosiaaliset ongelmat helpottuivat.

1960-luku oli vielä hiljaista aikaa rakennemuutosretoriikassa, mutta 1970-luvun aikana lähes kaikki puolueet ottivat ohjelmajulkaisuissaan tavalla tai toisella kantaa rakennemuutokseen. Kokoomus jatkoi haluaan edistää rakennemuutosta yhteiskunnan toimenpitein 1970-luvun alussa. Teollisuuteen ja palveluihin luotavat uudet työpaikat tukivat kokoomuksen mukaan tehokkaasti myös rakennemuutoksen kourissa olevan maatalouden kehittämistavoitteita.⁴⁶ Yleisnäkemys kokoomuksella olikin nimenomaan rakennemuutoksen positiivisten muutosten edistäminen ja samalla rakennemuutoksiin sopeutumisen edesauttaminen samalla, kun

---

⁴¹ Kokoomuksen politiikan lähiajan suunta. Yleisohjelma, 1969.

⁴² Ruotsalaisen kansanpuolueen ohjelma. Yleisohjelma, 1964.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Keskustapuolueen yleisohjelma 1968.

⁴⁵ Kriminaalipolitiikka muuttuvassa yhteiskunnassa. Erityisohjelma 1969.

⁴⁶ Kokoomuksen näkökohtia maatalouspolitiikasta ja metsäpolitiikasta. Erityisohjelma, 1970.

pienyrittäjiä pyrittiin suojelemaan⁴⁷. Kokoomus tähtäsi 1980-luvulle puhumalla rakennemuutoksen ohjaamisesta ja tasoittamisesta.

*(...)ohjata elinkeinoelämän rakennemuutosta siten, että yritystaloudelliset, aluepoliittiset, koulutukselliset ja sosiaalipoliittiset tavoitteet toteutuvat
(...)tasoittaa rakennemuutoksen yrityksille aiheuttamia haittoja⁴⁸*

Keskusta otti hieman eri näkökannan ja toivoi toimenpiteitä esimerkiksi pienten ja keskisuurten sahojen säilymisen turvaamiseksi⁴⁹. Rakennemuutoksen seurauksia ei nähty siis välttämättömyyksinä vaan kehityksenä, johon voitiin vaikuttaa ja joita vastaan voitiin taistella. Keskustan mukaan tietoisella rakennemuutoksen edistämällä voidaan vaikuttaa alueelliseen tulonmuodostukseen, työllisyyteen, palvelujen saatavuuteen ja ihmisten elinympäristön viihtyisyyteen.⁵⁰ Tällä keskusta tähtäsi hallintaan, mutta suoraan tätä ei sanottu. Neljä vuotta myöhemmin hallinta-sanaa jo käytettiin:

*Kansainvälinen raaka-ainehintojen kohoaminen on kärjistänyt viime vuosien nopean taloudellisen kasvun tavoitteluun ja hallitsemattomaan rakennemuutokseen liittyneitä(...)
Liian kapeasta ja kokonaisuutena ottaen virheellisestä yhteiskuntapoliittisesta ongelma-asettelusta oli seurauksena tavoitellun rakennemuutoksen hallitsemattomuus.⁵¹*

Jälkimmäisessä lainauksessa keskusta puuttui 1960-luvun virheisiin, jolloin rakennemuutosta markkinoitiin ikään kuin itsestään selvinä käsitteinä ”vaivautumatta tarkemmin ajattelemaan tai selvittämään, mihin todella pyrittiin”. Keskusta puhui myös tietoisesta ja vähittäisestä rakennemuutoksen edistämisestä, jolla vaikutetaan kilpailukyvyn lisäksi myös alueelliseen tulonmuodostukseen, työllisyyteen, palvelujen saatavuuteen ja ihmisten elinympäristön viihtyisyyteen.⁵² Koko erityisohjelma on täynnä viittauksia hallitsemattomaan rakennemuutokseen, mistä tulee vallitseva kaava keskustan ohjelmissa 1970-luvulla.

Sosialidemokraattien ohjelmissa rakennemuutos oli aina passiivissa. Sdp puhui yhteiskunnan rakennemuutoksesta ja sen aiheuttamista muutoksista, muttei sitä kohtaan tehdyistä tai tekemättä jätetyistä toimenpiteistä. Tässä oli selkeä ero kokoomukseen ja keskustaan nähden.

---

⁴⁷ Kokoomuksen lähiajan tavoiteohjelma. Yleisohjelma, 1972.

⁴⁸ Kokoomuksen tavoitteet 1980-luvun politiikassa. Yleisohjelma, 1979.

⁴⁹ Keskustapuolueen 1970-luvun metsätalousohjelma. Erityisohjelma, 1970.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Kansantalouden tervehtyttämisen suuntaviivat - Keskustan lähiajan talouspoliittinen ohjelma. Erityisohjelma, 1974.

⁵² Ibid.

Tietenkin toivottiin, että teollisuuden rakennemuutosta ohjailtaisiin, muttei puhuttu hallitsemattomuudesta. Enemmän puhuttiin markkinatalouden kuin rakennemuutoksen ohjaamisesta⁵³. Vaikka markkinatalouden hallitseminen oli tavoitteena, voidaan sanoa sen tarkoittaneen myös rakennemuutoksen hallitsemista, mutta se ei ole aktiivisen toiminnan kohde. Rakennemuutos hallitsi monia Sdp:n ohjelmia ja sitä pohdittiin melkeinpä kaikkien yhteiskunnan osa-alueiden kautta⁵⁴. Muoto oli aina ”yhteiskuntamme rakennemuutos on...” aiheuttanut jotain, eli otettiin teema ja kerrottiin, miten rakennemuutos oli sitä muuttanut ilman sen kummempia perusteluja.

Kristillinen liitto oli retoriikassaan samoilla linjoilla Sdp:n kanssa ja pyöritteli rakennemuutoksen teemoja lähes sanasta samaan samalla tavalla⁵⁵. Jokin määrittelemätön taho edisti rakennemuutosta tarjoamatta kuitenkaan vaihtoehtoja siitä selviytymiseen⁵⁶. Sdp:tä lukuun ottamatta vasemmistopuolueet eivät käyttä poliittisissa ohjelmissaan rakennemuutoksen käsitettä.

1980-luvulle tultaessa rakennemuutosretoriikka jatkui puolueohjelmissa ja hallitsemattomasta rakennemuutoksesta puhuminen muuttui sen hallitsemisesta puhumiseen. Rakennemuutoksen suhteen siis aktivoituttiin ja Sdp esimerkiksi pohti jo vuonna 1982 aikuiskoulutuksen merkitystä rakennemuutoksen aikana⁵⁷. Rakennemuutos herätti keskustelua, mutta sen edessä oltiin ennemminkin sopeutujia kuin hallitsijoita, vaikka hallintaa vaadittiin:

*Aikuiskoulutuksen on tuettava yhteiskunnan rakennemuutoksen hallitsemista ja työllisyyden turvaamista sekä otettava huomioon vapaa-ajan tarpeet.*⁵⁸

Sdp korosti työvoimapolitiikan suunnitelmallisuutta ja työnantajien avointa tiedottamista, niissä tapauksissa, jotka vaativat työvoiman vähentämistä⁵⁹. Sdp:n leirissä aletaan pyörittellä rakennemuutoksen hallitsemisen retoriikkaa ja välineitä siihen alkaa löytyä. Myös perhepolitiikkaan lisättiin rakennemuutoksen retoriikkaa, koska lasten ja nuorten kasvuympäristö ja perheyhteisöt ovat sen vuoksi muuttumassa⁶⁰. Huomion kiinnittäminen

---

⁵³ SDP:n osuuskauppapoliittinen ohjelma. Erityisohjelma, 1975.

⁵⁴ Esim. SDP:n taidepoliittinen ohjelma (1976) & SDP:n liikuntapoliittinen ohjelma (1977).

⁵⁵ SKL:n koulupoliittinen ohjelma 1975 & 1976.

⁵⁶ SKL:n Aluepoliittinen ohjelma. Erityisohjelma, 1977.

⁵⁷ Kohti täystyöllisyyttä. SDP:n erityisohjelma, 1982.

⁵⁸ Sisäpoliittinen julkilausuma. SDP:n yleisohjelma, 1981.

⁵⁹ Kohti täystyöllisyyttä, 1982.

⁶⁰ SDP:n lapsi- ja nuorisopoliittinen ohjelma, 1981.

lapsiin ja erityisesti nuoriin oli ymmärrettävää, koska heidän syrjäytymisestään puhuttiin ja kirjoitettiin tuolloin paljon. Sdp puuttui myös kansainväliseen rakennemuutokseen korostamalla, kuinka tärkeää kaikille valtioille on edistää rakennemuutosta ja osallistumista uuden kansainvälisen talouden luomiseen⁶¹. Rakennemuutokseen vaikuttaminen nousi uudeksi teemaksi sosialidemokraateilla.

Kokoomus pohti vuonna 1984 myös rakennemuutokseen liittyviä seikkoja koulutuksen näkökulmasta:

Maassamme on myös alueellisia työvoimaongelmia, osa maan alueista potee työvoimapulaa, osa kärsii ankarastakin työttömyydestä. Tämä johtuu siitä, että rakennemuutos on nopeaa, koulutusjärjestelmä laahaa jäljessä eikä valmistumisen jälkeen ole varmuutta siitä, saako kyseisellä alalla enää työtä. Niinpä koulutuksen tulee olla tarpeeksi joustavaa ja laaja-alaista niveltyäkseen yhteiskunnan muutoksiin.⁶²

Koulutusteemoja alettiin pyöritellä rakennemuutospuheessa yleisesti 80-luvulla, joten Holkerin hallituksen hallitusohjelmassa olleet rakennemuutoksen hallinnan keinot alkoivat muodostua. Myös keskusta oli samoilla linjoilla koulutuksen lisäämisen suhteen⁶³. Jo vuonna 1980 talouden kansainvälistyminen oli selkeä kehityslinja ja selviytyminen rakennemuutoksessa edellytti siihen sopeutumista:

1980-luvun keskeisin tehtävä talouspolitiikassa on teollisuutemme rakenteen sopeuttaminen uuteen kansainväliseen taloudelliseen järjestykseen. Teollistuvien kehitysmaiden aiheuttama kilpailu tulee erityisesti työvaltaisilla aloilla rajoittamaan myös suomalaisen teollisuuden mahdollisuuksia. Tämä edellyttää teollisuudeltamme rakennemuutoksia ja uuden teknologian käyttöönottoa, jonka toteutumista on edistettävä ja pidettävä huoli siitä, että nämä muutokset toteutetaan kansantalouden kannalta ja alueellisesti myönteisellä tavalla.⁶⁴

Samassa ohjelmassa keskusta moitti 1960-luvulla ”toteutettuja” rakennemuutoksia, jotka olivat osoittautuneet epäonnistuneiksi.⁶⁵ Keskusta pesi itse niistä kätensä. Kuusi vuotta myöhemmin keskusta näki tilanteen jo positiivisempänä, koska entistä harvemman oli 1970-luvun puolivälin jälkeen tarvinnut lähteä kotiseudultaan rakennemuutoksen takia, ja ne jotka

---

⁶¹ Ulkopoliittinen asiakirja. SDP:n erityisohjelma, 1981.

⁶² Kansallisen kokoomuksen sosiaalipoliittinen ohjelma. Erityisohjelma, 1984.

⁶³ Keskustapuolueen vaaliohjelma. Vaaliohjelma, 1987.

⁶⁴ Keskustan tavoitteet 1980-luvun alkupuoliskolle. Yleisohjelma, 1980.

⁶⁵ Ibid.

olivat lähteneet, olivat myös sopeutuneet uuteen ympäristöön⁶⁶. Koettiin, että siirtymä uuteen rakennemuutoksen aikakauteen oli tapahtunut onnistuneesti, ja tämän myötä puhuttiin rohkeammin rakennemuutoksesta. Rakennemuutoksesta tuli taas jollain tavalla salonkikelpoisempaa.

Rakennemuutoksen retoriikassa siirryttiin hiljalleen kohti sen hallintaa, mikä tapahtui yleisen talouspoliittisen kehityksen puitteissa. Markkinoiden vapautuminen ja uusliberalistiset aatteet näkyivät poliittisista ohjelmista. Merkille pantavaa oli se, kuinka kaikki puolueet irrottautuivat rakennemuutoksen aikaisemmasta hoidosta.

Jos mietitään Holkerin hallitusohjelmaa, niin puolueiden aiemmista ohjelmista käy ennen kaikkea ilmi se, että rakennemuutoshallituksen ohjelma ei sisältänyt mitään uutta, mitä ei olisi pohdittu jo ennenkin kaikkien puolueiden toimesta. Vaikkei puhuttukaan rakennemuutoksen hallinnasta, ohjelmien sisällöt olivat samanlaisia. Muotoiluna vain käytettiin eri sanoja, kuten edistäminen, ohjailu, sopeutuminen, helpottaminen, tasoittaminen ja vaikuttaminen. Nyt nämä termit yhdistyivät hallinta sanan alle, joka nousi hallitusohjelmaan tehden rakennemuutoksesta ja sen hallinnasta hallituksen imagoa määrittelevän tekijän. Julkiseen keskusteluun oli syntynyt uusi muoti-ilmiö.

2.2 Hallittu rakennemuutos 1987

Aikalaisten mielestä puolueiden asenteissa oli tapahtunut merkittäviä muutoksia tultaessa vuoteen 1987. Sdp puhui yrittämisen puolesta ja kokoomus lähestyi työntekijöitä työnantajien kustannuksella⁶⁷. Tämä kaikki oli laidoilta keskustaan päin valumista, mitä voisi sanoa keskiluokkaan ja sen arvoihin lähentymiseksi. Tietenkin on selvää, että kaikki puolueet yrittävät miellyttää sitä suurinta äänestäjäkuntaa eli tavallista kansaa, mutta mikä tämä tavallinen kansa oli? Yhä enemmissä määrin tavallinen kansa tarkoitti ainakin ajatusten tasolla nimenomaan 1980-luvulla keskiluokkaa⁶⁸, joka sinällään oli hyvin venyvä määrittely. Riippumatta siitä kuinka merkityksellistä keskiluokan kasvu oli konkreettisesti, niin julkisella tasolla se oli 80-luvulla hyvin kuuluisa ilmiö, josta oli keskusteltu jo vuosikymmeniä⁶⁹.

---

⁶⁶ Keskustapuolueen tavoiteohjelma 1980-luvun loppupuoliskolle. Yleisohjelma, 1986.

⁶⁷ Kortteinen, 1988, s. 116–117.

⁶⁸ Alestalo, Matti. Luokkarakenteen muutokset. Teoksessa Suomi 2017 [toim. Riihinen, Olavi]. Gummerus. Jyväskylä, 1990, s. 209–210.

⁶⁹ Haapala, 2006, s. 117.

Holkerin sinipunahallitus oli toinen hallitus, joka otti rakennemuutoksen käsitteen hallitusohjelmaansa ⁷⁰. Ensimmäisenä käsitteen ohjelmaansa ehti laittaa Koiviston ensimmäinen hallitus vuonna 1968, joka käytti sitä näin:

*Ryhdytään toimenpiteisiin tuotannollisten investointien pikaiseksi elvyttämiseksi ja niiden suuntaamiseksi taloudellista kasvua, kansantaloudessa tarvittavia rakennemuutoksia sekä ulkomaista maksuvalmiutta tukeviin tarkoituksiin.*⁷¹

Tämä hyödyllinen rakennemuutos, jota olisi syytä edistää, oli hyvin yleinen puolueiden ohjelmissakin. Hallitusta rakennemuutoksesta ei sen sijaan puhuttu.

Rakennemuutosta kyllä yritettiin Haapalan mukaan hallita ensimmäisen kerran jo 1960-luvulla, jolloin rakennemuutos oli vauhdikkaimmillaan. Rakennemuutokseen ei suhtauduttu kovinkaan kielteisesti, koska luultiin, että sitä voitaisiin ohjailta tietyin toimenpitein.⁷² Tämä voidaan osittain liittää myös suomalaiseen suunnittelutalouden vaiheeseen, joka oli tuolloin voimassa oleva trendi. Uskottiin, että yhteiskunnan ongelmien ratkaiseminen onnistuisi parhaiten tieteellisellä suunnittelulla ja organisoinnilla.⁷³ Tässä rakennemuutoksen hallinnassa ei kuitenkaan 1960-luvulla onnistuttu.

Hallittu rakennemuutos esiteltiin 1980-luvun lopussa, jolloin se pääsi määräävään osaan uuden hallituksen ohjelmassa ainakin julkisuuden tasolla. Hallitusohjelmassa sanottiin, että:

*Rakennemuutoksen hallittu toteuttaminen edellyttää erityistoimia talouden ja työelämän, tieteen, tutkimuksen ja koulutuksen sekä kulttuurin sarjoilla.*⁷⁴

Hallitus halusi siis aktiivisesti hallita rakennemuutosta mainituilla tavoilla. Erityistoimilla hallitus tarkoitti mm. koulutuksen lisäämistä ja uudistamista, minkä avulla pystyttäisiin lomautusten yhteydessä heti kartoittamaan uudelleen koulutuksen ja sijoittamisen tarve sekä mahdollisuudet.⁷⁵ Hallitus toivoi joustavampaa toimintaa hallinnossa, jotta asioihin voitaisiin reagoida nopeasti⁷⁶. Tämä viittasi ennemminkin sopeutumiseen kuin hallintaan, ja on

---

⁷⁰ Hallituksen ohjelma 30.4.1987.

⁷¹ Hallituksen ohjelma 23.3.1968.

⁷² Haapala, 2006, s. 92.

⁷³ Alasuutari, Pertti. Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Vastapaino. Tampere, 1996, s. 246.

⁷⁴ Hallituksen ohjelma 30.4.1987.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Hallitus toteutti hallintouudistuksia HALKE-projektin yhteydessä.

huomattava, että ”hallittu-termillä ei tarkoitettu rakennemuutoksen estämistä vaan ohjaamista siten, että siihen sopeuduttaisiin paremmin niiltä osin, joihin ei voitu vaikuttaa. Ennakointi, sopeutuminen ja yhteistoiminta olivat avainsanoja:

Hallitus tehostaa rakennemuutoksen aiheuttamien häiriöiden torjuntaa päättämällä toimintamallista, joka kytkee yhteistyöhön ennakoivasti ja tehokkaasti yrityksen, henkilöstöjärjestöt, sekä paikalliset ja alueelliset viranomaiset, kuten kunnat, teollisuus- piirit, kehitysaluerahaston, koulutus- ja asuntoviranomaiset, eläkelaitokset ja työvoimaviranomaiset.⁷⁷

Hallitus halusi luoda monen eri yhteiskunnan toimijan systeemi, jonka avulla voitiin ennakoida ja näin estää rakennemuutoksen aiheuttamat asiat, kuten kokoomus totesi myös aluepoliittisessa ohjelmassaan vuonna 1988:

Rakennemuutoksen hallitseminen edellyttää, että aluepolitiikan käyttämät keinot sopivat kuhunkin muutosvaiheeseen ja niitä sovelletaan jo ennen kriisien puhkeamista.⁷⁸

Joensuussa loppuvuodesta 1987 pidetystä talouspoliittisesta konferenssista julkaistun kirjan esipuheessa Holkeri sanoi, että:

Tulevaisuuden pelkääminen, itseluottamuksen puute tai muutosprosessien mustamaalailu eivät ole oikeita eväitä suhtautua rakennemuutoksiin. Vain terveellä itsetunnolla, luottamuksella omaan osaamiseen ja myönteisellä uskolla tulevaisuuteen tulemme onnistumaan edessä olevista työelämän haasteista.⁷⁹

Holkeri oli selvästi pettynyt hallitun rakennemuutoksen saamaan vastaanottoon ja koki arvostelijoiden asenteet negatiivisina ja tappiomielialaa luovina. Holkeri korosti tässäkin yhteydessä koulutuksen merkitystä ja sen laadullista parantamista ensiarvoisen tärkeänä. Ihmisille oli luotava erilaisiin uusiin elämäntilanteisiin soveltuvia koulutuksen muotoja. Samalla hän myös kirjoitti konsensuksen jatkumisen tärkeydestä ja siitä kuinka koulutus olisi se alue, jonka kautta tämä onnistuisi.⁸⁰

Holkerin päätöspuhe Joensuun konferenssissa oli koulutuksen ja elinikäisen oppimisen tärkeyden asialla. Yksi erityisen suuri tema oli yhteisymmärryksen, eli konsensuspolitiikan

---

⁷⁷ Hallituksen ohjelma 30.4.1987.

⁷⁸ Kokoomuksen aluepoliittinen ohjelma. Erityisohjelma, 1988.

⁷⁹ Ihminen uudistuvassa työelämässä. Talouspoliittinen konferenssi, Joensuu 17.11.1987. Valtion painatuskeskus. Helsinki, 1988.

⁸⁰ Ibid.

jatkuminen. Samaten Holkeri moitti vastavirtaan uivia tahoja, mihin yhteiskunnalla ei ole nykytilanteessa varaa.⁸¹ Tämä vuonna 1977 Korpilammen konferenssissa sementoitunut konsensuspolitiikka loi Suomeen eräänlaisen poliittisen tavan puhua. Poliitikassa alettiin käyttää herkästi retoriikkaa, jossa viitattiin konsensuspolitiikan vastustajiin ja puolustajiin. Kaikki, jotka arvostelivat vallalla olevaa politiikkaa, tuntuivat olevan kiusantekijöitä ja isänmaan etua vastaan taistelevia voimia.

Ennen kaikkea rakennemuutos liitettiin kansainvälistymiseen ja kansainväliseen talouteen. Valtiovarainministeri Erkki Liikanen korosti rakennemuutoksen edistämisen merkitystä Suomen menestykselle kansainvälisessä kilpailukyvyssä.

*Tuotantorakennettamme on pystyttävä muuttamaan niin, että Suomi säilyttää menestymisen edellytykset, mikä vaatii rakennemuutosta teollisuudessa ja palveluissa, rakennemuutosta maataloudessa.*⁸²

Tämä argumentaatio oli aspekti, johon monet arvostelijat tulivat puuttumaan rakennemuutoksen negatiivisen mielikuvan vuoksi. Suomen siirtyminen suunnittelutalouden ajasta kilpailutalouden aikaan oli vahvasti nähtävissä⁸³. Samalla tavalla kokoomus kirjoitti myös yleisohjelmaansa:

*Rakennemuutos vapauttaa jatkuvasti työvoimaa pääasiassa maatalouden ja teollisuuden piiristä ja uusia tuotteita valmistavassa teollisuudessa. Uudet työpaikat keskittyvät eri puolilla maata sijaitseviin erisuuruisiin kasvukeskuksiin, joiden kehittymistä on monipuolisin toimenpitein tuettava. Yritysten on kansainvälistyttävä, sillä uusien palveluiden ja tuotteiden markkina-alue on koko maailma. Osaaminen on avainasemassa.*⁸⁴

Merkittävä muutos aikaisempiin ohjelmiin on se, ettei enää taistella kasvukeskuksia vastaan. Kehitysalueiden kunnat eivät katsoneet kovinkaan hyvällä tällaista tekstiä. Samalla kokoomus kehotti ihmisiä sopeutumaan uuteen tilanteeseen, eikä tarjonnut kansalaisille paljon lohtua, jos omaa aktiivisuutta ei riittäisi:

Tilalle syntyy uusia työmahdollisuuksia erityisesti sekä julkisen että yksityisen palvelutuotannon piirissä. Työtehtävien luonne muuttuu samalla monipuolisemmaksi ja vaativammaksi. Rakennemuutoksen hallitseminen edellyttää sekä yksilökohtaista

---

⁸¹ Ibid. s. 138–145.

⁸² Talouselämä 18/1987, s. 29.

⁸³ Alasuutari, 1996.

⁸⁴ Kokoomuksen Lähiajan tavoiteohjelma. Yleisohjelma, 1988.

*että seudullista varautumista muutoksiin. Keskeisimpiä ovat tällöin koulutustason parantamiseen tähtäivät toimenpiteet.*⁸⁵

Näin suoraa puhetta harvemmin on kuultu puolueiden suusta. Tämä kertoi uudesta tavasta hoitaa talouspolitiikkaa. Suoraa puhetta liittyy myös työllisyyteen, kun hallitus sanoi suoraan, ettei työllisyys ole kaikille mahdollista:

*Tuotantotoiminnan ja työllisyyden kannalta välttämätön rakennemuutos saattaa aiheuttaa tilapäistä, paikallista tai ammattikohtaista työttömyyttä tai lomautuksia.*⁸⁶

Tällainen suorapuheisuus oli varsin harvinaista hallitusohjelmassa. Sanottiin suoraan, ettei työllistyminen ole kaikille mahdollista rakennemuutoksen takia mutta että tämä on vain väliaikaista. Rakennemuutosta hallittiin työttömyyden väliaikaistamiseksi, ei sen estämiseksi.

Hallituksen saama kritiikki kohdistui paljolta siihen, ettei hallitusohjelman sisältö ollut kovinkaan selkeää. Kun Erkki Liikaselta kysyttiin, mitä suomalaisen talouden ja yhteiskunnan rakennemuutoksen jouduttamisella tarkoitetaan, hän vastasi näin:

*Suomi on hyvin avoin talous. Suomen menestys tulevaisuudessa on riippuvainen siitä, miten suomalainen tuotanto ja sen tulokset pärjäävät maailmalla. Tuotantorakennettamme on pystyttävä muuttamaan niin, että Suomi säilyttää menestymisen edellytykset, mikä vaatii rakennemuutosta teollisuudessa ja palveluissa, rakennemuutosta maataloudessa. (...) Kasvun tulee tapahtua uusilla alueilla, joilla on entistä enemmän kysymys tiedosta ja taidosta. (...) Jotta rakennemuutos voisi tapahtua hallitusti, tulee talouspolitiikan onnistua. Inflaation täytyy pysyä kurissa. (...) Epäonnistuminen johtaa hallitsemattomiin irtisanomisiin ja joukkotyöttömyyteen. Talouspolitiikan onnistuminen on välttämätön edellytys sille, että rakennemuutos onnistuu.*⁸⁷

Nämä olivat aika ympäripyöreitä lauseita, joilla Liikanen yritti luoda kuvaa hallituksen toimista tavoitteiden täyttämiseksi. Kuinka yksityiskohtaiseksi voi toisaalta lehtihaastattelussa mennä? Uusia keinoja Liikasen puheet eivät olleet, mutta pohjavire niissä oli erilainen: Suomea vietiin eteenpäin tarttumalla aktiivisesti tuotantorakenteisiin ja olemalla dynaaminen ja eteenpäinkatsova.

---

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Hallitusohjelma 30.4.1987. Luettu 25.4.2008. <http://www.valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/hallitusohjelmat/vanhat/holkeri/Hallitusohjelma_-_Holkeri112891.jsp>

⁸⁷ Talouselämä, 1987: 18, s. 29.

Yhteiskunnan rakennemuutos on perinteisesti jaoteltu tuotannollisesti alkutuotannosta jalostustuotantoon ja lopulta palveluyhteiskuntaan. 1980-luvulla alettiin puhua informaatio- ja tietoyhteiskunnasta kehityksen viimeisenä pisteenä. Tähän yhdistettiin voimakkaasti koulutuksen tarve. Koulutustason nousu oli Suomessa ollut merkittävää 80-luvulla.⁸⁸ Keskiluokka kasvoi, minkä myötä voidaan ymmärtää joitain hallituksen esiin tuomia seikkoja.

Ilmassa oli aistittavissa, ettei täystyöllisyys olisi mahdollista ja joidenkin olisi vain tyydyttävä ja vaihdettava alaa. Koulutus nousi uudessa hallituksessa yhdeksi tärkeäksi välineeksi, jolla oli tarkoitus käydä hallitsemaan rakennemuutosta. Oli tulkittavissa, että hallitus halusi kansalaisilta taitoa ja halua sopeutua, eli vastuuta annettiin hallituksen toimesta paljon myös kansalle. Samat joustavuuden arvot ulottuivat julkishallinnosta aina yksilön omaan elämän hallintaan. Samalla hallitseminen edellytti myös ennalta ehkäisevää toimintaa:

Rakennemuutoksen hallitseminen edellyttää, että aluepolitiikan käyttämät keinot sopivat kuhunkin muutosvaiheeseen ja niitä sovelletaan jo ennen kriisien puhkeamista.

Vaikka puhuttiin hallitsemisesta ja ennaltaehkäisevästä toiminnasta, niin suurelta osin suunnitelmat liittyivät rakennemuutosongelmien hoitoon eikä hallitsemiseen. Hallitsemisanahan viittaa nimenomaan ennaltaehkäisevään toimintaan, ei jälkihoitoon.

3. Hallitun rakennemuutoksen kritiikki

Käyn tässä kappaleessa läpi kritiikkiä, joka nousi esiin reaktiona hallituksen ohjelmaa kohtaan. Tieteentekijöistä erityisesti sosiologit ja muut yhteiskuntatieteilijät suhtautuivat hallittuun rakennemuutokseen avoimen kriittisesti. Mentiin jopa niin pitkälle, että sitä pidettiin pelkkänä vitsinä. Aiheesta järjestettiin jopa seminaareja. Tutkin, millaista tämä kritiikki oli, mihin se liittyi ja millaista retoriikkaa käytettiin. Hallitusohjelma sai osakseen erittäin paljon arvostelua, ja arvostelu keskittyi suurelta osin nimenomaan hallitun rakennemuutoksen käsitteeseen.

Kysyn siis, mikä tässä pohjimmiltaan yhteiseen hyvään tarkoitettussa politiikassa aiheutti niin paljon vastalauseita ja arvostelua. Nähtiinkö tämä jonkinlaisena uutena politiikan

---

⁸⁸ Elovainio, Päivi. Muuttuva koulutus. Teoksessa Riihinen, Olavi (toim.) Sosiaalipolitiikka 2017. WSOY. Juva, 1993, s. 414.

toimintatapana? Katsottiinko se liian populistiseksi ja keskiluokkaa koskiseksi kaupunkilaispolitiikaksi? Henkilöitykö se liian paljon kokoomukseen, jota kriitikot tuntuivat vähän karsastavan?

Kritiikkihän ei koskenut sinänsä rakennemuutosta, minkä kaikki tiedostivat olevan olemassa. Kritiikki kohdistuu nimenomaan sen hallintaan. Rakennemuutosta pohdittiin monissa julkaisuissa, eikä sitä missään nimessä tyrmätty, vaan sitä käsiteltiin, koska hallitus on nyt politiikallaan kaikki laittanut tähän tilanteeseen, jossa sitä ei voitu olla kommentoimatta.

Meneillään olevia muutoksia yritettiin määritellä tuotantoelämän muutosten, kansalaisten elämäntavan muuttumisen, sosiaalisen turvallisuuden, uuden tekniikan, kansainvälistyvän tiedonvälityksen tai muuttuvien arvojen näkökulmasta⁸⁹. Nämä kaikki Markku Ruohosen määritelmät vuodelta 1988 pitävät paikkansa ja näiden pohjalta pyrin itsekin hahmottamaan käytyä keskustelua. Keskityn arvoihin, poliittiseen muutokseen sekä rakennemuutoksen ymmärtämiseen, koska nämä nousevat teemoina selkeästi esiin.

3.1 Tulevaisuuden yhteiskunta ja sen väliinputoajat – taistelu arvoista

Pohdin tässä kappaleessa, kuinka paljon kritiikki hallittua rakennemuutosta kohtaan oli oikeastaan hallituksen arvoihin kohdistuvaa kritiikkiä. Otsikko viittaa siihen, että julkinen keskustelu näki yhteiskunnan olevan siirtymässä uuteen vaiheeseen mm. keskiluokan, markkinoiden vapautumisen, teknologisoitumisen vaikutuksesta ja uuden hallituksen nähtiin edustavan tätä tulevaisuuden yhteiskuntaa. Väitettiin, että rakennemuutoksen tuoma uusi yhteiskunta tuottaa väliinputoajia, joiden asialla hallitus ei politiikallaan ole. Pohjimmiltaan voidaan sanoa, että keskusteltiin ennemminkin arvoista kuin politiikasta. Oltiin hallituksen ohjaamana matkalla jonnekin, jossa ei olisi kaikille tilaa.

EVA pohti ennen vaaleja kansalaisten arvomaailmaa asennetutkimuksensa pohjalta seuraavasti:

Yhteiskunnallinen ilmapiiri on muuttunut myös Suomessa. Pehmeän ajattelutavan esittämä kritiikki on osunut moniin perusinstituutioihin ja arvostuksiin.

---

⁸⁹ Ruohonen, Markku. Kansalaispalkan tulevaisuus, Teoksessa Kansalaispalkka, s. 133-134.

Tulokset osoittivat, että yhteiskunnan rakennemuutos on selvästikin aikaansaanut muutospaineita ihmisten tarpeissa, arvoissa ja asenteissa.⁹⁰

EVA puhui uusista pehmeistä tai ”kehitysoptimistisistä” arvoista, joihin liittyivät vihreä ajattelu ja halu antaa omasta potista yhteiseen hyvään. Kehitysoptimismi viittasi EVA:n mukaan epäilevään asenteeseen yhteiskunnan taloudellista ja teknologista muuttumista kohtaa. Samalla se merkitsi entisaikojen ylistämistä.⁹¹ Miten hallittu muutos voisi tässä tilanteessa aiheuttaa muuta kuin negatiivisia reaktioita? Kritiikki kiertyi monessa yhteydessä kehitysoptimismiin ja -optimismiin ympärille. Merkittävää oli pelkästään sekin, että huomattiin ilmapiirin muutos ja rakennemuutos liitettiin ihmisten arvojen muutoksiin. Tällainen ajattelutapa merkitsi rakennemuutoksen aseman tärkeyttä julkisessa puheessa, koska rakennemuutos loi suorastaan paineita ihmisten luonteen muutokselle.

Pehmeillä arvoilla EVA tarkoitti halua edetä johonkin uuteen. Pehmeitä arvoja olivat vihreiden arvojen (ei välttämättä vihreään puolueen), sukupuolten tasa-arvon ja kehitysavun kannattaminen sekä myönteinen suhtautuminen aseistakieltäytymiseen, rauhanliikkeeseen ja ulkomaalaisiin. Toisaalta kriittinen asenne talouskasvua ja teknologiakehitystä kohtaan kuului myös pehmeisiin arvoihin, eli halu edetä oli tiukasti rajattu tarkoittamaan vain tiettyjä asioita. Elinkeinoelämälle näiden arvojen erottaminen toisistaan oli EVA:n mukaan erityisen tärkeää.⁹² EVA siis katsoi näitä asioita taloudelliselta kannalta ja tuli paljastaneeksi omat arvonsa, koska kirjoitti rakennemuutoksen toteuttamisesta ja muutokseen liittyvistä sosiaalisista ja psykologisista yhteyksistä nimenomaan yritysten sisällä ja ulkopuolella⁹³. EVA kirjoitti raportissaan kaksi vuotta myöhemmin näin:

(...) muutoksen suuntaa ja merkitystä ei ilmeisesti vielä täysin ymmärretä sen paremmin julkisessa hallinnossa kuin yritystoiminnassakaan. Elleivät suomalaiset kehitä itseään – yksilöllisiä tietojaan, yhteiskunnallista osallistumistaan, kekseliäisyyttään – maamme ei säilytä asemaansa kansakuntien maailmalaajuudessa kehitysprosessissa.⁹⁴

EVA ottaa osittain kantaa kansalaisten skeptisyyteen rakennemuutosta kohtaan, koska kansa laittoi rakennemuutoksen tarpeen kyseenalaiseksi⁹⁵, mutta kysymyksenasettelu on sen

---

⁹⁰ Avautuva ja sulkeutuva Suomi: Raportti suomalaisten asenteista 1987. EVA. Helsinki, 1987, s. 15.

⁹¹ Ibid. s. 17.

⁹² Ibid. s. 16–17.

⁹³ Ibid. s. 17.

⁹⁴ Kriittisinä 90-luvulle: raportti suomalaisten asenteista. EVA. Helsinki, 1989, s. 6.

⁹⁵ Ibid. s. 9.

aikaisen julkisen keskustelun vahvasti leimaama. EVA totesi myös, että tiedontarve rakennemuutoksen yhteydessä on suuri ongelma, koska asenteet olivat ristiriitaisia. EVA moitti myös julkista keskustelua, koska se rajasi rakennemuutoksen ”käsitteellisesti omaksi asiakseen, erilleen markkinatalouden muusta kehityksestä ja kansainvälistymisestä”. EVA:n mielestä muutos on kuitenkin ”todellinen, vaikutuksiltaan syvä ja luonteeltaan uudentyypinen”.⁹⁶ Tämä viittasi selkeästi siihen, että hallitus ei ollut onnistunut tekemään hallitun rakennemuutoksen politiikkaansa tarpeeksi selkeäksi kansalaisille ja että julkinen keskustelu teki asiasta ainoastaan vaikeampaa. Samalla EVA näki hallituksen kuitenkin olleen oikealla asialla, koska merkittävää rakennemuutosta tapahtui koko ajan.

EVA oli huolissaan suomalaisten valmiudesta hyväksyä ja sopeutua rakennemuutokseen, kun joudutaan ”yhä nopeutuvaan, entistä tiheäsykäyksisempään yhteiskunnalliseen muutokseen”⁹⁷. Hallitus oli sen sijaan onnistunut tekemään kansalaisille selväksi jatkuvan koulutuksen tarpeellisuuden ja se tuntui olevan hyväksytty trendi⁹⁸. Tämä oli tuttua puhetta yhteiskunnan muutokseen liittyen ja sisälsi paljon samaa kuin hallituksenkin retoriikka. EVA tosin antoi palautetta hallitukselle rakennemuutoksen käsitteen jättämisestä epäselväksi, mutta eniten kritiikkiä sai kuitenkin yleinen julkinen keskustelu, joka teki oman osansa käsitteiden todellisten tarkoitusten hämärtämisessä. Julkinen keskustelija tietenkin rajasi aina itsensä pois julkisesta keskustelusta, kuten tässäkin tapauksessa.

EVA:n mukaan rakennemuutokseen ja sen seurauksiin ”otetaan kantaa eettismoraaliselta pohjalta”⁹⁹. Tässä osutaankin lähelle asian ydintä, koska rakennemuutos tuntui olevan selkeästi arvoihin liittyvä kysymys. Se yhdistettiin sokeisiin markkinavoimiin ja itsekkääseen voitontavoitteluun, eli vapautuneisiin markkinoihin, kansainvälistymiseen ja kansainväliseen kilpailukykyyn. *Juppikulttuuri*, rahantekijöiden ihannointi mediassa ja niihin samalla liitetty pinnallisuuden halveksunta yhdistyi myös tähän. Myös hallitus tuli helposti yhdistetyksi näihin vastareaktiota herättäneisiin uusiin termeihin, kuten *kasinotalous* ja *jupit*.

Asennetutkimuksen mukaan puolueiden arvot polarisoituvat, mutta kokoomus on muista poiketen erityisen kehitysoptimistinen ja muut puolueet pessimistisempiä¹⁰⁰. Hallituksen

---

⁹⁶ Ibid. s. 45.

⁹⁷ Ibid. s. 55.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Avautuva ja sulkeutuva Suomi, s. 19–20.

katsottiin edustavan kehitysoptimismia, eli luottamusta tulevaisuuteen ja siihen, että ongelmat voidaan ratkaista esimerkiksi hallitsemalla rakennemuutosta. Optimismi on helppo nähdä populistisena ja populismiin on puolestaan helppo suhtautua kyynisesti. Hallitusohjelmassa sanottiin myös ensimmäistä kertaa, että rakennemuutoksen aiheuttama väliaikainen työttömyys on hyväksyttävä¹⁰¹. Tätä puhetta ei voi kauhean optimistiseksi sanoa, vaikka se tavallaan verhottiinkin tulevaisuudenuskoon.

Olavi Borg näki hallituksen taustan selkeästi ”uuselitistisenä”, millä hän viittasi useamman ministerin taustalla olevaan korkeakoulutukseen. Ongelmana hän piti sitä, pystyisikö kokoomus tekemään työtä vähemmän koulutettujen aseman hyväksi.¹⁰² Jälleen kritiikki liittyi puolueiden oletettuihin uusiin arvoihin, kun Borg kysyi oliko hallitus korkeasti koulutettujen tai keskiluokan asialla unohtaen alemman luokan. Keskustalaisten ja hallituksessa mukana olleen Smp:n hän katsoi olevan jäsentäustaltaan selvästi vähemmän elitistinen¹⁰³.

Borg pyysi hallitusta etsimään rakenteiden ja rakenteiden muutosten seasta ”sitä keskinkertaista suomalaista ihmistä, jonka haluamme näissä rakenteissa elävän kaikista muutoksista huolimatta”.¹⁰⁴ Huoli tavallisesta ihmisestä eli syvässä ja Borg piti hallitusta liian huolettomana, mikä terminä viittasi kehitysoptimismiin. Tämä huoli alemman luokan ja poliittisen eliitin kohtaamattomuudesta oli politiikan kritiikin retoriikkana tavallista tekstiä.

Rakennemuutosten sanottiin siirtyneen makrotasolta mikrotasolle, eli vaikutukset näkyivät ennemmin yksittäisissä yrityksissä kuin kansantalouden tasolla. Tässä yhteydessä esiintyi huolta siitä, että kunnat, joissa rakennemuutosta oli tapahtunut jo enemmän, eivät saa tukea hallitukselta. Ministereiden kaupunkilaistaustan katsottiin johtavan siihen, että rakennepolitiikka ei ulotu maaseutualueille.¹⁰⁵ Uusi hallituskokoonpano oli ilmeisen suuri huolta aiheuttava seikka hallituksen varsinaisen politiikan sijaan. Esiin nousi ”kaupunki vs. maaseutu” vastakkainasettelua, joka oli tuttua aiemmiltakin vuosikymmeniltä. Kun maaseudun ja kaupunkien väestöt alkoivat rakennemuutoksen myötä sekoittua, asuinpaikat saivat paljon arvopainotuksia. Maaseutu oli se hyvä, puhdas ja oikeudenmukainen paikka, ja kaupunki täysin päinvastainen.

---

¹⁰¹ Hallitusohjelma, 1987.

¹⁰² Borg, Olavi. Rakennemuutosko synnytti sinpunahallituksen? Teoksessa Punamullasta sinipunaiseen. s 25.

¹⁰³ Ibid. s. 25–26.

¹⁰⁴ Ibid. s. 27.

¹⁰⁵ Sivula, Sakari. Hallittu rakennemuuto – Alueellinen tasapaino. Teoksessa Punamullasta sinipunaiseen, s. 44–45.

Työttömyyden tutkija Kari Vähätalo kirjoittaa, että: ”Olemme siis todella hallinneet rakennemuutoksen seisomalla työttömien ja muiden köyhien olkapäillä”¹⁰⁶. Samalla hän totesi työväenluokankin elävän yltäkylläisyydessä, mutta työttömien olevan todellisia häviäjiä hallituksen politiikassa. Syrjäytyneiden takana ei ollut edes ”tavallinen duunari”, poliitikoista puhumattakaan. Hallitusta syytettiin siitä, ettei työttömyyden tila ollut selvillä¹⁰⁷ ja siitä, että kun työttömyysprosentin ollessa viisi ajateltiin yhdeksänkymmenenviiden olevan töissä¹⁰⁸. Tämä ajattelutapa aiheutti kritiikin mukaan sen, että vähemmistö unohtui, koska tilanne oli muuten niin hyvä. Kun katsoo hallitusohjelmaa, huolen työttömistä ymmärtää oikein hyvin. Hallitus tuntui päällisin puolin olevan yritysmaailman puolella koulutus- ja rakennemuutospainotuksineen, vaikka näin ei asia välttämättä ollutkaan. Holkerin hallitus teki paljon asioita myös oikein, mutta sitä harvemmin muistetaan.

Hallituksen niin kutsuttua *kaupunkilaispolitiikkaa* pohdittiin myös paljon, kun puhuttiin uudesta keskiluokasta, josta kokoomuksen kannatuspohjan väitettiin nousevan. Tämä keskiluokka toimi kaupallisteknisillä sekä palvelu- ja hoitoaloilla¹⁰⁹. Kokoomus liitettiin vahvasti koviin arvoihin, jotka korostivat kilpailua ja materiaalisia elämänarvoja¹¹⁰. ”Citypolitiikka” aiheutti paljon närää arvostelijoissa. ”Cityllä” tarkoitettiin kaupunkilaisia riippumatta yhteiskuntaluokasta, mikä kertoi yhteiskuntaluokkien hämärtymisestä. Yleisesti katsottiin, että nyt myös kokoomus ulottaa otettaan vasemmiston suuntaan ja rakentaa sitä kautta uutta aatteista vapaata imagoaan¹¹¹. Tämä muutos voidaan nähdä, vaikka jonkinlaiseksi esiasteeksi nykyään runsaasti käytetylle *boheemin porvariuden* käsitteelle. Julkisuus mielsi tuolloin 1980-luvun lopussa kokoomuksen olevan samalla tavalla nuorekas ja dynaaminen vetoamalla nuorempaan hyvin koulutettuun kannatuspohjaan.

Jukka Kanerva kirjoitti Ytimessä 1988, ettei kokoomus:

*(...) ole vuoden aikana oppinut poliittisen retoriikan läksyään. Holkerin vaalikampanjan [presidentin vaalikampanja] sisällöttömyys ja väistelevyys oli jotakin naurettavan ja sääliävän väliltä ja odotetusti johti kohtalaiseen vaalitappioon.*¹¹²

¹⁰⁶ Vähätalo, Kari. Työttömyys. Teoksessa On se niin väärin, 1989, s. 132.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Ibid. s. 131.

¹⁰⁹ Sysikaski, Kalle. Ydin, 1988:2, s. 12.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Kanerva, Jukka. Ydin, 1988:2, s. 13.

¹¹² Ibid.

Kirjoitus viittaa suoraan eduskuntavaaleihin ja Holkerin hallitusohjelmaan, jonka retoriikka oli Kanervan mukaan myös sisällötöntä ja väistelevää. Tässä poliittisen retoriikan ongelmat laitetaan selkeästi kokoomuksen piikkiin, eikä muiden hallituspuolueiden panosta juurikaan pohdita.

Haapalan mukaan rakennemuutos on hallitukselle helppo termi, koska se hävitti subjektit, eli kansalaiset, kun puhuttiin yhteiskunnasta ja muutoksista ainoastaan rakenteina¹¹³. Hallituksen perimmäisenä tavoitteena oli uudenaikainen hyvinvointiyhteiskunta. Tämä edellyttää siis yhteiskuntaa, jossa esimerkiksi rakennetyöttömyys olisi mahdollisimman pieni ongelma ja jossa koulutus sekä ammattitaito kohoisivat¹¹⁴. Hallituksen tavoitteiden ja retoriikan katsottiin olevan kuitenkin liian optimistista ja ympäröivää. Näiden suurien linjojen mukaan toimimisen pelättiin piilottavan rakennetyöttömyyden todellisen tason aivan, kuten Vähätalokin totesi. Suurissa linjoissa pienet ihmiset unohtuvat.

Näkymättömän käden ohjaus oli ollut hyvin käytetty termi, kun puhuttiin taloudesta ja markkinoista. Käytettiin myös vertauskuvaa Suomesta ajopuuna, joka ajalehti maailmantaloudessa virran mukana voimatta itse vaikuttaa siihen. Tästä kaikesta haluttiin nyt päästä hallituksen toimesta eroon, ja siihen liittyi myös hallittu rakennemuutos. Hallinta-sanan katsottiin tuovan esiin mielikuvia uudesta aktiivisesta ja dynaamisesta linjasta talouden hoidossa. Poliittisissa ohjelmissakin passiivisuus vaihtui 1980-luvun aikana pikkuhiljaa aktiivisuudeksi (kts. luvut 2.1 & 2.2).

Hallitus halusi korostaa teknologiakehitystä ja kansalaisten kouluttamista. Tämänkaltainen politiikka johti kuitenkin syytöksiin hyväosaisten hallituksesta, jonka tulevaisuudenusko on jotenkin perusteeton ja vaarallinen¹¹⁵. Teknologia ja koulutus olivat kuitenkin vain harvojen saatavilla, eikä hallituksen optimismin katsottu paljon hyödyttävän yhteiskunnan huono-osaisia. Teknologia- ja innovaatiokeskustelu eivät enää 1990-luvulla saaneet aikaan samanlaista vastakkainasettelua. Teknologiakehitykseen liittyneen syrjäytymiskeskustelun häviäjiä eivät silloin enää olleet alemmat yhteiskuntaluokat vaan vanhemmat ikäluokat.

---

¹¹³ Haapala, 1988, s. 10.

¹¹⁴ Hallitusohjelma, 1987.

¹¹⁵ Kortteinen, 1987, s. 14.

SAK suhtautui hallittuun rakennemuutokseen hyvin kriittisesti. Varapuheenjohtaja Aarno Aitamurto totesi Joensuun talouspoliittisessa konferenssissa, että jos osallistujien hyvätuloisen osan sijoittaisi vuodeksi työttömien kenkiin, ei enää puhuttaisi hallitusta rakennemuutoksesta eikä Suomeen syntymisen lottovoitosta¹¹⁶. Kyseessä oli siis selvä kannanotto siihen, että hallitus maalailee turhan kauniita kuvia siirtymisestä tulevaisuuden yhteiskuntaan eikä ota huomioon tavallista kansaa. Hyvinvointivaltion aallonharjalla ratsastava lottovoittajien kansa oli kriitikoiden mielestä utopiaa, mutta miksi tällainen mielikuva liitettiin Holkerin hallitukseen? Tämä johtui kritiikin siitä, että hallitus edusti kriitikoiden silmissä voittajia ja vapaita markkinoita, joilla kasinopelurit hallitsevat ja tavallinen kansa katsoo mitä jää yli. Se dynaamisuus ja kansainvälisyys, mitä hallitus edusti, oli kritiikin mukaan hyödytöntä suurelle osalle kansalaisista, eikä hallituksen politiikan nähty tuovan sitä yhteistä hyvää, jota hyvinvointivaltion toiminta edellyttää.

Samalla linjalla oli myös Liikealan ammattiliiton Riitta Honkanen. Uudistuva työelämä ja rakennemuutos merkitsivät työntekijälle samaa kuin työpaikan menettäminen ja erityisesti kaupan alalla oli jatkuva pelko työttömyydestä etenkin jos sattui asumaan Suur-Helsingin ulkopuolella. Se uudistuminen mistä puhuttiin, oli tapahtunut useimmiten työntantajien ehdoilla.¹¹⁷ Tärkeimmiksi tavoitteiksi Liikealan ammattiliitto listasi työpaikkojen turvaamisen ja lisäämisen¹¹⁸. Viesti hallituksen suuntaan oli selvä; ”hallitun rakennemuutoksen” politiikka ei ole tarkoitettu työntekijälle, vaan työnantajille.

1980-luvulla teknologian kasvaminen tärkeäksi tekijäksi ei jäänyt keneltäkään huomiotta. Hallitusohjelmassa teknologiasta puhuttiin monesta eri näkökulmasta, ja se olikin merkittävä osa ohjelmaa ja hallitun rakennemuutoksen retoriikkaa. Teknologian pelko oli kuitenkin syvässä ja EVA:n asennetutkimuksissa uskottiin teknologian muuttuvan ihmisen ”herraksi” ja ettei teknologia takaa hyvinvointia¹¹⁹. Kysymykset olivat jälleen hieman johdattelevia, mutta kysymysmuoto oli varmasti julkisesta keskustelusta otettu. Sama kysymysmuoto¹²⁰ esiintyy vuosien 1984 -86, -88 ja -90 asennetutkimuksissa, mutta muuttuu vuoden 1992 tutkimuksessa positiivissävyisemmäksi. Tällöin EVA kysyi, kuuluiko teknologinen kehitys asioihin, joiden

---

¹¹⁶ Ihminen uudistuvassa työelämässä, s. 51.

¹¹⁷ Ibid. s. 38.

¹¹⁸ Ibid. s. 39.

¹¹⁹ EVAn kansallinen asennetutkimus 1986. Kysymykset Q5 ja Q12

¹²⁰ ”Tiede ja teknologia ovat nousemassa ihmisen palvelijasta ihmisen herraksi”

varaan kansallinen identiteettimme oli rakentunut¹²¹. Matka teknologian pelosta siihen teknologiauskoon, jonka varaan nykyinen kansallinen identiteettimme on rakentunut, oli lyhyt.

Kuntapuolella kritiikkiä kohdistettiin hallittuun rakennemuutokseen erittäin paljon. Kunnissa koettiin, että hallitus on enemmän kasvukuntien kuin kehitysalueiden asialla ja että se ajoi uutta kaupunkilaispolitiikkaa. Puhuttiin myös uudesta keskiluokasta, josta nousisi kokoomuksen kannatuspohja. Tämä keskiluokka toimi kaupallisteknisillä sekä palvelu- ja hoitoaloilla¹²². Kokoomus yhdistettiin tässäkin vahvasti koviin kilpailua ja materiaalisia elämänarvoja korostaviin arvoihin¹²³. Yleisesti katsottiin, että nyt myös kokoomus ulottaa otettaan vasemmiston suuntaan ja rakentaa sitä kautta uutta aatteista vapaata imagoaan¹²⁴. Kuntien käyttämä citypolitiikka-termi merkitsi luokkarajojen hämärtymistä, mikä aiheutti sen, että vastakkainasettelu ei koskenut enää kuin välillisesti yhteiskuntaluokkia, vaan asuinpaikkaa.

Dynaamisuudesta olen mainittu jo useaan kertaan tässä kappaleessa rakennemuutoksen yhteydessä ja se onkin tärkeä uusi termi, koska sitä todella käytettiin ahkerasti hallituksessa. Sorsa sekä Holkeri käyttivät sanaa usein puhuessaan talouden kehityksestä. Sorsan mielestä kansantalous on dynaamisessa vaiheessa¹²⁵ ja Holkeri laajensi termin käsittämään myös arvoja. Postipankin johtaja puhuu talouden dynaamisesta kehityksestä, jonka avulla rahaa liikenee muuhunkin, kuin välttämättömään¹²⁶. Samalla tähän dynaamisuuteen liittyi usein uusi teknologia ja usko tulevaisuuden yhteiskuntaan.

Työntekijöitä edustavat tahot olivat varsin huolissaan hallituksen mukanaan tuomasta kehitysajattelusta. Honkasen mukaan työssä ja työyhteisössä toteutetut muutokset olivat liian usein tehty työnantajan ehdoilla ja työntekijäedustus esimerkiksi Joensuun työelämäkonferenssissa oli mitätöntä. Samalla hän viittasi Suur-Helsingin ulkopuolisiin alueisiin, joissa vaikutukset olivat paljon suurempia.¹²⁷ Hallituksen intressit liitettiin työntekijien ja markkinoiden intresseihin. ”Pieni työläinen” tai Suur-Helsingin ulkopuolella asuva ei ole osa hallituksen suunnitelmaa tai hallittua rakennemuutosta. Kaupunkilainen ja erityisesti

---

¹²¹ EVAn kansallinen asennetutkimus 1992.

¹²² Sysikaski, Kalle. Ydin, 1988:2, s. 12.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Kanerva, Jukka. Ydin, 1988:2, s. 13.

¹²⁵ Ihminen uudistuvassa työelämässä, 1988, s. 10.

¹²⁶ Ibid. s. 13.

¹²⁷ Ibid. 1988, s. 38–39.

kaupunkilaistyöläinen erosi ratkaisevasti kehityskuntien työläisistä ja nämä pienten paikkakuntien työläiset miellettiin välillä omaksi luokakseen erotuksena kaupunkien työläisluokasta.

Tämä retoriikka kaupunkilaisuuden ja maaseudun välillä jatkui 1980-luvulla, eikä ollut mitenkään edellisiltä vuosikymmeniltä eroavaa. Maaseudun arvot liitettiin hyvyteen ja kaupunkilaiset arvot ahneuteen ja kylmään markkinatalouteen. Pohjois-Karjalan maakuntaliiton puheenjohtaja Seppo Surakka aloitti puheensa konferenssissa toteamalla alistuvasti ja ehkä ironisestikin, että:

*Olemme pohjoiskarjalaisina erittäin otettuja siitä, että meille maakunnan vällekin on tarjoutunut tilaisuus esittää täällä näkemyksemme päivän teemoista.*¹²⁸

Samalla Surakka toteaa teollisuuden saneeraamisten, jotka ”kansainvälisen kilpailukyvyn kannalta ovat varmaan välttämättömiä”, kohdistuvan lähinnä kehitysalueille¹²⁹. SKP:n Esko Seppäsen mukaan varoja käytetään hyödyttömiin ja tarpeettomiin ”kasinotarkoituksiin”, eikä paranneta ihmisten ”yhteiskunnallista vointia” esim. työpaikkoja lisäämällä¹³⁰. Kasinotalous viittasi liialliseen siis vapauteen markkinoilla ja niiden ehdoilla elämiseen, eli se oli hyvin arvoilla latautunut termi.

Keitä sitten hallittu rakennemuutos arvostelijoiden mukaan oikein edusti? Maatalousväestöä sen ei katsottu edustavan, kuten edelläkin todettiin. Maatalous 2000 -komitean Toivo Yläjärven mukaan:

*(...) nykyinen hallitus hallitsee monta muuta asiaa paremmin kuin maaseudun rakenteen tulevaisuuteen liittyvät kysymykset. Maatalouden rakenteen tulevaisuuden me – minä mukaan luettuna – hallitsemme paremmin.*¹³¹

Tämän selvemmin ei voida hallitusta tuomita kaupunkilaisuuden sanansaattajaksi, ja jos kaupunkilaisuus edustaa ahneutta ja kylmää markkinataloutta, niin samaa edustaa myös hallitus. Samalla tehtiin selväksi, kuinka hallituksen kompetenssi oli varsin rajallista, kun

---

¹²⁸ Ibid. s. 39.

¹²⁹ Ibid. s. 40.

¹³⁰ Ibid. s. 44.

¹³¹ Yläjärvi, Toivo. Maaseutukin muuttuu, miten? Ihminen muuttuvassa työelämässä, 1988, s. 58.

kyseessä oli maaseutuun liittyvät kysymykset. Kulttuuriantropologi Matti Sarmela kirjoitti vuonna 1989 näin:

Kehittymisen nimittäminen rakennemuutokseksi tekee voittajien tulevaisuuden väistämättömäksi. Rakennemuutos on samanlainen termi kuin modernisoituminen, jolla selitettiin teknologisen massakulttuurin välttämättömyys, keskitetyn koneistokulttuurin synty. Kehitysjohtajien valtajärjestelmässä rakennemuutoksen torjuminen tai hidastaminen on yhtä epätoivoista kuin kankurien yritys särkeä Kehruu-Jenny. Oikea kulttuuri-idealisti voi olla huolissaan rakennemuutoksesta, muttei asettua sitä vastustamaan, johti muutos millaiseen olemassaolon järjestykseen tahansa.¹³²

Sarmela oli todellinen kehityspessimisti luonnehdinnoissaan ja omaa aika radikaalin katsantokannan siitä, kuinka kulttuuri on kuolemassa ja kansa tuhoutumassa nykyisen kehityksen myötä. Mielenkiintoisia retorisia seikkoja hän kuitenkin nosti esiin. Sarmela palasi tuttuun asetelmaan, jossa moitittiin politiikan pakkoa. Hallitus loi hallitusohjelmassaan imperatiiveja, joita oli kritiikin mukaan vaikea nousta vastustamaan leimautumatta kehityksen viholliseksi. Sarmela yhdisti hallitun rakennemuutoksen ikaikaiseen meritokratian perinteeseen, jonka mukaan koko länsimaiden historia on kirjoitettu¹³³. Pienten ihmisten historiaa ei siis kirjoitettu nykyisenkään hallituksen toimesta. Globalisaation tuoma kulttuurien yhdenmukaistuminen oli Sarmelan pessimismin lähde, vaikka globalisaatio käsitteenä olikin vielä pinnan alla. Sarmela oli oikeilla jäljillä kulttuurien yhtenäistymisen kanssa¹³⁴ ja totesi jälkikäteen, kuinka hänelle ”laitettiin kaulaan nimikyltti *pessimisti*”¹³⁵, vaikka oli ennustanut oikein tulevaisuuden.

Miten tämä optimisti vai pessimisti -keskustelu sitten nousi pinnalle? Kortteinen lainasi Erik Allardtia, jonka mukaan yhteiskunnassamme on kaksi eri taloususkomusta. Joko markkinat toteuttavat yhteistä hyvää, jos niille annetaan vapaus tai sitten yhteiskunnallinen kehitys tulee olemaan vääristynyttä ja aiheuttamaan eriarvoisuutta¹³⁶. Kortteisen mukaan nyt käsillä olevassa keskustelussa oli se uusi piirre, että:

---

¹³² Sarmela, Matti. Rakennemuutos tulevaisuuteen. Postlokaalinen maailma ja Suomi. WSOY. Juva, 1989, s. 7–8.

¹³³ Ibid. s. 8–9.

¹³⁴ Ibid. s. 268.

¹³⁵ Sarmela, Matti. Rakennemuutos tulevaisuuteen. Postlokaalinen maailma ja Suomi [nettikirja]. Helsinki, 2007. Luettu 24.10.2008. <<http://www.kolumbus.fi/matti.sarmela/rakennemuutos.pdf>>

¹³⁶ Kortteinen, 1988, s. 16.

*Edessämme oleva tuntematon muutos vaikuttaa poikkeuksellisen mittavalta ja tästä syystä vanhat uskomukset ovat nyt pukeutuneet poikkeuksellisen optimistisiin ja pessimistisiin kuoseihin.*¹³⁷

Kortteinen otti keskitien ja yritti sen sijaan valaista niitä muutoksia, mitä on käynnissä. Tästä tuli kuitenkin ilmi se, kuinka jakaantunut ilmapiiri yhteiskunnassa vallitsi tulevaisuuden kehityksen suhteen. Hallituksen puheissa suurin ongelma tuntui Kortteisen kärjistyksen mukaan olevan, kantavatko työntekijät päätteet kotiin vai tehdäänkö työt vieläkin työpaikoilla¹³⁸. Kärjitys jonka Kortteinen itsekin myöntää, korosti ennen muuta kokoomuksen suurta optimismia tulevaisuuden suhteen. Kriitikot kaatoivat realiteettien hukkumisen suurelta osin kokoomuksen syyksi, mutta koko hallituksen nähtiin syyllistyvän liialliseen yksinkertaistamiseen.

Julkisuudessa viljeltiin paljon retoriikkaa, jonka mukaan työläiset olivat siirtymässä joukolla tehtaista palveluammatteihin tai teknologian pariin. Sosiologi Matti Virtasen mukaan edessä oli siirtyminen tehtaasta studioon. Virtanen oli paljolti Kortteisen ja hallituksen linjoilla tulevaisuuden suhteen.

*Jos kaiken annetaan kehittyä omalla painollaan, vapaiden markkinavoimien sokeassa ohjauksessa, tuloksena on mitä todennäköisimmin kova, kylmä ja kahtiajakautuva yhteiskunta, jossa enemmistö elää vanhoissa teollisen ajan hierarkioissa ja kasvava vähemmistö lyödään ulos.*¹³⁹

Jälleen palattiin huoleen siitä, mitä tapahtuisi niille, jotka eivät voi itseään puolustaa, jos kaiken annetaan mennä omalla painollaan. Virtanen ei kritisoinut hallitusta, vaan oli ennemminkin rakennemuutoksen hallitsemisen puolestapuhuja. Hän peräänkuulutti kulttuurista muutosta, jonka avulla ”studioihin” siirtyminen olisi helpompaa. Virtasen asenteessa tuli esille hallituksenkin asenne. Rakennemuutos nähtiin vapauttavana ilmiönä, jossa ”työelämän vaatimukset ja ihmisten omat toiveet ja pyrkimykset voisivat paremmin alkaa vastata toisiaan”¹⁴⁰. Kehitysoptimismi ja -pessimismi ovat avainsanoja tässäkin, ja näistä edellinen edusti yleisen kritiikin mukaan utopiaa ja jälkimmäinen edusti todellisuutta.

Työväestöä ei voitu yhtäkkiä mobilisoida kouluttautumaan ja muuttamaan koko elämänsä vain sen takia, että rakennemuutosta voitaisiin paremmin hallita. Hallituksen oli, Kortteisen

---

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ibid. s. 119.

¹³⁹ Virtanen, Matti. Tehtaasta studioon. Hanki ja jää. Helsinki, 1987, s. 63.

¹⁴⁰ Ibid.

mukaan, edesvastuutonta perustaa työllisyyspolitiikkaansa ”moderniin ja muodikkaaseen markkinahenkeen”, koska rakennemuutoksen kouriin joutuvat tehdastyöläiset eivät kovinkaan helposti sijoitu uuteen yhteiskuntamalliin¹⁴¹.

Kun hallitus puhui työelämän uudistamisesta, joka oli osa hallittua rakennemuutosta, niin hallitus katsoi monien mielestä turhan ruusunpunaisten lasien läpi käsillä olevaa muutosta. Työelämän muutoksen nähtiin olevan hallitukselle liian vaikea prosessi toteutettavaksi ja työntajat eivät olisi helposti taivuteltavissa uusiin vaatimuksiin¹⁴². Liiallinen optimismi oli kritiikin mukaan hallituksen ongelma, mutta voitiinko todella olettaa hallituksen olleen niin naiivi tavoitteidensa suhteen, että se ei olisi ymmärtänyt kuinka paljon ponnistuksia uudistukset työelämässä ja koulutuksessa vaatisivat? Ei tietenkään, joten kritiikin täytyi liittyä hallituksen retoriikkaan ja asenteeseen ja sitä kautta hallituksen arvoihin.

Opposition tehtäviin kuuluu tietenkin hallituksen kritisointi, joten opposition negatiiviset asenteet eivät olleet mikään varsinainen uutinen. Mielenkiintoisempaa on selvittää, mikä oli opposition retoriikka ja argumentaatio hallittua rakennemuutosta kohtaan. Opposition edustaja Eeva Kuuskoski-Vikatmaa (kesk.) moitti Joensuun konferenssissa hallitusta tutusti pienen ihmisen unohtamisesta ja siitä, että hallitus toimi ikään kuin kaikkien ihmisten ”elämän päämääränä ja suurena unelmana olisi kilpailukyky”¹⁴³. Toinen oppositiopoliitikko Jarmo Wahlström moitti talouspolitiikan konsensushenkeä ja sitä kuinka vastaansanojat leimattiin pessimistisiksi ja rettelöitsijöiksi. Wahlströmin mielestä rakennemuutos oli jopa ”myytti”, jonka mukaan vasta nyt olisi tapahtumassa jotain ainutkertaista, vaikka muutoksia on tapahtunut koko ajan.¹⁴⁴ Oppositio kritisoi siis politiikan pakkoa eli sitä, että joitain tiettyjä ratkaisuja oli tehtävä joillakin ”keksityillä verukkeilla” ja kaikkien kansalaisten olisi hypättävä mukaan tähän kelkkaan. Argumentaatio liittyi usein konsensuspolitiikkaan, joka oli ollut tuttu kritiikin kohde koko 1980-luvun ajan.

Suuri mieliä askarruttanut kysymys 80-luvulla oli hyvinvointivaltion tulevaisuus. Jos työ loppuisi ja työttömyydestä tulisi rakenteellista, kuinka silloin olisi mahdollista rahoittaa hyvinvointivaltio? Vertailu muihin maihin oli yleistä, ja Suomen katsottiin usein olevan

---

¹⁴¹ Kortteinen, 1988, s. 122–123.

¹⁴² Ibid. s. 50.

¹⁴³ Ihminen uudistuvassa työelämässä, s. 64.

¹⁴⁴ Ibid. s. 71–76

jäljessä esimerkiksi työttömyyskorvauksien määrässä muihin Pohjoismaihin nähden, minkä taas katsottiin lisäävän syrjäytymistä.

Tällöin alettiin puhua myös kansalaispalkasta uudestaan laajassa mittakaavassa. Kansalaispalkkakeskustelu ja -termi olivat nousseet jo 1970-luvun lopulla julkisuuteen, mutta asiasta oli tällä termillä keskusteltu jo parisataa vuotta.¹⁴⁵ Nyt se nousi taas esiin oletetun hyvinvointivaltion kriisin yhteydessä. Tässä yhteydessä kannattaa myös huomata se, että työttömyydellä oli verrattain lyhyt historia Suomessa, joten työttömyyskorvauksistakin puhuminen oli tuoretta¹⁴⁶. Myös teknologiaan ja sen aiheuttamaan työn loppumiseen liittyvä keskustelu oli ollut uusi lempiaihe julkisessa keskustelussa 80-luvun alusta, mikä yhdistettiin usein syrjäytymiseen¹⁴⁷.

Kansalaispalkan nosti esiin työttömyys, jota oli alettu pitää rakenteellisena. Kansalaispalkkakeskustelu oli hyvin arvovärittynyttä tuolloin, ja työttömien olojen tekeminen liian hyväksi oli arveluttavaa toimintaa kommentoijille. Sdp katsoi kansalaispalkan veltoistavan, eli vaikuttavan työmotivaatioon ja tämä tuntui olevan Skp:tä lukuun ottamatta yleinen mielipide¹⁴⁸. Sosiaaliturvaa haluttiin kuitenkin kehittää samaa tahtia rakennemuutoksen taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen mukana, koska niiden seurauksia ei voitu jättää yksittäisten kansalaisten kannettavaksi. Kansalaispalkka vain oli terminä liian epäilyttävä. Siksi oli keskusteltava kansalaisten oikeudesta kohtuulliseen toimeentuloon.¹⁴⁹

Jotkut näkivät kansalaispalkan leimaavan sen saajaa, niin että se vahvistaisi lopullisesti kuilua rakennemuutoksen selviäjien ja häviäjien välillä¹⁵⁰. Retorisella tasolla tehtiin selväksi, että rakennemuutoksella oli voittajia ja häviäjiä ja että hallitus oli voittajien puolella. Työttömyyden lisäksi kansalaispalkkaakin käytettiin aseena hallittua rakennemuutosta vastaan. Kansalaispalkka oli selkeästi arvoihin liittyvää keskustelua, vaikka kyseessä oli kuitenkin käytännössä sama asia kuin työttömyyskorvaus eri nimityksellä.

---

¹⁴⁵ Lahtinen, Ilpo. Johdanto: Kadonnutta aikaa etsimässä. Teoksessa Kansalaispalkka. Ken elää, sen syömänkin pitää. Ylioppilaspalvelu r.y.:n julkaisusarja 88/2. Turenki, 1988, s. 3.

¹⁴⁶ Haapala, Pertti. Työajan lyhyt historia. Työ ja työttömyys: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Tampere, 1994, s. 6–29.

¹⁴⁷ Gortz, Andre. Työn loppu. Kirjoituksia työstä, ekologiasta ja vapaudesta. [Toim. Keijo Rahkonen]. Kansansivistystyön liitto. Helsinki, 1982.

¹⁴⁸ Lahtinen, 1988, s. 14.

¹⁴⁹ Ibid. s. 152.

¹⁵⁰ Virtanen, Matti. Vallan kumous?. Teoksessa Kansalaispalkka, s. 189.

Sellaiset arvoilla latautuneet termit kuin *kulutusjuhla* ja *kasinotalous* olivat yleisiä 80-luvun lopulla, ja näiden käsitteiden taustalle monet laittoivat rakennemuutoshallituksen ja sen arvot. *Kilpailuyhteiskunta*, *kansainvälistyminen* ja *teknologia* olivat termejä, joilla oli selkeän elitistinen sointi. Kriitikoiden mukaan näiden termien sisältämät arvot eivät yksinkertaisesti olleet niitä arvoja, joiden avulla pieni ihminen pysyisi kehityksen mukana. Riippumatta siitä oliko tämä ”pieni ihminen” kaupunkilainen tai maalainen, kasvu- tai kehityskuntalainen vai keski- tai työväenluokkainen.

3.2 Poliitiikan vai talouden rakennemuutos

Poliitiikan vai talouden rakennemuutos -otsikolla viitataan siihen, kohdistuiko ”hallittua rakennemuutosta” kohtaan osoitettu kritiikki hallituksen talouspolitiikkaan vai uuteen poliittiseen valta-asetelmaan. Siis oikeastaan siihen, että poliittisten puolueiden nähtiin muuttuneen ja ”hallittu rakennemuutos” sekä siihen liittyvä retoriikka nähtiin tämän muutoksen ilmentymänä. Poliittinen rakennemuutos tarkoittaa tässä yhteydessä puoluekannatuksen muutosta, äänestäjäkunnan muutosta ja puolueiden ideologioiden muutosta tai niiden oletettua katoamista. Kritiikki kohdistui usein hallitukseen nousseen kokoomukseen ja Holkeriin. Pohdin tässä kappaleessa, oliko kritiikki kohdistettu hallituksen tarkoitusperiä vai itse talouspolitiikkaa kohtaan. Hallituksen tarkoitusperät tähtäsivät varmasti yhteiseen hyvään, joten miksi hallituksen politiikka rassasi niin paljon yhteiskunnan toimijoita?

Rauhanpoliittinen lehti Ydin kirjoitti kokoomuksesta puolueena, joka pelkää älymystöä:

*Kokoomuksen johdolle kelpaa vain sellainen älymystö, joka ei aseta sen omaa keskikertaisuutta kyseenalaiseksi, eikä pakota puoluejohtoa itseään uudistamaan maailmankuvaansa.*¹⁵¹

Samassa Ydin totesi Holkerin tasapäistävän kokoomusta, koska hän oli niin selkeästi yksinvaltiaan asemassa¹⁵². Kritiikki oli selkeästi henkilöön kohdistuvaa puoluepolitiikan jäädessä taka-alalle. Jukka Kanerva jatkoi samaa teemaa kirjoittamalla, ettei kokoomus:

*(...) ole vuoden aikana oppinut poliittisen retoriikan läksyään. Holkerin vaalikampanjan [presidentin vaalikampanja] sisällöttömyys ja väistelevyys oli jotakin naurettavan ja sääliittävän väliltä ja odotetusti johti kohtalaiseen vaalitappioon.*¹⁵³

---

¹⁵¹ Sysikaski, Kalle. Ydin, 1988:2, s. 11.

¹⁵² Ibid.

Kirjoitus viittasi suoraan myös eduskuntavaaleihin ja Holkerin hallituksen hallitusohjelmaan, jonka retoriikka oli Kanervan mukaan myös sisällötöntä ja väistelevää. Samalla hän yhdisti hallitusohjelmankin kokoomukseen. Ilkka Hakalehto lainasi Erkki Lyytikäistä mainitessaan, kuinka Holkerilla ja yleisesti poliitikoilla oli tapana puhutella alamaisiaan kolmatta persoonaa käyttäen, eli poliitikot kohtelivat kansalaisia enemmän subjekteina kuin objekteina.¹⁵⁴ Kritiikki kohdistui selkeästi kokoomukseen ja Holkeriin, eli politiikan uusi valta-asetelma ja kokoomuksen toiminta siinä herätti arvostelua.

Koska kritiikki kohdistui paljolti kokoomukseen eikä niinkään hallitukseen kokonaisuudessaan, myös hallittu rakennemuutos yhdistettiin kokoomukseen. Eräänlaista boheemin porvariuden alkua oli näkyvässä kokoomuksen toimissa. Yritettiin samalla tavalla profiloitua uuteen ja moderniin keskiluokkaan, kuin kokoomuksen nähdään tekevän tälläkin hetkellä. Hallitus halusi olla nuorekas ja eteenpäin katsova, mikä aiheutti osaltaan paljon arvostelua. Älykköjen vanhat antipatiat oikeistopuoluetta kohtaan olivat jossain määrin nähtävissä.

Sdp:tä ei unohdeta, kun hallitusta ja nykypolitiikan tilaa arvostellaan. Sdp:n katsottiin oikeistolaistuneen konsensuspolitiikan ja Sorsan aikana. Hakalehto sanoi Sdp:n olevan jopa maailman mittakaavassa erittäin oikeistolainen vasemmistopuolue, joka oli pitkälti hukannut ideologiansa:

*Vuosi vuodelta työväenliike on antautunut yhä voimakkaammin vapaan markkinatalouden vietäväksi ja samalla se on allekirjoittanut itsetuhonsa. Kalevi Sorsan johdossa Sdp:stä kehittyi kenties Euroopan oikeistolaisin työväenpuolue.*¹⁵⁵

Ideologioiden hukkuminen nähtiin tuolloin puolueiden tuhona, joka vaani homogenisoitumisen muodossa kaikkia valtapuolueita. Siirtymä 1970-luvun luokkataisteluista 1980-luvun taloushenkiseen ilmapiiriin kirvoitti paljon keskustelua ja saattoi osaltaan aiheuttaa reaktioita myös hallituksen politiikkaa vastaan.

---

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Hakalehto, Ilkka. Puolueiden nykytila. Teoksessa Näennäinen demokratia. Gummerus. Jyväskylä, 1991, s. 81.

¹⁵⁵ Ibid s. 148.

Elinkeinoelämän valtuuskunnan kirjoitti ”hallitusta rakennemuutoksesta” vuonna 1989 politiikkana, joka oli jo jäänyt paitsioon, mikä aiheutti monissa vahingoniloa:

Parin viime vuoden olisi pitänyt olla hallitun rakennemuutoksen aikaa, onhan maamme hallitus ottanut sen tavoitteekseen. Viime kuukausina tästä tavoitteesta ei ole paljonkaan puhuttu – saattaisipa joku katsoa siihen viittaamiseen sisältyvän piiloivaa ja salattua vahingoniloa.¹⁵⁶

Hallittuun rakennemuutokseen viitataan retoriikkana, jota ei ole toteutettu ja joka on saanut maineen jonkinlaisena poliittisena vitsinä. Vain kahdessa vuodessa rakennemuutoksen hallinta oli arvostelijoiden mielestä unohtunut ja politiikka jäänyt omaan arvoonsa. Konkreettisenä politiikkana sen ei alun perinkään nähty olevan kovin merkittävä. Pelkkä hallittu rakennemuutos -sanayhdistelmä tuntui siis muuttuneen helpoksi tavaksi piikitellä hallitusta ja valtapuolueita. Rakennemuutosta kuitenkin tapahtui, mutta sillä ei ollut mitään tekemistä politiikan suhteen:

(...)asiallisesti rakennemuutosta, eli talouden uudelleenryhmitystä tapahtuu koko ajan.¹⁵⁷

EVA:n mukaan uusi hallitus toi mukanaan nimenomaan poliittisen rakennemuutoksen, mikä osaltaan lisäsi muutosdynamiikkaa. EVA totesi myös, ettei tätä etenevää kehitystä voi enää kokonaisvaltaisesti hallita.¹⁵⁸ ”Hallitulla rakennemuutoksella” ei siis ollut mitään tekemistä oikean meneillään olevan ja konkreettisen rakennemuutoksen kanssa. Samassa raportissa kuitenkin todetaan, että vaikka emme pysty hallitsemaan rakennemuutosta, voimme kuitenkin valmistautua selviämään sen aiheuttamista muutoksista¹⁵⁹, mikä oli siis sama asia, jota hallituskin tavoitteli.

Sdp:n pääsy hallitukseen kokoomuksen rinnalle oli monien mukaan puolueelle lottovoitto, koska ajateltiin, että Sdp:n kannatuspohja oli keskiluokkaistumisen myötä kapenemassa. Työväenliikkeen nähtiin kuihtuvan, ja jos Sdp ei reagoisi siihen, se vaipuisi ikuisen oppositioon¹⁶⁰. Kun tähän lisättiin se seikka, että Sorsan puheenjohtajakaudella Sdp oli oikeistolaistunut selkeästi ja tullut markkinatalouden puolestapuhujaksi, puolueen nähtiin

---

¹⁵⁶ Sipponen, Kauko. Teoksessa Oletko valmis? Seitsemän puheenvuoroa suomalaisten kriittisyydestä. EVA. Helsinki, 1989, s. 101.

¹⁵⁷ Suomi etsii itseään. Raportti suomalaisten asenteista 1991. EVA. Helsinki, 1991, s. 50.

¹⁵⁸ Uuteen yhteispeliin: EVA:n puheenvuoro rakennemuutoksesta. Helsinki. EVA, 1987, s. 9.

¹⁵⁹ Ibid. s. 3.

¹⁶⁰ Kanerva, Jukka. Ydin, 1988: 2, s 13.

olevan vakavien haasteiden edessä. Sdp:n sisällä asennoituminen hallituksen menoa kokoomuksen kanssa oli hieman puolusteltava. Lipponen totesi oppositioon jäämisen olevan huonompi vaihtoehto kuin hallitusyhteistyö.

Työttömyyden herättämässä kansalaispalkkakeskustelussa haluttiin nähdä arvotuksia. Sdp oli vahvasti kansalaispalkkaa vastaan, koska se saattaisi passivoida työttömiä¹⁶¹. Kyseessä oli periaatteessa vain kansalaispalkka-termiin liittyvä keskustelu. Myös muut pääpuolueet olivat kansalaispalkkaa vastaan ja ainoastaan Skp puhui sen puolesta¹⁶². Sdp:n ja muiden suhtautumisessa kansalaispalkkaan kylläkin heijasteli kansan mielipiteitä, koska kansan asenteet olivat kansalaispalkkaa vastaan, ja kansalaispalkkakeskusteluun liitettiin usein arvottavia termejä kuten *sosiaalipummi*.

Tuntui olevan yleistä arvostella puolueiden rakennemuutospuhetta arvojen kautta samalla, kun puolueille oli ominaista puolustella omaavansa vielä vanhoja ideologisia perinteitä. Hallittu rakennemuutos liitettiin uuden hallituksen kritiikkiin käyttämällä sitä merkinä puolueiden arvojen ja täten myös ideologioiden muutoksesta. Hallituksen väitetty pinnallisuus liittyi usein nimenomaan hallittuun rakennemuutokseen ja sen sisältämään retoriikkaan, joka edellytti kansalaisilta itsenäistä halua ja kykyä kouluttautua uuden yhteiskunnan varalle, koska yhteiskunta ei voinut tarjota kaikille töitä. Laajalti käyty keskustelu äänestysprosenttien ja poliittisen osallistumisen kriisistä vaikutti myös tähän, sillä kritiikkiä kohdistettiin puolueiden ideologiseen tasapäistymiseen.

EVA jakoi rakenneuudistukset toisen maailmansodan jälkeen yhteiskunnallisiin ja poliittisiin. Ensin sopeuduttiin rauhaan, sitten avauduttiin 60-luvulla Pohjoismaihin sekä Eurooppaan ja lopuksi avauduttiin maailmaan. Poliittinen rakenne taas jaettiin uusien kasvojen aikaan, 60-luvun vasemmistoenemmistö-aikaan ja nykyiseen sinipunahan aikaan.¹⁶³ Uskottiin rakennemuutokseen ja samoihin hallinnan keinoihin kuin hallitus, mutta ei uskottu rakennemuutoshallitukseen. Pesäeron tekeminen hallitukseen tuntui olevan yleinen käyttäytymistapa tuolloin.

---

¹⁶¹ Teoksessa Kansalaispalkka.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Ibid. s 16

Olavi Borg kysyy suoraan, synnyttikö rakennemuutos sinipunahallituksen vai oliko kyseessä sittenkin tietoinen poliittinen pyrkimys. Kokoomuksen suosion nousun ja kommunistien suosion laskun vuodesta 1970 lähtien, Borg perusti rakennemuutokselle. Myös Sdp:n liehittelyn Smp:tä kohtaan hän näki rakennemuutoksena.¹⁶⁴ Nyt kun kokoomus oli noussut oppositiosta, kysymys politiikan rakennemuutoksesta nousi todenteolla pinnalle ja näitä kysymyksiä pohdittiin entistä innokkaammin, koska hallitus itse toi yhteiskunnan rakennemuutoksen kaikkien huulille.

Hallituksen ohjelman myötä Matti Kortteinen päätyi jopa kysymään, onko rakennemuutos mytologiaa¹⁶⁵. Kortteinen lähti ennemminkin todistamaan päinvastaista, mutta samaa pohtinut Pertti Haapala oli mytologian kannalla kutsumalla rakennemuutosta mytologiseksi puheenparreksi, josta oli päästävä eroon¹⁶⁶. Tällaista rakennemuutospuhe oli 80-luvun lopussa. Kyseenalaistettiin suuren rakennemuutoksen olemassaolo ja samalla hallituksen politiikan mielekkyys. Kortteisen mukaan yhteiskuntatieteilijät yrittivät osoittaa rakennemuutoksen olevan julkisuuden ja hallituksen luoma myytti, mutta Kortteinen oli asiasta eri mieltä¹⁶⁷. Kortteinen kysyi:

*(...) mitä Suomessa tapahtuva kehitys työvoimarakenteessa ja työpaikkojen sisällä merkitsee kulttuurisesti, aatteellisesti ja poliittisesti?*¹⁶⁸

Poliittisesti se merkitsi uusia voima-asetelmia, mutta voitiinko se laittaa rakennemuutoksen syyksi. Kyseessä oli kuitenkin osin Kekkonen jälkeinen aika, joka avasi hallituksessa vaihtoehtoja keskustan tilalle. Sen sijaan kulttuurisesti rakennemuutos vaikutti epäilemättä kaikkeen.

Haapala kirjoitti 1989, että poliitikkojen ja lehtimiesten rakennemuutoksesta ei kannata edes välittää, koska heille kaikki on rakennemuutosta. Rakennemuutospuheesta oli tullut tunteellista, eikä se sisältänyt enää mitään konkreettista.¹⁶⁹ Poliitikkojen oma rakennemuutos ei siis ollut rakennemuutosta sinällään, vaan pelkkää retoriikkaa, johon sisältyi tietty arvolataus. Kun hallitus puhui rakennemuutoksesta, se puhui silloin omista tarkoituspäristään,

---

¹⁶⁴ Borg, Olavi. Rakennemuutosko synnytti sinipunahallituksen? Teoksessa Punamullasta sinipunaiseen. s 24.

¹⁶⁵ Kortteinen, Matti. Onko 'rakennemuutos' mytologiaa. Teoksessa On se niin väärin. Hakapaino oy. Helsinki, 1989.

¹⁶⁶ Haapala, Pertti. Teoksessa Keisarin uudet aatteet.

¹⁶⁷ Kortteinen, 1989, s 66.

¹⁶⁸ Ibid. s 67.

¹⁶⁹ Haapala, Pertti. Mitä on rakennemuutos? Suomi 1800-2000. Historiallinen arkisto, vol. 93, 1989, s. 106.

eli motiiveista, joiden pohjalta tekee ratkaisunsa. Näiden motiivien nähtiin nyt muuttuneen talouspolitiikassa ja siihen kiinnitettiin huomiota. Samalla syytettiin myös julkista keskustelua, joka ei ainakaan auttanut käsitteiden selvittämisessä.

Haapala kysyi samalla, miksi rakennemuutoksesta sitten puhutaan. Syitä siihen hän löysi kolme: vanha ajattelumalli, jonka mukaan yhteiskunta ymmärretään yleisesti rakenteeksi, tulevaisuuden epävarmuus ja vanhojen ajattelutapojen vaikeudet. Ensimmäisellä hän tarkoittaa yhteiskunnan tapaa nähdä kaikki rakenteena joiden osat ovat poliittisesti hallittavissa, jolla viitataan TUPO:on ja yhteiskuntasuunnittelun perinteeseen. Tulevaisuuden epävarmuudella Haapala tarkoitti sitä, että kehitys so. muutos nähdään nykyään kielteisessä valossa, kun taas ennen tätä muutosta pidettiin nykyaikaistumisena. Rakennemuutos oli vihollinen, joka vei kansalaisilta työpaikat ja asuinympäristön. Viimeinen kohta viittasi siihen, että maailman muuttumisen lisäksi myös usko aikaisempiin tapoihin käsittää maailma on muuttunut. Ne jotka haluavat taloudellisia ja poliittisia muutoksia, joutuvat jäykkien rakenteiden kahlitsemiksi. Toisaalta muutokset ovat joidenkin etujen vastaisia ja sitä kautta rakennemuutoksen pelko on omien etujen puolustamista.¹⁷⁰

Hallitus käytti rakennemuutosta nimenomaan positiivisena ja nykyaikaistumiseen viittaavana retoriikkana, mutta se tunnuttiin mieltävän muiden yhteiskunnan toimijoiden mielessä negatiiviseksi asiaksi. Kansa taas ei luottanut rakennemuutokseen ja liitti sen työ- ja asuinpaikan menettämiseen. Tämä johtui rakennemuutokseen liittyvästä historiallisesta kokemuspohjasta ja se aiheutti negatiivisilla mielikuvallaan vaikeuksia hallitukselle. Rakenteen hallinta oli kritiikin mukaan muutoksen ja vallankäytön ”taikasana” ja yhteiskunnasta oli parempi puhua rakenteina ilman subjektia, koska sen pystyi tekemään ilman yksilöiden kohtaloon liittyvää painotaakkaa¹⁷¹. Poliitiikan koettiin saapuneen uuteen aikakauteen, jota leimasivat joidenkin mielestä arveluttavat kovaan talouteen liittyvät tavoitteet ja jossa unohdettiin tavallisen kansalaisen olemassaolo.

Kortteinen vertasi kansainvälisen kilpailukyvyyn ja hallitun rakennemuutoksen retoriikkaa sanomalla jälkimmäistä ”nerokkaaksi poliittiseksi keksinnöksi”¹⁷². Kansainvälinen kilpailukyky on Kortteisen mukaan termi, jonka takana on rajoituksia ja pidättäytymisen

---

¹⁷⁰ Ibid. s. 106–107.

¹⁷¹ Haapala, Pertti. Mitä on rakennemuutos. Teoksessa Keisarin uudet aatteet. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta. Helsinki, 1988, s. 10.

¹⁷² Kortteinen, 1988, s. 7.

filosofiaa, mutta hallittu rakennemuutos kuvastaa visiota ja ”kertoo, millaista tulevaisuutta kohti olemme menossa, jos vain jaksamme toimia järkevästi”¹⁷³. Hallittu rakennemuutos ymmärretään selkeästi vain uudeksi poliittiseksi iskusanaksi, vaikka Kortteinen onkin sitä mieltä, että iso rakennemuutos on meneillään ja sitä pitää käsitellä. Kritiikki kohdistui ainoastaan hallituksen epäonnistuneeseen retoriikkaan, joka liitettiin politiikan muutokseen.

Rakennemuutoksen katsottiin muuttavan poliittisia rakenteita luokkarakenteiden muutoksen kautta. Retoriikka muuttui monen mielestä vuoden 1987 vaaleissa ja uudessa hallituskoalitiossa. Esimerkiksi teollisuusväestölle uumoiltiin käyvän samoin, kuin maatalousväestölle, ja työväenpuolueiden olevan tämän vuoksi pulassa kannatuspohjan kaventuessa. Kortteisen mukaan Sdp:n rooli oli olla jarrumiehenä teollisuustyöväestön vähentämisessä samalla tavalla, kuin keskusta oli ollut sitä aiemmin maatalousväestön suhteen¹⁷⁴. Koska jarrumiehen rooli ei ole äänestäjiä kiehtova, oli kokoomuksen rooli Kortteisen mukaan korostunut Sdp:n kustannuksella¹⁷⁵. Hallittu rakennemuutos liitettiin eteenpäin katsomiseen, tulevaisuudenuskoon ja myös kokoomukseen. Sdp:n rooli tuntui kritiikin mukaan olleen kokoomuksen mukana roikkuvana puolueena, jolla ei ollut todellista valtaa hallituksen politiikan luomisessa.

Kokoomus yhdistettiin rakennemuutokseen, koska kokoomuksen politiikka, kokoomuksen kannatuksen syyt ja kokoomuksen hallitukseen nousu nähtiin rakennemuutoksesta johtuvina. Tällainen johtopäätökseen voidaan kritiikin perusteella tulla. Kortteinen puhui ”porvarillisesta optimismista”, jonka kaltaista ei ole ennen nähty. Kyseessä oli ”yksimielinen usko siihen, että markkinoiden näkymätön käsi on johtamassa kohti yhteistä hyvää”. Valistusajan perinne jatkui siis porvareiden toimissa, mutta nyt se näkyy vain uudella tavalla, eli ATK-pohjaisen teknologian ja uudelleen koulutuksen parantavana voimana.¹⁷⁶

Kortteisenkin mielestä kokoomuksen ja vasemmiston asenteet olivat muuttuneet. Holkerin hän näkee hyökänneen työntajasektoria vastaan keskiluokan, eli oman oletetun äänestäjäkuntansa, puolesta. Sdp:tä oli jo aikaisemmin alettu pitämään jossain määrin oikeistolaistuneena puolueena. Kun Kimmo Kevätsalo pohti ammattiyhdistysliikkeen tulevaisuuden strategisia vaihtoehtoja, niin hän yhdisti kilpailustrategian automaattisesti

---

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Ibid. s. 117

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Ibid. s. 119.

sinipunaiseen ja tämän kilpailustrategian hän sanoi olevan yleistymässä. Hän yhdisti kilpailun myös ammattiyhdistysliikkeessä Sdp:n ja kokoomuksen hallituskoalitioon.¹⁷⁷

Muutamat nostivat uuden hallituksen yhteydessä esiin Margaret Thatcherin ja Reaganin talouspolitiikan¹⁷⁸. Nähtiin uusia, oikeistolaisia kehityssuuntia, joista oltiin huolissaan. Tämäkin tuntui liittyvän Kokoomukseen, vaikka myös Sdp:n ”oikeistolaistuminen” oli huomattu¹⁷⁹. Puolueiden asettuminen *uusliberalismi*-taloussuuntauksen kannalle nähtiin olevan yleinen trendi. Uusliberalismi oli Alasuutarin mielestä yleisesti hyväksyttyä Suomessa¹⁸⁰. Vaikka kansankin arvot asennetutkimusten mukaan kovenivat, kehitys ei kuitenkaan ollut niin yksiselitteistä, koska mielipiteet vaihtelivat näkökulmasta tai motiiveista riippuen kaikilla, joten julkisessa mielipiteessä uusliberalismilla oli negatiivinen sointi.

Kritiikkiin ja politiikan rakennemuutokseen liittyi huolta politiikan muuttumisesta homogeenisemmäksi. Suurten ristiriitojen aikojen katsottiin olevan ohitse ja puolueet alkoivat monen mielestä muistuttaa toisiaan. Tämä taas kietoutui keskusteluun politiikan mielenkiinnon häviämisestä, äänestysprosenttien laskusta, osallistumisaktiivisuuden laskusta ja järjestötoiminnan heikkenemisestä. Puolueita syytettiin politiikan tylsyydestä ja riittävän vastakkainasettelun puuttumisesta, vaikka samalla moitittiin myös hallituksen populistisuutta ja näkyvyyttä julkisuudessa. Poliitiikan rakennemuutos oli kritiikin valossa siis myös homogeenisoitumista, mikä nähtiin poikkeuksesta negatiivisena asiana.

Huomion kiinnittyessä hallituksen politiikkaan se samalla kiinnittyi poliittisten puolueiden muutoksiin ja ennen kaikkea niiden ideologisiin muutoksiin. Muutosta nähtiin myös hallituksen jäsenien koulutustaustassa ja kotiseudussa. Ministerit tulivat suurista kasvukunnista ja kehitysalueiden pelättiin jäävän tämän vuoksi liian vähälle huomiolle. Kokoomuksen ministerit olivat näitä korkeasti koulutettuja ja ero tulikin siitä, että keskusta jäi oppositioon. Korkeakoulutuksen kritiikkikin liittyi siis kokoomukseen.

Konkreettinen rakennemuutos oli laajalti hyväksyttyä, mutta hallittu rakennemuutos retoriikkana ei. Puolueiden sanottiin viljelevän pelkkiä iskusanoja, mikä ei tietenkään ollut

---

¹⁷⁷ Kevätsalo, Kimmo. Punainen, sininen vai vihreä ammattiyhdistysliike. Kansan sivistystyön liitto. Helsinki, 1988.

¹⁷⁸ Alasuutari, 2006, s. 44.

¹⁷⁹ Puoskari, s. 15.

¹⁸⁰ Alasuutari, 2006, s. 44.

uusi huomio, mutta nyt se tuntui viittaavan populismiin. Hallituspuolueet maalasivat liian optimistista kuvaa nykytilanteesta, mikä tulkittiin utopistiseksi ja hallituksen viesti hyvin abstraktiksi. Usein huomio kiinnittyi nimenomaan kokoomukseen ja henkilöityi vielä erikseen Holkeriin. Kriitikissä käytettiin ”hallittua rakennemuutosta” vain välineenä hyökätä elitistiseksi tunnettua hallitusta kohtaan. Kriitikki kumpusi politiikan muutoksen pohjalta ja kaikesta päätellen tämä muutos ei ollut toivottua.

3.3 Rakennemuutoksen ymmärtämisen ristiriita

Suurin ongelma hallitun rakennemuutoksen aiheuttamassa arvostelussa tuntui olevan rakennemuutoksen käsitteen sisältämien arvojen ymmärtäminen eri tavalla. Kun hallituksessa rakennemuutos ymmärrettiin selkeästi positiivisena ja nykyaikaistumiseen viittaavana asiana, kriitikot ymmärsivät sen negatiivisena ja pelottavana asiana. Kun hallitus tuli tunnetuksi rakennemuutoshallituksena, se aiheutti heti ikäviä mielikuvia.

Rakennemuutoshallitusta kritisoitiin optimistisuudesta, vaikeaselkoisuudesta, populistisuudesta ja porvarillisuudesta. Lisäksi sen poliittista puhetta pidettiin pelkkänä retoriikkana ja iskusanoina. Kokoomuksen vaikutus oli vanhojen hallitusohjelmien perusteella suuri ”hallitun rakennemuutoksen” politiikassa ja kritiikin teematkin tuntuivat kohdistuvan vahvasti kokoomuksen suuntaan.

Myös kansalaisten arvomaailma oli 80-luvun lopulla aika kehityspessimististä. Rakennemuutokseen suhtauduttiin penseästi ja teknologiapelko oli yleistä. Asenteet olivat siis kehityksen suhteen täysin päinvastaiset kuin hallituksella, joka katsoi rohkeasti eteenpäin ja näki tulevaisuuden haasteiden olevan hallittavissa. Tämä pohjimmainen ristiriita aiheutti väittelyä.

Juuri eduskunnasta tippunut sosialidemokraatti Paavo Lipponen arvosteli Turun yliopiston ja Turun Sanomien seminaarissa sosiologeja siitä, että he eivät olleet tehneet tarpeeksi käytännöllisiä tutkimuksia rakennemuutoksesta.¹⁸¹ Silti hallitus ratsasti hallitulla rakennemuutoksella hallitusohjelmassa. Jos ilmiön kaikkia puolia ei täysin ymmärretty, niin

---

¹⁸¹ Turun korkeakoulujen yhteiskunnallistaloudellinen tutkimusyhdistys ry. 1/1988. Punamullasta sinipunaiseen. Yhdessä Turun sanomien kanssa 28.9.1987 järjestetty seminaari uuden hallitusohjelman taustatekijöistä. Turku, 1988.

mitä se silloin teki hallitusohjelmassa? Ainakin arvostelijoiden mukaan se oli siellä vain ja ainoastaan iskusanana.

Miten rakennemuutos sitten ymmärrettiin eri yhteiskunnan toimijoiden piireissä? Kansan silmissä rakennemuutoksen merkitys oli selkeästi negatiivisen puolella. EVA:n asennetutkimuksissa suurin osa suhtautui siihen epäilevästi ja jopa propagandana, vaikka kysymysmuoto tällaista tulkintaa tukikin. Moni ei myöskään pitänyt sitä talouskasvun vaatimana välttämättömytenä. Toisaalta asennetutkimuksissa merkittävä osa ei osannut vastata rakennemuutoskysymyksiin mitään¹⁸², koska käsite oli oletettavasti monille niin epäselvä. EVA ehdotti rakennemuutoksesta selviämiseen tällaisia toimia:

- *Valmentautua työskentelemään ja elämään muutoksessa,*
- *Uudistaa yritys- ja hallintorakenteemme tukemaan menestymismahdollisuuksiamme, sekä*
- *Hioa yhteistyökykyämme pienen maan suhteellisena kilpailuetuna entistä toimivammaksi*¹⁸³

EVA:n neuvot eivät juuri eronneet hallitusohjelman sisällöstä, mutta silti elinkeinoelämän edustaja halusi tehdä pesäeroa hallitukseen sanomalla hallituksen rakennemuutosta vain poliittiseksi ja ”epämääräiseksi”¹⁸⁴. Tämä on tärkeä huomio, koska kritiikissä tulee ilmi ristiriita hallituksen tarkoituksen ja kritikoiden ymmärryksen välillä, vaikka hallituksen näkökulmat olivat täysin yllä olevan lainauksen mukaisia. Hallitus halusi valmentautua elämään muutoksessa, uudistaa yritys- ja hallintorakennetta joustavammaksi ja parantaa kansainvälisen kaupankäynnin mahdollisuuksia, mutta silti EVA katsoi tarpeelliseksi moittia hallitusohjelmaa.

Hallitus käytti rakennemuutosta nimenomaan positiivisena ja nykyaikaistamiseen viittaavana retoriikkana, mutta se tunnuttiin mieltävän muiden yhteiskunnan toimijoiden mielessä negatiiviseksi asiaksi. Kansa ei luottanut rakennemuutokseen ja liitti sen usein työn- ja asuinpaikan menettämiseen. Tämä rakennemuutos-terminologia johtui siis Haapalan mukaan ikaikaisesta rakennemuutoksen perinteestä ja aiheutti vaikeuksia hallitukselle. Haapalanhan

---

¹⁸² EVAn asennetutkimukset, 1987 ja 1989.

¹⁸³ Ibid. s. 3.

¹⁸⁴ Ibid. s. 46.

mukaan rakenteen hallinta oli muutoksen ja vallankäytön ”taikasana”, ja yhteiskunnasta oli turvallisempi puhua rakenteina ilman subjektia, sillä näin yksittäiset kärsijät unohtuisivat.¹⁸⁵

Toisaalta hallitun rakennemuutoksen käytön 80-luvulla katsottiin olevan myös normaalia time lag:ia, koska muoti-ilmiöt ottavat oman aikansa nousta pinnalle¹⁸⁶. Joka tapauksessa hallitus oli kaivanut naftaliinista vanhan retoriikan, koska alettiin taas puhua 60-luvun muotiasioista, kuten yhteiskuntasuunnittelusta ja ohjauksesta. Haapala kirjoitti, että hallitus arveli termin sisältävän ”hillittyä charmia” ja kaikki tarttuivat siihen, vaikka rakennemuutos ei olisi sitä konkreettisella tasolla edellyttänytkään¹⁸⁷. Termin ymmärtämisen ristiriita tulee selkeästi esille myös tässä yhteydessä. Tuskin hallitus oli pelkän imagon vuoksi hallittua rakennemuutosta pyöritellyt, vaan taustalla on ollut todellinen halu pyrkiä hallitsemaan sitä. Hallinta ei kuitenkaan ollut rakennemuutoksen estämistä, vaan siihen sopeutumista, kuten toisessa luvussa kävi ilmi. En usko, että hallituksen pointti olisi täysin mennyt ohi, mutta liikaa tässä yhteydessä kiinnitettiin huomiota hallinta-aspektiin. Tästä väärinymmärryksestä voinee hallituskin kantaa oman vastuunsa.

Koska kansalaisten arvomaailma oli 80-luvun lopulla kehitysoptimistista, rakennemuutokseenkin suhtauduttiin varauksella ja teknologiapelko oli yleistä. Asenteet olivat siis täysin päinvastaiset kuin hallituksella, joka katsoi rohkeasti eteenpäin ja näki tulevaisuuden haasteiden olevan hallittavissa. Tämä pohjimmainen ristiriita aiheutti suurimman osan hallitukseen kohdistuneesta kritiikistä.

Talouselämä-lehden pääkirjoituksessa kirjoitettiin vuonna 1987 näin:

*Ei päivää ilman rakennemuutosta, ei varsinkaan sen jälkeen kun pääministeri Harri Holkerin hallitusohjelma julkistettiin vapun alla.*¹⁸⁸

Myös Talouselämä otti kantaa termin yleisyyteen ja siihen kuinka sen alle tupattiin sijoittaa kaikki ikävät asiat. Myös pääkirjoituksessa käytiin läpi, mitä rakennemuutos todellisuudessa tarkoitti, mikä oli yleinen käytäntö kummasteltaessa, miksi rakennemuutoksen käsitteestä oli

---

¹⁸⁵ Haapala, Pertti. Mitä on rakennemuutos. Teoksessa Keisarin uudet aatteet. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta. Helsinki, 1988, s. 10.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid. s. 11.

¹⁸⁸ Talouselämä. 1987: 21, s. 6.

nyt yhtäkkiä tullut niin yleinen. Pääkirjoituksessa puolustettiin hallituksen politiikkaa sanomalla, että:

Ei liioin mikään hallituksen rakenne- eikä muukaan politiikka pysäytä maailmanlaajuista trendiä Suomessa. Ei Holkerin hallitus sitä yritäkään. Hallitus on sen sijaan kauniisti luvannut pehmentää rakennemuutoksen vaikutuksia. Ja niin on hyvä.¹⁸⁹

Lehti ei siis moittinut hallitusta politiikasta, mutta tuntui sen sijaan moittivan sekä hallitusta että kritiikin esittäjiä retoriikasta, joka oli täysin tiputtanut muut aiheet keskustelusta pois ja vääristänyt rakennemuutoksen käsitteen todellista sisältöä. Lehti sanoi, että rakennemuutoksesta puhuminen on ”oopiumia kansalle” ja että asioista olisi pitänyt puhua operationaalisin ja konkreettisin käsittein, jotta tältä väärinymmärrysten sumalta olisi välttytty. Samalla myös huomautettiin, että vasta rakennemuutoksen jälkeen voisi kasvu ja talous olla vakaata.¹⁹⁰ Epäselväksi jää mitä tällä rakennemuutoksen jälkeisellä ajalla tarkoitettiin ja onkin hassua, että rakennemuutoksella koettiin olevan jokin päätepiste. Tämä oli kuitenkin yleinen ajattelutapa tuolloin, koska rakennemuutoksesta puhuttiin aina ilmiönä, joka kehittyi jostain johonkin, kuten esimerkiksi maataloudesta teollisuuteen.

Talouselämän pääkirjoituksessa tulee esiin talouspoliittisen retoriikan ydinongelma, kun lehti huomauttaa, etteivät taloudesta poimitut käsitteet, kuten työttömyys, inflaatio, kauppavaje etc. kerro edustamistaan ongelmista juuri mitään muuta kuin tilastolukuja. Sen sijaan rakennemuutoksesta puhumista pidetään hedelmällisempänä, koska se ohjaa huomion syistä seurauksiin. Lehden mukaan ”rakennemuutokset ovat mitattavissa, selvitettävissä, ositettavissa ja seurattavissa aina pienimpiin yrityksiin asti”, joten on sääli, että rakennemuutos on muuttunut pelkäksi vihastusta herättäväksi iskulauseeksi.¹⁹¹ Koettiin, että vaikka rakennemuutos oli järkevä ja hyvä tavoite, sen takana ei ollut tarpeeksi konkreettista tietoa tai taitoa:

Ilman vankkaa tietopohjaa rakennemuutoksen hallinta on vaarassa jäädä huitomiseksi väärään aikaan väärissä kohteissa. Joka tapauksessa rakennemuutoksen hallinta on kunniallinen tavoite, kun ottaa huomioon että se on monissa maissa koettu lähes toivottomaksi.¹⁹²

---

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Rakennemuutos rapistuu. Talouselämä, 1987: 41, s. 6.

¹⁹² Ibid.

Suomen pienimmissä kunnissa ns. kehitysaluekunnissa rakennemuutos oli ehkä selkeimmin havaittavissa. Siksi kunnat ottivat hallituksen politiikkaan aktiivisesti kantaa. Suurin huoli oli alueellisen kehityksen vinoutuminen. Katsottiin ettei kehitysalueet saa tarpeeksi huomiota suurien ja kasvavien kuntien paineessa. Suomen kunnallisliitto ei arvostellut hallituksen politiikkaa, vaan pikemminkin päinvastoin, mutta oli sen sijaan huolissaan ministereiden kotipaikoista, jotka eivät olleet kehitysalueilla¹⁹³. Kunnat ymmärsivät hallituksen ajaneen tämän takia ainoastaan kaupunkilaisten asioita. Rakennemuutos oli kunnille käynnissä oleva tosiasia:

*Käynnissä olevan rakennemuutoksen aikana tarvitaan kunnan elinkeinopolitiikan voimistamista. (...) Juuri tähän nämä kunnat olisivat tarvinneet lisää taloudellisia mahdollisuuksia.*¹⁹⁴

Kunnat olivat sitä mieltä, ettei hallitus ollut toiminut hallitusohjelmassa olevaan rakennemuutoksen painottamisen mukaiseen toimintaan, koska hallituksen ohjelmaan ei sopinut kuntien eriarvoinen verotus¹⁹⁵. Hallitukselta odotetaan toimenpiteitä lähinnä rahan ja avustusten muodossa¹⁹⁶. Suomen kunnat olivat siis periaatteessa tyytyväisiä hallituksen rakennemuutospolitiikkaan, mutta alkoivat hiljalleen pitää sitä vain puheena eikä tekoina. Vaadittiin konkreettisia tekoja.

Suomen kunnat -lehden mielestä Joensuun konferenssi oli vain mediashow (se näytettiin suorana TV:ssä), vailla sisältöä. Kunnat eivät mielestään saaneet siellä ääntään kuuluviin muuten kuin ottamalla väkisin puheenvuoron. Kunnanjohtaja Aimo Ahti totesi, että:

*Meiltä periferiasta katsottuna meneillään oleva prosessi on pikemminkin musta aukko kuin hallittu rakennemuutos.*¹⁹⁷

Suomen kunnat lehdessä kiinnitettiin myös huomiota konferenssiin osallistuneisiin mielenosoittajiin, joiden kerrottiin huudelleen iskulauseita, kuten ”Älkää unohtako työttömiä!”, ”Helvetin rakennemuutos!” jne.¹⁹⁸. Milloin talouspoliittinen konferenssi oli viimeksi Suomessa kerännyt mielenosoittajia? Tällainen rakennemuutoksen aiheuttama tunnekuuhu oli merkittävää, koska se kertoi millainen yhteiskunnallinen merkitys

---

¹⁹³ Mikko Jokela. Suomen kunnat, 1987: 21, s. 9.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Sivula, Sakari. Suomen kunnat, 1987: 23, s. 55.

¹⁹⁷ Suomen kunnat. 1987: 24, s. 57.

¹⁹⁸ Ibid.

rakennemuutoksella oli. Työttömyys oli yhtä kuin rakennemuutos ja ”hallittu rakennemuutos” oli rakennemuutoksen ohjailua, eikä sen estämistä. Näin asia tunnuttiin ymmärtävän.

Helsingin yliopiston tuolloinen kansantaloustieteen tutkija Juhana Vartiainen kirjoitti kirja-arvioissaan, että Kortteinen ja Virtanen olivat kirjoittaneet kirjat joiden teesit moni hallituksen ministerikin allekirjoittaisi ja että toisin kuin julkisuudessa väitetään, eivät heidän kirjansa ole suoranaista kritiikkiä vaan päinvastoin.¹⁹⁹ Vartiainen päätyi toteamaan Kortteisen kirjasta, että:

*Luonteva johtopäätös kirjan lukemisesta on: on edistettävä rakennemuutosta, poistettava sen tiellä olevia yhteiskunnallisia esteitä ja samalla pidettävä huolta sen uhreista.*²⁰⁰

Samoilla linjoilla siis hallituksen kanssa ja hallituksen linja rakennemuutoksen hallitsemisen suhteen oli sen aktiivinen edistäminen ja edistämisestä syntyneiden ongelmien korjaaminen. Tämän mukaan hallitus ei siis olisi passiivinen toimija itsenäisessä rakennemuutoksessa, minkä tehtävänä on vain hallita sen seurauksia. Hallituksen politiikan ja sen ymmärtämisen ongelma piilee terminologiassa. Koska rakennemuutosta joka tapauksessa tapahtuu, niin miksi hallitus otti siitä vastuun väittämällä hallitsevan sitä?²⁰¹ Etenkin, kun ihmisten mielissä rakennemuutoksesta ei ollut pienintäkään positiivista mielikuvaa, oli hallituksen retoriikka epäonnistunutta. Hallituksen ymmärrettiin vielä edistävänkin tätä rakennemuutosta, jota kaikki vihasivat. Hallitus ei kuitenkaan puhunut rakennemuutoksen edistämisestä, vaan ainoastaan sen hallitsemisesta.

Politiikan tutkija Jukka Kanerva on sitä mieltä, että Sdp ja kokoomus olivat ryhtyneet toteuttamaan yhdessä modernia kaupunkilaispolitiikkaa. Kokoomuksen ongelmana tässä hallituksessa oli Kanervan mukaan se, että sen työelämään puuttuva politiikka suututti teollisuuden.²⁰² Tällä viitataan ilmeisesti rakennemuutoksen hallintaan, ja siihen että kokoomuksella oli vaikeuksia saada teollisuutta ajamansa politiikan taakse mihin liittyen Kanerva kirjoitti:

---

¹⁹⁹ Vartainen, Juhana. Ydin 1988: 3, s. 30-32

²⁰⁰ Ibid. s. 31.

²⁰¹ ibid.

²⁰² Kanerva, Jukka. Ydin, 1988: 2, s. 13.

Koomisia piirteitä saaneessa kamppailussa on kysymys paitsi politiikan sisällöstä ennen muuta siitä, kenen kielellä asioista puhutaan: poliittisen rakenteen vai pääoman rakenteen retoriikalla.²⁰³

Valtiotieteen tohtori Vähätalon mukaan ”hallittu rakennemuutos” -termi on oikeutettu vasta sitten, kun eriarvoistumistekijät eivät uhkaa²⁰⁴. Vähätalon mielestä vaadittiin siis tietyt ehdot, jotta voitaisiin edes puhua rakennemuutoksen hallinnasta ja hallitus ei ollut näitä ehtoja täyttänyt. Tämä ”koominen kamppailu” käytiin ymmärtämisen tasolla.

4. ”Hallittu rakennemuutos”, kritiikki ja 1980-luvun lopun yhteiskunta

”Hallitun rakennemuutoksen” retoriikka ei tietenkään muotoutunut tyhjiössä, vaan se liittyi tiiviisti yhteiskunnan muuhun kehitykseen ja kertoi omasta ajastaan. Siirryttiin suunnittelutalouden yhteiskunnasta hiljalleen kohti kilpailutalouden yhteiskuntaa²⁰⁵. Myös julkisissa palveluissa alettiin puhua kansalaisista asiakkaina hahmottomien objektien sijaan ja esimerkiksi sairaalapalvelujen käyttäjiä alettiin pitää kuluttajina, eikä potilaina²⁰⁶.

1980-luvulla kehittyi monia sosiaalipoliittisia kuumia perunoita. Silloin keskusteltiin syrjäytymisestä, työn loppumisesta ja muista sosiaalisista ongelmista. Työttömyydellä oli verrattain lyhyt historia Suomessa, eikä täystyöllisyydestä kukaan enää haaveillut, sillä rakennetyöttömyys oli tullut jäädäkseen myös ihmisten mielissä. Ristiriita näiden kuumien perunoiden ja hallituksen tarjoileman uuden markkinatalouden välillä oli todennäköisesti suuri syy kritiikille. Koettiinko, ettei kokoomus yltiöoptimistisuudessaan kunnioittanut yhteiskuntatieteiden uusia lempiaiheita?

Myös hallittu rakennemuutos pitää asettaa laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Käynnissä oli yhteiskunnan ja sen arvojen muutos. Jotta voimme selittää hallituksen politiikan ja siihen kohdistuneen kritiikin, meidän pitää sijoittaa tämä kaikki yhteiskuntakehityksen raameihin. Miten politiikka muuttui, miten yhteiskunnallinen ajattelu tai arvot muuttuivat ja mikä oli Holkerin hallituksen aloittaman hallintomuutoksen osuus? Pyrin tässä kappaleessa

---

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Suomen kunnat, 1988: 3, s. 25.

²⁰⁵ Alasuutari, 1996.

²⁰⁶ Alasuutari, 1996, s. 247.

kartoittamaan yhteiskunnallisia muutoksia, jotka selittävät rakennemuutosretoriikan nousua hallitusohjelmaan 1987 ja syitä siihen, miksi sitä kritisoitiin niin voimakkaasti.

4.1 Muutoksen aika politiikassa

1980-luvun lopulla oltiin poliittisella sektorilla tilanteessa, jossa presidentti Kekkonen oli jäänyt syrjään, kokoomus oli noussut oppositiosta ja talousmarkkinat olivat vapautuneet. Kaikki nämä olivat vaikuttamassa politiikkaan. Jotain samaa politiikassa oli kuten konsensusajattelu ja kilpailukyvyn korostaminen, mutta mukaan tuli myös jotain perin erilaista. Julkisuudessa pyrittiin kyllä korostamaan kilpailukykyä, mutta se sai entistä enemmän kansainvälisyyteen ja erityisesti länteen viittaavia lisämerkityksiä. Talouspolitiikka nousi merkityksessään ulkopoliittikan ohitse ja tehtiin hallintomuutoksia, jotka vaikuttivat politiikkaankin. Valtion hallinnosta tuli entistä parlamentaarisempaa. Puolueiden valtasuhteet muuttuivat ensimmäistä kertaa vuosikymmeniin, mihin vaikutti myös puolueiden kannatuspohjan muuttuminen rakennemuutoksen myötä.

Suomen talouspolitiikan pitkään linjaan oli aina kuulunut päätöksenteon ja valmistelun tapahtuminen piilossa julkisuudesta. Vuonna 1987 hallitus valmisteli kuitenkin hallitusohjelmaa erittäin julkisesti ja jo pelkkä hallituksen muodostaminen kassakaappisopimuksineen oli ollut suuri julkinen näytös. Suuri muutos vuonna 1987 oli talouspolitiikan nousu ulko- ja turvallisuuspolitiikan ohitse hallitusohjelmien tärkeimpänä osa-alueena²⁰⁷.

Miksi hallittu rakennemuutos sitten nousi puheisiin? Haapala mukaan kyseessä oli eräänlainen taikasana, jolla valta voitiin valjastaa tiettyjen poliittisten päätösten taakse.²⁰⁸ Samalla Haapala totesi ajankohdan olevan viittaavan normaaliin aikaviiveeseen²⁰⁹, eli siihen millä viiveellä tietyt käsitteet nousevat tiettyyn asemaan. Kun rakennemuutoksesta oli puhuttu muutaman vuosikymmenen ajan, se saavutti aseman, jota se ei useiden kriitikoiden mielestä olisi 1980-luvulla ansainnut, koska sitä pidettiin vain retorisenä sanavalintana.

---

²⁰⁷ Kantola, Anu. Suomea trimmaamassa. Sitra. Helsinki, 2004. Luettu 25.6.2008
<<http://www.sitra.fi/Julkaisut/Heiskala.pdf>>

²⁰⁸ Haapala, Pertti. Mitä on rakennemuutos? Teoksessa Keisarin uudet aatteet, 1988, s. 10.

²⁰⁹ Ibid.

Holkeri pohti asian tiimoilta järjestetyssä konferenssissa kokoomuksen nousua hallitukseen siltä kantilta, että muut puolueet eivät pysyneet muutoksen mukana. Nämä pohdinnat paljastivat paljon siitä, missä oloissa hallittuun rakennemuutokseen päädyttiin. Kun kansan luonne oli rakennemuutoksen myötä muuttunut, niin kokoomus oli ottanut tämän toimissaan huomioon paremmin kuin muut puolueet. Holkeri kysyikin:

*(...)keskittyikö keskustapuolue liaksi vain peruskannattajiensa saavutettujen etujen puolustamiseen ja uusien etujen hankkimiseen. (...) samaistuiko se [Sdp] tarpeettomasti valtioon ja rooliinsa nimenomaisesti teollisuustyöväestön etujärjestönä.*²¹⁰

Kokoomus halusi tietenkin korostaa omaa asemaansa muutoksessa ja toisaalta muiden puolueiden laahaamista perässä. Holkeri viittasi elinkeinorakenteen muuttumisen aiheuttamaan sosiaaliseen tilaukseen, jonka avulla kokoomus nousi hallitukseen. Myös poliittisen kulttuurin muutoksen hän näki ilmapiirin parantumisen²¹¹. Holkeri meni niinkin pitkälle, että viittasi uuden hallituksen muodostamisen olleen osa kansalaissodan haavojen parantumista²¹². Jos muutos ja dynaamisuus olivat retorisella tasolla näin merkittävässä osassa, niin rakennemuutos ja sen hallinta tulivat kuin itsekseen hallituksen mainoslauseeksi. Hallitus oli innoissaan uudesta politiikan aikakaudesta ja suuntasi kohti uutta teknologian ja koulutuksen rakentamaa yhteiskuntaa.

Holkerin mukaan oli vihdoinkin ja viimein otettu käyttöön normaali parlamentaarinen käytäntö, jossa ”kukin puolue edustaa vain itseään”.²¹³ Uusi hallitus nähtiin siis ennenkuulumattoman parlamentaarisena ja demokraattisena. Se oli kansakunnan historian haavat parantava voima, joka oli koonnut oikeiston ja vasemmiston johtamaan Suomea uuteen aikakauteen. Uusiutumisen teemat toistuivat ainakin kokoomuksen puheissa.

Sdp:n näkemyksiä samaisessa konferenssissa valotti rakennemuutoksesta kirjankin kirjoittanut²¹⁴ Paavo Lipponen. Lipposen mielestä käynnissä oli kolmas suuri rakennemuutos, joka vaikutti negatiivisella tavalla Sdp:n kannatukseen, koska se passivoi kannattajakuntaa.

---

²¹⁰ Holkeri, Harri. Hallitusratkaisesta taustalla oleva poliittinen ja sosiaalinen tilaus. Teoksessa Punamullasta sinipunaiseen, 1988, s. 5

²¹¹ Ibid. s. 9-10.

²¹² Ibid. s. 14.

²¹³ Holopainen, Kauko & Lappalainen, Tuomo. Holkeri kokosi pankkimiesten violetin. Suomen Kuvalehti, 1987:18, s. 8-9.

²¹⁴ Lipponen, Paavo. Muutoksen suunta: kriittinen raporttimaailmanlaajuuksista kehityssuunnista ja Suomen rakennemuutoksesta. Kirjayhtymä. Helsinki, 1986.

Oli kyseessä protesti sitä vastaan, että muutoksista ei puhuttu tarpeeksi ajoissa tai niiden luomaa turvattomuuden tunnetta ei onnistuttu poistamaan ”makrotaloudelliseen sääntelyyn perustuvalla elvytyspolitiikalla”.²¹⁵ Lipponen siis suomii puolueensa toimintaa liian passiiviseksi ja vanhanaikaiseksi, mistä voidaan helposti päätellä uusi linja ja sen tarve. Samalla Lipponen huomautti myös makrotalouden sääntelyn olevan rakennemuutoksessa virheellistä toimintaa.

*Hallituksen on toteutettava radikaali ohjelmansa työelämän uudistamisesta ja rakennemuutoksesta kärsivien aseman turvaamiseksi. Oikea ote näiden ongelmien ratkaisemiseksi ei ole passiivinen vaan dynaaminen, uuden tekniikan, uusien markkinoiden ja paremman tietotaidon tarjoamia mahdollisuuksia hyväksi käyttävä.*²¹⁶

Kun uusi hallitusohjelma tulkittiin hyvin porvarilliseksi, niin Lipponen varmisti selustaansa kertomalla Sdp:n olevan mukana hallituksessa, jotta rakennemuutosta ei toteutettaisi pelkästään firmojen ehdoilla.

*Rakennemuutos saa sairaita piirteitä jos se tapahtuu vain firmojen ehdoilla.*²¹⁷

Kun uuden hallituksen kutsumanimeksi tuli rakennemuutoshallitus, myös sen syntyä pyrittiin selittämään rakennemuutoksen aiheuttamana. Professori Olavi Borg oli samoilla linjoilla Holkerin kanssa pohtiessaan kokoomuksen 70-luvulta alkanutta nousua hallitukseen. Se oli rakennemuutoksesta ja sen myötä kannatuspohjista sekä myös poliittisista valinnoista johtuvaa. Ongelmana hallitukselle hän näki hallituksen liian keskittymisen enemmän koulutettuun väestöön vähemmän koulutetun sijasta, mikä oli kuitenkin edelleen selvä enemmistö. Hallituksen asenteen nähtiin olevan uuselitistinen²¹⁸. Hallitus nähtiin myös pankkimiesten muodostamana kokoonpanona, koska yhteisenä nimittäjänä pidettiin Suomen pankkia, josta valtiovarainministeri Erkki Liikanen ja pääministeri Holkeri olivat molemmat ponnistaneet. Yhteisenä nimittäjänä hallituksella oli kritiikin mukaan nimenomaan *vahva marka* ja ”hallittu rakennemuutos”.²¹⁹

---

²¹⁵ Lipponen, Paavo. Yhteiskunnan rakennemuutos ja poliittinen kehitys. Teoksessa Punamullasta sinipunaiseen, 1988, s. 20–21.

²¹⁶ Ibid. s. 21.

²¹⁷ Ibid. s. 22.

²¹⁸ Ibid. s. 25.

²¹⁹ Holopainen & Lappalainen, Suomen kuvalehti, 1987:18, s. 8–9.

Samalla Borg totesi ongelmaksi liian ruusuisen kuvan luomisen nykytilanteesta nuorisolle, koska se johti nuorison passivoitumiseen.²²⁰ Rakennemuutoksen retoriikka ja rakennemuutospuheen sävy voisi kritiikin mukaan johtaa tilanteeseen, jossa nuorison ei tarvitse kuin odottaa asioiden järjestymistä. Tämähän viittasi suoraan hallituksen optimismiin ja lujaan tulevaisuudenuskoon.

Kokoomuksen katsottiin tulleen aivan erityisen aktiivisella otteella hallitusvastuuseen. ”Hallitun rakennemuutoksen” retoriikka oli aktiivista erotuksena vanhempaan kilpailukyvyyn retoriikkaan, joka oli sopeutumista korostavaa ja näin ollen passiivista.²²¹ Pekkarinen nosti esiin mielenkiintoisen seikan todetessaan, että ”hallittu rakennemuutos (...) on kielikuvana alistuva esimerkiksi rakennemuutoksen hallitsemiseen verrattuna”²²². Tämä tarkoitti sitä, että ”hallittu rakennemuutos” viittasi tapahtuneen jälkihoitoon ja ”rakennemuutoksen hallinta” itse tapahtuman hoitoon. Sanamuoto olikin tärkeä seikka hallitusohjelmassa, koska hallitus halusi olla aktiivinen ja dynaaminen, muttei halunnut kuitenkaan ottaa liikaa vastuuta ilmiöstä, jota oli kaikkien aiempien merkkien mukaan erittäin vaikea hallita.

Poliittiseen sanastoon nousi 1987 erittäin paljon taloustermistöä, joka nykyään tuntuu tutulta. Nämä termit tunkeutuivat tuolloin osittain politiikan kautta koko yhteiskunnan tajuntaan, eikä varmasti löytynyt henkilöitä, joille termit kilpailukyky, tulosjohtaminen ja joustavuus eivät olisi olleet tuttuja. Alasuutarin mukaan Holkerin hallitus ja sen toimet olivat täynnä merkkejä siirtymisestä suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen. Kilpailutalouden arvot olivat yhteydessä hallinnon liiketoimistamiseen, tehostamiseen ja joustavuuteen.²²³

Alasuutari kysyy, miten muutos oli ideologisesti ja poliittisesti mahdollinen ilman suurtakaan vastustusta²²⁴. Kyse oli myös politiikasta, koska vasemmiston edustamat puolueet olivat muutoksen takana, jos ajatellaan esimerkiksi Sdp:tä. Sdp:n ideologinen siirtymä oli Kalevi Sorsan puheenjohtajakauden peruja ja se nojasi vahvasti oikealle.

---

²²⁰ Borg, Olavi. Rakennemuutosko synnytti sinipunahallituksen? Teoksessa Punamullasta sinipunaiseen, 1988, s. 23–27.

²²¹ Pekkarinen, Jukka. Talous ja politiikka. Teoksessa On se niin väärin, 1989, s. 112.

²²² *ibid.*

²²³ Alasuutari, 2006, s. 43–45.

²²⁴ *Ibid.* s. 57.

Suomalainen konsensuspolitiikka säilyi vielä voimissaan, mutta sen vanhan muodon mielekkyys kyseenalaistettiin hallituksessakin. Holkeri sanoi Joensuun konferenssin päätössanoissaan, että:

*Unohtuvatko joiltakin lyhytnäköisessä kasvavan voimansa tunnossa ne lähtökohdat, joille tämän päivän menestykset ovat rakennettu. Tällä tarkoitan sekä yhteisymmärryksen politiikkaa että yhteisvastuuta.*²²⁵

*Monet vielä kenties totuttelevat elämään niin uuden hallituksen kanssa kuin uuden pyörteisen kehityksenkin keralla. Jotkut elättävät mielissään paluuta vastavirtaan.*²²⁶

*Yhteisymmärryspolitiikkaakin on nyt arvioitava uusista näkökulmista. Se ei ole samalla tavalla itseisarvo kuin se kenties saattoi olla vielä viime vuosikymmenen ajattelussa joidenkin kohdalla. Meillä näyttää juuri nyt olevan aineellista ja henkistä varaa jopa heilutella venettä, jossa yhteisesti olemme. Eri asia sitten on, kenen etujen mukaista se ja mitä hyötyä siitä koituu yksityisille kansalaisille, niille pienille ihmisille.*²²⁷

Holkerin tavoite oli erilainen konsensus, jonka avulla selvittää dynaamisemmin uusista ”pyörteistä”. Tässä hän tuntui viittaavan joustavuuteen. Jos oltiin joustavia, niin yhteisiä asioita ja konsensusta voitiin rakennemuutoksessa hallita paremmin. Mielenkiintoinen kohta oli suomalaisesta retoriikasta tuttu *virran mukana matkaava vene* -vertaus. Tällä kertaa tätä venettä vain oli mahdollista itse heilutella oletettavasti rakennemuutoksen hallitsemiseksi, koska siihen oli varaa. Huomautus pienestä ihmisestä saattoi olla vastaus arvostelijoille, jotka kantoivat huolta näistä pienistä ihmisistä. Jotain perin erilaista tässä retoriikassa oli verrattuna aikaisempaan. Oli olemassa uusi Suomi, joka ei vain mennyt virran mukana, vaan sitä voitiin ohjata ja jopa heiluttaa paremman kurssin löytämiseksi.

Politiikan rakennemuutos oli 1980-luvun lopulla siis ideologioiden, kannatuspohjien, poliittisten arvojen sekä taloudellisten ja hallinnollisten arvojen muutosta. Poliittinen sektori kävi ehkä myös vähän aggressiivisemmaksi julkisuuden suhteen ja päinvastoin. Kekkonen jälkeinen aika ja Neuvostoliitosta irtautumisen aloittaminen sai aikaan innostuneen vapauden ilmapiirin politiikassa. Etenkin niiden puolueiden keskuudessa, jotka olivat hallituksessa.

---

²²⁵ Holkeri, Ihminen uudistuvassa työelämässä, 1988, s. 139.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Ibid.

4.2 Kilpailutalous ja arvomaailma

Sodanjälkeinen talouspolitiikka on Suomessa jaettu kolmeen vaiheeseen: moraalitalous, suunnittelutalous ja kilpailutalous. 1980-luvulla alkanut ja 90-luvulla lopullisesti vallalle tullut kilpailutalouden yhteiskunta muodostaa näistä tutkimukseni kannalta mielenkiintoisimman vaiheen,²²⁸ koska sen alkaminen ajoittuu juuri Holkerin hallituksen aikaan ja monia kilpailutalouden piirteitä näkyi hallituksen toimissa. ”Hallittu rakennemuutos” oli osa kilpailutalouteen liittyvää poliittista puhetta, koska retoriikan sisältö liittyi läheisesti siihen.

Siirtymä kilpailutalouteen sisälsi paitsi konkreettisia taloudellisia muutoksia, myös arvoihin liittyviä muutoksia. Suomi oli 80-luvun alussa ollut World Value surveyn mukaan maailman postmaterialistisin maa, jossa vaadittiin sananvapauden lisäksi enemmän sananvaltaa hallinnossa ja työssä. Postmaterialismin taso liittyi suurelta osin positiiviseen taloudelliseen kehitykseen²²⁹ ja Suomessa käynnissä ollut nousukausi tukikin näitä postmaterialistisia arvoja.

Arvomaailma muuttui 1980-luvulla kovemmaksi, kun yksilökeskeiset arvot ja kilpailuun liittyvät muutosvalmius- ja suoriutumisarvot vahvistuivat²³⁰. Tässä ilmapiirissä hallituksen kilpailutaloutta ja rakennemuutoksen hallintaa korostanut retoriikka ei ollut ihme. Jos halutaan yksinkertaistaa, niin sen sijaan kritisoinnin voisi katsoa olevan ihmeellistä. Tämä liittyi siihen, että jos tietyt käsitteet leimataan koviksi, niin kukaan ei halua julkisesti seistä niiden takana. On eri asia esiintyä nimettömässä asennetutkimuksessa kovia arvoja omaavana henkilönä, kuin sanoa niin julkisesti.

Kilpailutalouden sanastoa tutkinut Anu Kantola käy läpi käsitteitä ja termejä, jotka ovat olleet näkyviä hallitusten ohjelmissa. Ehkä kaikkein eniten käytettiin muutos-puhetta, jonka avulla perusteltiin esimerkiksi poliittisten tekojen välttämättömyyksiä. Yrityksissä käytettiin joustavuutta ja muutosvalmiutta peruskäsitteinä, jonka jälkeen myös poliitikot tarttuivat 1980-luvulla tällaiseen retoriikkaan.²³¹ Tästä oli vastaavasti helppo hypätä rakennemuutoksen retoriikkaan, joka muuttui synonyymiksi olosuhteiden muutoksille. Rakennemuutos-puhe tuli

---

²²⁸ Alasuutari, 1996.

²²⁹ Helkama, Klaus & Seppälä, Tuija. Arvojen muutos Suomessa 1980-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Uusi jako, 2006, s. 131.

²³⁰ Ibid. s. 144.

²³¹ Kantola, 2006, s 159.

Kantolan mukaan 1980-luvun retoriikkaan alkujaan yritysten kautta ja pankkipiireissä puhe rakennemuutoksesta olikin varsin yleistä²³². Myös Kantola sanoo, että hallittu rakennemuutos muuttui irralliseksi iskusanaksi verrattuna myöhempisiin hallituksiin, joista esimerkiksi Lipposen ensimmäinen hallitus käytti konkreettisempaa muutoksen kieltä, kuin Holkerin hallitus, joka taas puhui muutoksesta paljon abstraktimmin²³³.

Joustavuus oli toinen Holkerinkin viljelemä termi, jonka hallitus nappasi yritysmaailmasta²³⁴. Jousto tarkoitti eri yhteyksissä ja eri käyttäjien suussa eri asioita samalla tavalla kuin rakennemuutoskin. Holkerin hallituksessa se esimerkiksi tarkoitti tuotantoelämän joustavuutta yhteistyössä työmarkkinajärjestöjen kanssa, koska hallituksen täytyi kokoonpanonsa vuoksi luovia työntekijöiden sekä yritysten välissä²³⁵. Joustavuuden käsite tuntui olevan perustaltaan pysähtyneisyyden vastakohta ja dynaamisuuden synonyymi. Tästä syystä hallituskin mielellään puhui joustavuuden puolesta.

Kilpailukyky-termi on ollut politiikan ja yritysten perussanastoa jo vuosikymmeniä, mutta 1980-luvulla se Kantolan mukaan irtosi perinteisestä merkityksestään tarkoittamaan uusia asioita. Se muuttui termistä, joka kuvasi yrityksen heikkouksia ja vahvuuksia sekä asemaa markkinoilla, retoriseksi termiksi.²³⁶ Osaaminen ja innovaatio liittyivät taas kilpailukyvyn parantamiseen ja ne olivatkin suosittuja termejä 1980-luvulta alkaen, kun teknologian merkitys kasvoi. ”Suomalaisen tiedon ja osaamisen merkitys on ratkaisevaa”²³⁷ kirjoitti hallitus hallitusohjelmassakin. Retoriikka korosti nimenomaan yhteisöllistä, suomalaista osaamista. Samalla hallitus kehui jo olemassa olevaa osaamista, mutta vaati lisää koulutusta, jotta pysyttäisiin kansainvälisessä kilpailussa mukana.

Taloudellisten toimijoiden ja koko yhteiskunnan suhtautumisessa kansalaisiin tapahtui tärkeä muutos 1980-luvulla, kun puhutaan kilpailutalouteen siirtymisestä. Kansalaisia ei enää hallittu, vaan kohdeltiin kannustettavina valtion menestyksen tekijöinä. Valtiosta tehtiin siis pikemminkin kansalaisten ”valmentaja tai työnjohtaja, joka motivoi ja kannustaa

---

²³² Ibid. s. 160.

²³³ Ibid.

²³⁴ Ibid. s. 162.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Ibid. s. 165.

²³⁷ Hallitusohjelma, 1987.

henkilöstöään entistä parempiin suorituksiin”²³⁸. Holkerin hallitus lupasi seuraavalla periaatteella hallinnon suhteen:

*Hallinnon tuottavuuteen ja palvelukyvyyn kohottamiseen kiinnitetään erityistä huomiota yhteistyössä julkisen sektorin henkilöstön edustajien kanssa. Osallistumisjärjestelmiä parannetaan ja kannustavuutta kehitetään.*²³⁹

Kuten luvussa 3.3 tuli ilmi kilpailuvaltio ja kilpailukyky asetettiin usein vastavoimaksi hyvinvoinnille. Kyse oli siitä voitiinko hyvinvointivaltiota enää rahoittaa, jos kaikki kilpailutetaan ja tehostamisen vaatiminen vie voiman julkisilta palveluilta. Kantolan mukaan hyvinvointivaltio oli politiikassa paljon keskustelua herättänyt asia, mutta hallitusohjelmissa siihen ei haluttu koskea.²⁴⁰ Hallituksen politiikan kritiikki perustui tähän vastakkainasetteluun erittäin voimakkaasti, sillä jos kannatti kilpailuvaltiota, oli kritiikin mukaan hyvinvointivaltion vihollinen.

Tutkijoiden mielestä suomalaisten arvot muuttuivat 1980-luvulla, koska muutosvalmiudesta ja tehtävistä suoriutumisen arvoista tuli suositumpia. Tämä nähdään yhtenä merkinä siirtymisestä suunnitteluloudesta kilpailukyky-yhteiskuntaan.²⁴¹ Keskittämiseen suhtauduttiin epäluuloisesti ja hajautettu sekä markkinoiden kautta toimiva yhteiskunta oli tavoiteltavaa, mihin viittasi hallituksenkin toiminta. Tähän yhteiskunnalliseen muutokseen ja siihen liittyviin arvoihin sisältyi mm. vapauden arvostaminen ennen turvallisuutta ja jatkuvuutta.²⁴²

Hallitus muotoili uutta linjanvetoa, jonka mukaan tarjottaisiin toimintaedellytyksiä liike-elämälle kansallisen innovaatiojärjestelmän nimissä. Tämä edellyttäisi uutta tutkimus- ja kehitystyötä ja korkeakoulutettua työvoimaa.²⁴³ Tämä oli suurimpien puolueiden yhteinen tavoite ja strateginen linjaus²⁴⁴. Tätä kannatti myös Sdp Lipposen kera²⁴⁵, vaikka Lipponen olikin katsonut tarpeekseen puolustella liittoa kokoomuksen kanssa. Kansallinen

---

²³⁸ Kantola, 2006, s. 171.

²³⁹ Hallitusohjelma, 1987.

²⁴⁰ Kantola, 2006, s. 173.

²⁴¹ Heiskala, Risto. Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa uusi jako, 2006, s. 35–36.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Heiskala, Risto. Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa Uusi Jako, 2006, s. 34.

²⁴⁴ Kantola, 2004, <<http://www.sitra.fi/Julkaisut/Heiskala.pdf>>.

²⁴⁵ Lipponen, Paavo. Muutoksen suunta. Kirjayhtymä. Vaasa, 1986, s. 120–121

innovaatiojärjestelmä kohosi merkittävämpään asemaan Lipposen omista hallituksista²⁴⁶, mutta tuolloin puhe teknologian vapahtavasta voimasta olikin jo yleistä. Tämä kehitysoptimismi joutui vielä 1980-luvulla helposti arvostelun kohteeksi. Teknologia tarkoitti tuolloin syrjäytymistä ja työpaikkojen vähenemistä.

Heiskala ja Hämäläinen julkaisema taulukko Suomen kulttuurisesta ja rakenteellisesta muutoksesta, sisältää paljon niitä asioita, joihin olen itse tutkielmassani törmännyt, ja joihin arvojen muuttuminen perustui suomalaisessa yhteiskunnassa ja hallituksessa. Tämän perusteella voidaan tarkastella hallituksen ja kriitikoiden retoriikkaa. Koska puhe- ja toimintatapojen muutosta on vaikea lokeroita taulukkoon kovinkaan tyhjentävästi, on alla oleva taulukko osittain ylimalkainen, mutta se antaa kuitenkin hyvän kuvan silloisesta ja nykyisestä tilanteesta.

Järjestelmän ominaispiirteet	Sodanjälkeinen kulttuurinen paradigma	Uusi kulttuurinen paradigma	Rakenteelliset muutokset
Koordinaatiomekanismi	Hierarkkinen Suunnittelu	Markkinamekanismi	Uudet organisatoriset järjestelyt (yritysten hallintomekanismien uudistaminen, verkostoituminen), julkishallinnon uudistuminen (yksityistäminen, tulosjohtaminen, laki julkisista hankinnoista)
Kansantalous	Suljettu, säännöstelty	Avoin, kilpailuun perustuvaan	Rahoitusmarkkinoiden ja ulkomaisten sijoitusten sääntelyn purkaminen, suomalaisten yritysten viennin ja suorien sijoitusten kasvu, EU-jäsenyys, tavara- ja palvelu-markkinoiden sääntelyn purkaminen, kilpailulainsäädännön ja -politiikan vahvistaminen
Talouden avainsektorit	Metsä- ja Metalliteollisuus	Korkean Teknologian sektori	Televisiointisektorin nopea kasvu
Kilpailukykystrategia	Aineelliset investoinnit ja valuuttadevalvaatio	Osaaminen ja teknologia	Tutkimus- ja kehityspanostusten nopea kasvu, riskipääoma-markkinoiden kehittyminen, ammattikorkeakoulujärjestelmän luominen, tulosjohtamisen soveltaminen yliopistoissa, tohtorintutkimusten lukumäärän kasvu

²⁴⁶ Kantola, 2004, <<http://www.sitra.fi/Julkaisut/Heiskala.pdf>>

Hallituksen päätavoite	Sosiaalinen ja alueellinen tasa-arvo	Talouden tehokkuus, innovatiivisuus, kilpailukyky ja kasvu	Teollisuuspolitiikan uudistaminen (investointi- ja aluetukien supistaminen, tutkimus- ja kehitysinvestointien kasvu, Kilpailupolitiikan tehokkuuden parantaminen, palvelusektorin kehittäminen), julkisten tulonsiirtojen leikkaukset (kannustinloukkujen pienentäminen)
Kansalaisten rooli	Hallintoalamaisia	Palveluasiakkaita	Julkisen sektorin palveluiden uudistaminen (tulosjohtaminen, yhden luukun periaate)
Työmarkkinajärjestöjen rooli	Vahva osallistuminen työmarkkina- ja talouspoliittisessa päätöksenteossa (korporatismi)	Toimiala- tai yrityskohtaiset työehtosopimukset; eivät osallistu päätöksentekoon	Kaksi perättäistä toimialatason sopimuskierrosta 1990-luvun alussa, sitten paluu kokonaisratkaisuihin
Kulttuurin arvopohja	Homogeeniset arvot ja preferenssit, kollektiivisuus, kansallinen protektionismi	Heterogeenisemmat arvot ja preferenssit, muutosvalmius, vapaus ja avoimuus	Paternalistisen sääntelyn vähentäminen alkoholi-, viestintä-, koulutus ja kulttuuripolitiikassa sekä ulkomaalaisten maahanmuuton lisääntyminen

Taulukko 1. Kulttuurinen ja rakenteellinen muutos Suomessa 1980- ja 1990-luvuilla (Hämäläinen & Heiskala 2004, 77)

Huomionarvoista taulukossa on erityisesti hallituksen päätavoitteen muuttuminen, kansalaisten roolin muuttuminen ja kulttuurin arvopohjan muuttuminen. Kansalaiset nähtiin uudessa tilanteessa asiakkaina eikä alamaisina, mikä ei kuitenkaan mainittavasti johtanut poliitikkojen ja kansan lähentymiseen, jos verrataan edeltävään aikaan. Edelleen poliitikkoja arvosteltiin alamainen-ylimys -asenteista. Taustalla oli vain yrityksiltä omaksuttuja liikkeenjohdon perusajatuksia, jonka mukaan julkistalouttakin oli johdettava mahdollisimman tehokkaasti.

Sosiaalisen ja alueellisen tasa-arvon muuttuminen tehokkuudeksi, innovatiivisuudeksi, kilpailukyvyksi ja kasvuksi olivat seikkoja, joihin suhtauduttiin kriittisesti. Hallitus ei todennäköisesti itse tuntenut hukanneensa sosiaalista ja taloudellista tasa-arvoaan minnekään, mutta niin siihen tunnuttiin reagoivan. Kyse oli terminologiasta. Innovatiivisuus, kilpailukyky, kasvu, dynaamisuus jne. ovat kaikki termejä, jotka voidaan tulkita kylmiksi ja kovaa politiikkaa edustaviksi. Muut reagoivat tähän pelkäämällä hallituksen unohtavan tietyt yhteiskunnan osat.

Heiskala korostaa, ettei muutos ollut vain arvomaailmaa koskevaa, vaan myös diskursiivinen muutos. Tämä diskursiivisen muutoksen myötä myös maailma alettiin nähdä toisella tavalla. Tämä viittaa tapaan, jolla todellisuutta tulkitaan, eikä vain sosiaalisiin normeihin ja niitä

perusteleviin arvoihin.²⁴⁷ Puheet muuttuvat ennen pitkää teoiksi, joten näiden asioiden tarkastelu on tärkeää. Diskurssi oli se, joka tuntui tuottavan hallitukselle ongelmia, ei niinkään arvot, jotka olivat asennetutkimusten mukaan yleisesti omaksuttuja.

Erittäin tärkeää on muistaa, että kun tietyt käsitteet tulevat poliittiseen retoriikkaan, niiden merkitys muuttuu. Terminologia, jota käytettiin 1980-luvun lopulla, oli hallinto- ja johtotieteistä lainattua, ja sitä käytettiin yksityisellä sektorilla ja liiketoiminnassa.²⁴⁸ Kun hallitus tai etujärjestöt tarttuvat käsitteisiin, niitä muutetaan omiin tarkoituksiin sopiviksi. Kun hallitus puhui esimerkiksi hallinnon tehokkuudesta, ei se tarkoittanut työpaikkojen vähentämistä, vaikka toimintojen tehostaminen sitä käytännössä tarkoittaisikin.

Jos käytetään sosiologian termiä, niin hallituksen puheavaruudet tukivat kilpailukyky-yhteiskuntaa vahvasti. Kilpailukykyä oli korostettu vuosikymmeniä, mutta sen korostaminen julkisessa hallinnossa oli uutta.²⁴⁹ Hallitusohjelma itsessään oli erittäin pitkä ja yksityiskohtainen, vaikka se jättikin joidenkin käsitteiden suhteen toivomisvaraa, ja jokaisella hallitusohjelman osa-alueella hallitus korosti erikseen tehokkuutta ja julkisen sektorin kilpailukykyä, joko suoraan tai rivien välistä:

*Hallinnon tuottavuuteen ja palvelukyvyyn kohottamiseen kiinnitetään erityistä huomiota yhteistyössä julkisen sektorin henkilöstön edustajien kanssa. Osallistumisjärjestelmiä parannetaan ja kannustavuutta kehitetään.*²⁵⁰

*Hallitus käynnistää selvityksen kuntien toiminnallisten ja taloudellisten edellytysten ajankäytöstä ja antaa esityksen kuntien hallintoa, taloudenpitoa ja valtionosuus- ja avustajajärjestelmiä koskevasta vapaakuntakokeilusta.*²⁵¹

Kuten edelläkin kävi ilmi retorista sanankäyttöä alkoi 1980-luvulla leimata muutoksen käsitteet rakennemuutos mukaan luettuna. Hallitus puhui muutosvalmiudesta ja muutoksiin sopeutumisesta.²⁵² Uusi hallitus otti kokoomuksen johdolla retoriikkaansa entistä enemmän vaikutteita yritysmaailmasta puhuessaan rakennemuutoksesta, sopeutumisesta, tehostamisesta ja kilpailukykyvystä. Hallituksen ja yrityksen ero oli ehkäpä siinä, että yritykset puhuivat rakennemuutoksesta konkreettisesti kuvatessaan omien alojensa muutoksia, mutta hallitus

---

²⁴⁷ Heiskala, 2006, s. 36.

²⁴⁸ Ibid. s. 38.

²⁴⁹ Kantola, 2004, <<http://www.sitra.fi/julkaisut/Heiskala.pdf>>

²⁵⁰ Hallitusohjelma 1987.

²⁵¹ Ibid.

²⁵² Kantola, 2006, s. 159–160.

tässä tapauksessa käytti rakennemuutosta vain irrallisena iskusanana²⁵³. Kun politiikassa otettiin yrityksiltä retorista apua, Suomea alettiin johtaa kuten yritystä. Alasuutari käytti tästä nimitystä Oy Suomi ab:

*Suomessa presidentti, suuryritykset, valtion virkailijat sekä valtapuolueiden ja työmarkkinajärjestöjen johtajat pyrkivät rakentamaan koko valtakunnasta yhden ainoan suurkonsernin, jota johdetaan sopimusten mukaisesti konsensuksen hengessä.*²⁵⁴

Tätä oli siis tapahtunut 70-luvulta lähtien. Nyt erona oli se, että hallitus otti itselleen enemmän vastuuta ja valtaa hallintomuutoksen myötä, johon liittyi presidenttivallan vähentyminen ja parlamentarismien lisääntyminen.

Yhteiskunnan arvomaailma muuttui monen tutkimuksen mukaan individualistisemmaksi 1980-luvulta alkaen²⁵⁵. Sanottiin, että suomalainen tuli yksilökeskeisemmäksi ja ajatteli enemmän omaa etuaan. EVA puhui asennetutkimuksessaan kovista ja pehmeistä arvoista²⁵⁶. Osallistuminen ja yhteisöllisyys siis vähenivät ja merkkejä arvomaailman muuttumisesta voitiin nähdä hallitusohjelmassa.

Toinen puoli yhteiskunnan arvomaailmasta oli kehityspessimismi ja ns. pehmeät arvot, joita EVA:n mukaan esiintyi myös suomalaisten keskuudessa merkittävämmässä määrin kuin aiemmin esimerkiksi vihreiden arvojen kautta. Kehityspessimismi viittasi siis epäilyksiin, joita taloudellinen ja teknologinen kehitys aiheutti. Tyypillistä oli mielikuva entisten aikojen paremmuudesta verrattuna nykypäivään. Kehityspessimismi oli pitkälle tunnepohjaista, kun taas pehmeys oli arvopohjaista ja myös poliittista.²⁵⁷ Kansalaisten arvomaailma vaikuttaa näiden kuvailujen perusteella varsin sekavalta ja ristiriitaiseltakin, koska toisaalta oltiin individualistisempia ja kannatettiin kovia arvoja, mutta pehmeät arvot olivat kuitenkin kehityspessimisminä mukana kuvassa kehityspelon ja ympäristönsuojelun muodossa.

Talouden kovat arvot olivat vallitseva suuntaus yhteiskunnallisessa puheessa. Kilpailutalouden kovat arvot nousivat päällimmäiseksi ja ”markkinoiden näkymättömään

---

²⁵³ Ibid. s. 161.

²⁵⁴ Alasuutari, Pertti. Suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? Sitra. Helsinki, 2003. Luettu 30.6.2008 <<http://www.sitra.fi/Julkaisut/Heiskala.pdf>>

²⁵⁵ Esim. Haikonen, Jyrki & Kiljunen, Pentti, 2003 ja Helkama, Klaus & Seppälä, Tuija. Arvojen muutos Suomessa 1980-luvulta 2000-luvulle. Luettu 12.6.2008 <<http://www.sitra.fi/Julkaisut/Heiskala.pdf>>

²⁵⁶ Avautuva ja sulkeutuva Suomi, 1987, s. 15–16.

²⁵⁷ Ibid.

käteen” uskottiin tuovan yhteistä hyvää. Samalla toiset yhteiskunnan toimijat moittivat tätä suuntausta ja näkivät niin sanotun pienen ihmisen aseman olevan mitätön, jos markkinat päättävät suunnasta. Tähän suuntaan Holkerin hallituksen katsottiin kuitenkin etenevän ottamatta sen enempää kantaa siihen, pitikö tämä paikkansa vai ei. Tärkeintä oli puhe, jonka mukaan hallitus oli isojen puolella, mihin liittyi selkeä ristiriita. Jos kokoomuksen nähtiin samaan aikaan etääntyvän työnantajista työntekijöitä kohti ja Sdp:n lähentyvän toimihenkilöistyvää keskiluokkaa työväenluokan sijasta, niin kuinka hallitus sitten unohti pienen ihmisen? Ihminen pystyi varmasti olemaan pieni työntekijän luokasta riippumatta, kun yhteiskunnan heikko-osaisuus yhdistettiin henkilöihin, jotka tippuivat teknologisen kehityksen kelkasta tai joutuivat tyhjentyvän maaseudun uhriksi.

Talouden uudistuksia voisi kutsua uusliberalismiksi, jota Reagan ja Thatcher toteuttivat omilla kotikentillään. Uusliberalistiset toimet olivat yleisesti hyväksytyjä²⁵⁸ ja ne näkyivät markkinoiden vapauttamisena ja luottona vapaiden markkinoiden hyvää tuottavana vaikutuksena. Kritiikissä nämä uusliberalistiset arvot olivat pikemminkin arvostelun kohteena, kuin hyväksytyjä. Toisaalta kaikki talouselämää tutkineet asenne- ja diskurssitutkimukset viittaavat koko yhteiskunnan koventumiseen, mutta kritiikkiä hallituksen kova politiikka kuitenkin aiheutti.

Miten muutos sitten oli mahdollinen, jos arvoihin liittyi kehityspelkoa ja pehmeitä arvoja. Kilpailutalouteen siirtymistä perusteltiin kansanvaltaisuudella ja kansalaiskeskeisyydellä. Etenkin jälkimmäisen Alasuutari lukee suureksi retoriseksi innovaatioksi kahdesta syystä: siinä yhdistettiin vasemmistolainen kritiikki kovaa sosiaalivaltiota vastaan ja puhetapa, jossa byrokraattisuus poistetaan yksityistämällä ja kilpailuttamalla. Näin oikeiston ja vasemmiston arvot saatiin kuin vaivihkaa yhdistettyä, kun korostettiin lisäksi vielä palvelunäkökulmaa.²⁵⁹ Valtion hallinnon palvelukeskeisyyttä vastaan ei osoitettu kritiikkiä, koska se oli kaikkien hyväksi, mutta 1980-luvun sivistyneistö oli kuitenkin kriittinen valtiota ja tiukkaa keskusjohtoisuutta kohtaan²⁶⁰.

Yksi mielenkiintoinen kysymys on se, miksi kilpailutaloudessa palattiin hallinta-retoriikkaan, jota oli 60-luvulla yritetty suunnittelutalouden aikakaudella. Hallinta-sana onkin tässä

---

²⁵⁸ Alasuutari, 2006, s. 44.

²⁵⁹ Ibid. s. 57–58.

²⁶⁰ Ibid.

harhaanjohtava, koska ”hallinta” ei viittaa rakennemuutoksen hallintaan vaan rakennemuutoksen seurauksien hallintaan. Tavoitellussa avoimessa markkina- ja kilpailutaloudessa oli tärkeää, että markkinoiden annettaisiin mennä siihen suuntaan, johon ne menivät, mutta niiden negatiivisia seuraamuksia oli pyrittävä hallitsemaan.

Yhteiskuntatutkijoiden näkemyksissä 1980-luvun yhteiskunnassa oli lukuisia sosiaalisia epäkohtia. Syrjäytymiskeskustelulta pystyi tuskin välttymään ja hyvinvointivaltion kohtalo puhututti erityisen paljon. Puhuttiin hyvinvointivaltion kriisistä. Hallituksen arvot nähtiin yleisesti kovina ja yltiöoptimistisinä, mikä ei edustanut suurinta osaa tavallisesta kansasta. Totta olikin, että suomalaisessa yhteiskunnassa oli paljon piirteitä, jotka aiheuttivat kurjistumista, mutta oliko oikein kasata näitä epäkohtia hallituksen kaavaileman politiikan harteille?

Rakennemuutosdiskurssi jatkui läpi laman ja 1990-luvun kokonaisuudessaan. Se loppui, kun alettiin keskustella hyvinvointivaltion arvopohjasta ja sosiaalisista kysymyksistä. Tätä kehitystä kutsuttiin hyvinvointiyhteiskunnan vastaiskuksi.²⁶¹ ”Hallittu rakennemuutos” tai rakennemuutospuhe yleisesti säilytti asemansa yhteiskunnan puheenaiheiden joukossa kaikesta vastustuksesta huolimatta yli kymmenen vuotta rakennemuutoshallituksen jälkeen. Puheet hyvinvointiyhteiskunnasta, josta hallitun rakennemuutoksen kritiikissä kannettiin huolta, eivät lopulta saaneet paljonkaan painoarvoa. Sen sijaan globalisaatio tuli mukaan poliittiseen puheeseen ja sen tausta oli likipitään sama. Perusteltiin yhteiskunnan muutoksia uudessa taloudellisessa tilanteessa. Kun tulevaisuudessa katsotaan globalisaatiokeskustelua, se todennäköisesti muistuttaa paljon sitä rakennemuutoskeskustelua, jota käytiin 1980-luvun lopussa.

4.3 Talous- ja yhteiskuntapolitiikan hallintomuutos

1980-luvun lopun hallintomuutoksiin kannattaa kiinnittää siinä mielessä huomiota, että hallinnon muutokset liittyivät selkeästi uuteen poliittiseen ideologiaan. Poliitiikan muutokset näkyivät myös hallintomuutoksessa ja hallintomuutoksia vasten pystyy heijastelemaan uuden hallituksen arvoja ja niiden alkuperää. Myös reaktiot hallitusta ja sen puheita kohtaan liittyivät näihin hallintomuutoksiin.

---

²⁶¹ Tiihonen, 2004, luettu 24.10.2008 < <http://www.sitra.fi/Julkaisut/Heiskala.pdf> >

Yrityksissä alkaneen uuden hallintokulttuurin voidaan katsoa siirtyneen myös politiikkaan. Korostettiin tavoitejohtamisen sijaan tulosjohtamista ja puhuttiin aivan uutta hallintokieltä. Hallintotiede uutena tieteenalana kasvatti merkitystään. Julkisjohtaminen tuli 1980-luvulla mukaan uutena tieteenalana, joka korosti myös julkisen hallinnon suorituskykyä, kilpailua ja vaikuttavuutta. Nämä kaikki voidaan aistia uuden hallituksen puheessa ja myös puheen kritiikissä. Kaiken kaikkiaan voidaan ajatella, että aika oli hyvinkin otollinen hallituksen retoriikalle ja ymmärtää sitä tämän pohjalta. Poliitiikan herättämä kritiikki ei silti selity tällä. Kokoomus ei säilyttänyt asemiaan seuraavissa vaaleissa, vaikka se hallitukseen vielä kipusikin. Kumpikin hallituksen pääpuolue ryvetyi vuonna 1991, mutta kokoomuksen kannatuksen vähentyminen oli jopa dramaattista. Keskusta sen sijaan nousi isoon vaalivoittoon laman ja varmasti myös hallituksen kritiikin avustuksella.

Tiihosen mukaan suomalaisella hallinnolla oli kolmijakoinen perusta. Presidentti vastasi lähes yksinomaan ulkopoliitikasta, hallitus talous- ja yhteiskuntapolitiikasta ja kolmas toimija työmarkkinajärjestöt tulivat mukaan tulopoliittisen käytännön kautta. Nämä kolme toimijaa hallitsivat Suomea ja julkinen sektori säilytti roolinsa markkinoiden ja yhteiskunnan ohjaajana aina Holkerin hallitukseen asti, jolloin näitä rooleja alettiin murtaa.²⁶² Kun hallitus ajoi avoimia markkinoita, ajoiko se siis samalla myös vapaata yhteiskuntaa tai oikeastaan yksityistämistä? Kun hyvinvointivaltion tulevaisuus oli yksi yhteiskunnan suurista huolista, tämä varmasti ärsytti monia.

Vanhaa hallintotapaa kutsuttiin *hyvinvointipoliittiseksi, pohjoismaiseksi tai skandinaaviseksi* malliksi. Se perustui siihen, että kaiken uskottiin olevan tarkan suunnittelun ja rationaalisen ajattelun kautta hallittavissa (vrt. suunnittelutalous). Tämän mallin ongelma vain oli se, että se pohjautui teoriapohjaiseen kasvuoptimismiin ja uskoon yhteiskunnan sekä taloudellisen kehityksen rationaalisuuteen ja hallittavuuteen.²⁶³ Tämä usko alkoi käytännössä murtua viimeistään 70-luvun taantumien aikana. Tässäkin yhteydessä hallituksen haikailu ”hallinnan” retoriikan perään, näyttäytyi ihmeellisenä. Tiihonen korostaa, että kun julkinen hallinto muuttui, niin *suomalainen malli*, eli konsensuspolitiikka, ei muuttunut²⁶⁴.

---

²⁶² Tiihonen, Seppo. Poliittisen hallinnan ja hallintopolitiikan muutoksia 1980- ja 1990-luvuilla. Teoksessa Uusi jako. Tammer-Paino. Tampere, 2006, s. 82–83.

²⁶³ Tiihonen, 2006, s. 83–84.

²⁶⁴ Ibid. s. 96.

Tiihosen mukaan Suomen hallitsemistavoissa tapahtuneet muutokset kulminoituivat Holkerin hallituksen aikaan. Kekkonen jälkeen hallituksista tuli vaalikauden mittaisia ja hallitukset saivat vapauden muodostaa hallitusohjelma oppositiosta tai presidentistä riippumatta.²⁶⁵ Samalla tehtiin myös hallintouudistuksia, joista hallinnon tehokkuuden lisääminen tarkoitti siirtymistä juridiikan määrittämästä hallintomallista yritystoiminnasta tuttuun toimintamalliin²⁶⁶. Tämä tehokkuuden korostaminen oli vahvasti läsnä Holkerin hallitusohjelmassa ja hallituksen politiikassa.

Suurimmat ja näkyvimmit muutokset koskivat ulkopoliittikan käytäntöjä ja yleensäkin merkittävimmät hallintomuutokset omaksuttiin kansainvälisestä keskustelusta. Lisäksi perinteinen hallinnollinen puhetapa muuttui 1980-luvulla. Alkoi esiintyä liiketaloudesta tuttuja painotuksia ja yhteiskunta- ja hallintotieteellistä sanastoa. Tämä liittyi legalistisen hallintokulttuurin vaihtumiseen managerialistiseen kulttuuriin, jossa painotettiin johtamista, taloudellisia hallintomalleja ja kannustimia.²⁶⁷ Näitä teemoja pystyi näkemään hallituksen puheissa ja nämä olivat niitä teemoja, jotka aiheuttivat kovien arvojen takia kritiikkiä.

Tiihosen mukaan Holkerin aikana alettiin laajalti tehdä hallinnollisia uudistuksia, joita perusteltiin hallitun rakennemuutoksen retoriikalla²⁶⁸. Vaikka hallinnolliset uudistukset ja hallinnollinen joustavuus olivatkin avainsanoja, konsensuspohjainen politiikka ei hävinnyt mihinkään. Konsensusta ei siis hallituksen puheista päätellen hylätty, vaikka keskusta jäikin oppositioon, vaan retoriikka jatkui kaikissa puheissa, eli niin uudistusmielisiä Holkerin hallituksessakaan ei oltu.

Siirryttiin presidenttijohtoisesta hallitsemiskulttuurista parlamentaarisempaan hallitsemismalliin, mikä johti siihen, että vaalituloksesta tuli merkittävämpi.²⁶⁹ Tämän kautta on helppo ymmärtää Holkerin hallituksen ja hallitusohjelman tuloa julkisuuteen aivan uudella tavalla. Vastuuta oli tarjolla, sitä haluttiin ja se myös otettiin.

---

²⁶⁵ Tiihonen, Seppo. Poliittisen hallitsemisen ja julkisen hallinnon kehitys. Teoksessa Artikkelikokoelma tutkimushankeesta Sosiaaliset innovaatiot, yhteiskunnan uudistumiskyky ja taloudellinen menestys [toim. Heiskala, Risto]. Sitra. Helsinki, 2004. Luettu 3.6.2008 <<http://www.sitra.fi/Julkaisut/Heiskala.pdf>>

²⁶⁶ Heiskala, Risto. Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa Uusi jako, 2006, s. 32.

²⁶⁷ Tiihonen, 2006, s. 95.

²⁶⁸ Tiihonen, Seppo, 2004. Luettu 25.6.2008 <<http://www.sitra.fi/Julkaisut/Heiskala.pdf>>

²⁶⁹ Ibid.

Hallitus käytti paljon uudistumisretoriikkaa ja halusi profiloitua siihen:

Myös julkisen vallan on pysyttävä tahdissa mukana ja uudistuttava tavalla, joka ei holhoa, vaan pitää huolta, luottaa ja antaa vastuuta, mutta ei jätä heitteille.²⁷⁰

Yllä oleva lainaus on Holkerin päätössanoista Joensuun konferenssissa. Hallitus halusi irtautua holhoavasta hallinnosta ja antaa vastuuta, mikä tarkoitti mm. vapaita markkinoita. Vapaiden markkinoiden haluttiin tietenkin toimivan vastuullisesti. Luottamus kansalaisten toimiin oli hallituksella luja. Se halusi uskoa, että kansalaiset ja yritykset osaavat toimia vastuullisesti ja uskoi, että on aika siirtyä hallintokulttuurista palvelukulttuuriin ja antaa vapauksia sekä joustaa tarvittaessa.²⁷¹ Uusi yhteistyömalli oli Holkerin tavoitteissa. Se oli ideaaliyhteiskunta, jossa annetaan vapauksia, mutta myös ohjataan, niin että ”pieni ihminenkin” pärjää. Tällainen malli saattoi olla monesta liian utopistinen. Usko ihmisen tai erityisesti yrityksen omatuntoon vapaille markkinoilla, tuntui olevan joidenkin mielestä varsin epäilyttävä ajatus.

Osa hallintouudistuksista liittyi myös kokoomuksen nousuun oppositiosta. Hallintouudistukset eivät olleet uusia ajatuksia, mutta Holkerin hallitus oli ensimmäinen, joka niihin tarttui²⁷². Byrokratian kritisointi yleistyi myös hallinnossa. Haluttiin pienentää julkista sektoria ja Holkerin hallitus aloittikin hallintouudistuksien tekemisen. Vaalikauden aikana muutoksia myös saatiin aikaan.

Tiihosen mukaan poliittiseen hallitsemiseen liittyen tapahtui vuodesta 1987 kolme merkittävää muutosta. Ensimmäinen oli jo mainittu presidenttivallan vähentyminen Kekkonen jälkeen ja etenkin Holkerin hallituksen aikana. Toinen oli Neuvostoliiton hajoaminen ja lähentyminen Eurooppaan. Kolmas liittyi vuoden 2000 perustuslakiin, joka pohjasi eduskuntakeskeiseen parlamentaariseen malliin.²⁷³ Parlamentarismi liittyi siis selkeästi Holkerin aikaan, mutta myös länsimaistumiskehitys oli jo alkanut.

Hallintomuutokset kietoutuvat tiukasti talouden rakennemuutoksiin ja siksi hallintomallien muutosta on syytä tässä yhteydessä käsitellä. Kun alkutuotannon ja lopulta teollisuudenkin merkitys pieneni ja palvelu- sekä informaatioalan merkitys kasvoi rakennemuutosten vuoksi,

---

²⁷⁰ Holkeri, Ihminen uudistuvassa työelämässä, 1988, s. 141.

²⁷¹ Ibid. s. 144

²⁷² Tiihonen, 2004.

²⁷³ Ibid.

oli näillä uudella aloilla hallinnollisista asioista pakko puhua. Samat hallintomallit eivät päteneet rakennemuutoksien aikana.

Toinen tärkeä hallintomuutoksiin vaikuttanut seikka oli markkinoiden avautuminen ja kansainvälistyminen. Tämä oli osa laajempaa kansainvälistä kehitystä, jota oli havaittavissa kaikkialla ja ehkä näkyvimmin Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa. Julkisen sektorin merkitystä pyrittiin vähentämään markkinoiden itsesäätelyn ja yhteiskunnan omavastuun tieltä. Tämä taas pakotti politiikan, talouden ja yhteiskunnan instituutioiden yhdenmukaistamiseen, mikä Suomessa vaikutti suunnanmuutokseen valtiojohtoisessa politiikassa ja hallitsemismalleissa.²⁷⁴ Kansainvälistyminen, joka näkyi hallituksen puheissa, johti myös hallittuun rakennemuutokseen, koska rakennemuutos ei tietenkään tapahdu tyhjiössä. Hallitus nimenomaan perusteli linjamuutoksia hallitulla rakennemuutoksella, koska täytyi selvittää entistä kansainvälisemmässä ja avoimemmassa taloudessa²⁷⁵.

Tämän myötä myös suomalainen hallintopoliittinen puhetapa, joka oli juridisesti määrittynyt, muuttui. Puhetapaan tuli yhteiskunta- ja hallintotieteellisiä teorioita sekä liiketaloudellisia painotuksia.²⁷⁶ Hallituksen puhe oli samanlaista kuin yrityksessä ja tämä uudenlainen tehokkuuteen liittyvä retoriikka tuli kritisoinnin aiheeksi, kuten edellisessä luvussa totesin. Kansalaisten ajattelemisen yritysten työntekijöinä, joita on johdettava tuottamaan mahdollisimman paljon, oli ärsytystä herättävää etenkin Suomen kaltaisessa hyvinvointivaltiossa.

Muutos kohti parlamentarismia oli Tiihosen mukaan johtanut siihen, että puolueet ovat entistä riippuvaisempia äänestäjistä ja tämä oli osaltaan vaikuttanut päätöksenteon vaikeutumiseen. Tämän hän katsoo johtaneen siihen, että puolueet eivät halunneet mielellään tehdä äänestäjien etuja haittaavia rakenteellisia päätöksiä.²⁷⁷ Holkerin hallitus eli osaltaan välivaihetta uuden parlamentarismien ja vahvan keskusjohdon välisessä siirtymässä. ”Hallittu rakennemuutos” oli juuri sellaista äänestäjien etuja haittaavaa politiikkaa, josta Tiihonen puhuu. Hallitusohjelman lause, jonka mukaan väliaikaiseen työttömyyteen on totuttava, ei ole millään tavalla äänestäjiä vakuuttavaa retoriikka, vaikka se totta olikin. Tämä mainittu äänestäjäkunnan huomioon

---

²⁷⁴ Tiihonen, 2006, s. 91.

²⁷⁵ Ibid. s. 94.

²⁷⁶ Ibid. s. 95.

²⁷⁷ Ibid. s. 103.

ottaminen johti varmasti entistä enemmän siihen keskittien ideologittomaan politiikkaan, jota arvosteltiin jo 80-luvun lopullakin.

Se muutos, jota Holkerin hallitus puuhasi, pyöri byrokratian vähentämisen ympärillä, eli tähtäsi hallinnon kiemuroiden vähentämiseen. Myös hallitus itse näki itsensä uudistavana hallituksena, koska sen muodostamisessakin parlamentarismi todella toteutui ensimmäisiä kertoja. Holkerin mukaan oli vihdoin ja viimein otettu käyttöön normaali parlamentaarinen käytäntö, jossa ”kukin puolue edustaa vain itseään”.²⁷⁸ Uusi hallitus näki siis itsensä ennenkuulumattoman parlamentaarisen ja demokraattisen. Kansakunnan historian haavat parantavana lääkinä, joka on koonnut oikeiston ja vasemmiston johtamaan Suomen uuteen aikakauteen. Kriitikot eivät nähneet hallitusta lainkaan samanlaisena.

5. Vitsi ja sen kertojat – johtopäätökset

”Hallittu rakennemuutos” tuomittiin pelkäksi vitsiksi jo ennen kuin tuomitsemista voitiin pitää jälkiviisautena. ”Hallitun rakennemuutoksen” retoriikka oli harvinaisen epäonnistunut poliittinen veto Holkerin hallitukselta, koska sen lisäksi, että sen tarkoitusperät usein ymmärrettiin tai haluttiin ymmärtää väärin, mielikuva rakennemuutoksesta oli muotoutunut Suomessa erittäin negatiiviseksi. Kansalaisten mielissä se tarkoitti maaseudun tyhjentymistä ja työttömyyttä. Hallitus ei tietenkään lähtenyt kertomaan vitsiä, vaan tekemään reaalipolitiikkaa parhaaksi katsomallaan tavalla. Harmittavasti rakennemuutospuhe vain vei julkisuudessa suurimman osan valokeilasta ja lama vei loput jättäen hallituksen monet hyvät puolet ja tekemiset pimentoon.

Rakennemuutos on osa historian pitkää kehityskaarta, eli jotain mitä on koettu jossain muodossa aina. Nykyaikaisen rakennemuutoksen juuret voi sijoittaa teollistumisen aikaa, josta se jatkui elinkeinorakenteiden muuttumisena 1900-luvun aikana. Erityisen voimakasta se oli Suomessa 1960-luvulla ja jatkui hieman lievempänä 1970-luvulla, mutta vaikka 1980-luvulla tapahtui rakennemuutoksia, eivät ne olleet aikaisemman veroisia.

---

²⁷⁸ Holopainen, Kauko & Lappalainen, Tuomo. Holkeri kokosi pankkimiesten violetin. Suomen Kuvalehti, 1987:18, s. 8–9.

Rakennemuutos oli siis pitkä jatkumo, joka 1980-luvulla sai poliittisen eliitin tarttumaan käsitteeseen voimakkaammin kuin ennen ja luomaan siitä talouspolitiikkansa toteuttamisen mallin ja ohjelman. Arvostelu hallittua rakennemuutosta kohtaan oli rajua melkein joka suunnalta. Tämä pitkän aikavälin historiallinen kehityskulku hiipi hiljaa poliittiseen tajuntaan ja saavutti sitä kautta julkisen asemansa 80-luvun lopussa joutuen laman myötä jälleen sivuun muiden käsitteiden, kuten deindustrialisaation ja globalismin, tieltä.

Rakennemuutoskeskustelua voisi kuvata muoti-ilmiöksi 1980-luvun lopussa. Niin media, yhteiskuntatutkijat kuin poliitikotkin suuntaavat huomionsa luonnollisesti asioihin, jotka ovat syystä tai toisesta pinnalla. Tutkijoilla ja medialla syy saattaa yksinkertaisesti olla rahallisesti kannattavan tutkimuksen tai lehden julkaiseminen. Tuula Helne puhuu Downsian muotisyklistä, jossa on viisi vaihetta. Ensimmäisessä esitiedostuksen mallissa, vain asiantuntijat ja intressiryhmät tajuavat ongelman. Kun suuri yleisö huolestuu siitä, sen poistamiseksi saatetaan luoda ohjelmia ja instituutioita, jonka jälkeen ymmärretään ongelman korjaamisen kustannukset. Neljännessä vaiheessa julkinen kiinnostuminen vähenee asteittain, kenties uuden ongelman tullessa tilalle. Viimeisessä vaiheessa ongelma poistuu valokeilasta, mutta voi nousta vielä silloin tällöin takaisin julkiseen keskusteluun.²⁷⁹

Edellä mainittu kuvaa hyvin myös rakennemuutoksen nousua julkisuuteen. Siitä alettiin puhua paljon 1960-luvulla ja sitä yritettiin myös hallita, mutta epäonnistuttiin. Rakennemuutospuhe jatkui 1970-luvulla ja 1980-luvulla se nousi politiikassa julkisuuteen. Syntyi ”rakennemuutoshallitus” ja järjestettiin lukuisia seminaareja, joissa käsiteltiin rakennemuutosta. Kun poliitikot ottivat asian omakseen rakennemuutoshallituksen myötä, se saavutti aivan uuden tason. Rakennemuutoskeskustelu myös kyseenalaistettiin ajankohtansa vuoksi. Se oli tullut julkisuuteen aikana, jolloin koettiin rakennemuutoksen olevan edellisiin vuosikymmeniin verrattuna vähäisempää.

Hallitusta kritisoitiin myös siitä, että se dominoi aiheellaan julkista keskustelua, sillä kaikkien oli yhtäkkiä otettava kantaa rakennemuutokseen. Osan kritiikistä sai julkinen keskustelu, joka ei ollut rakennemuutoskeskustelussa yhtään sen syyttömämpi kuin hallitukseen. Diskurssi, jota rakennemuutospuheen vuoksi käytiin, hämärsi aika pitkälle sen reaali politiikan, jota

---

²⁷⁹ Helne, Tuula. Erään muodin tarina – 1980-luvun suomalaisesta syrjäytymiskeskustelusta. Teoksessa Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Gaudeamus. Helsinki, 1994, s. 34.

hallitus lähti tekemään. Lopulta rakennemuutos siirtyi sivuun muiden muutikäsitteiden, kuten globalisaation tieltä.

Politiikassa rakennemuutoksen käsite alkoi esiintyä poliittisissa ohjelmissa jo 1960-luvulla. Silloin erityisesti kokoomus käsitteli aihetta kansankapitalismin yhteydessä. Kokoomus oli keskittämistä ja valtion ohjausta vastaan mm. sen takia, että se olisi rakennemuutoksen yhteydessä vaikeaa. Rakennemuutosta haluttiin ohjailta aktiivisella työllisyyspolitiikalla. Jo tuolloin yhdistettiin, etenkin kokoomuksen toimesta, kilpailukyky ja rakennemuutos. Asennoituminen rakennemuutokseen riippui toimenpiteiden mielekkyydestä. Rakennemuutokseen yhdistyivät mielekkyyden mukaisesti termit pakko ja edistäminen, ja kun puhuttiin rakennemuutoksen edistämisestä, ohjailusta, sopeutumisesta, helpottamisesta, tasoittamisesta ja vaikuttamisesta, puhuttiin periaatteessa hallinnasta.

Rakennemuutos oli tuolloin yleisesti toivottavaa ja sitä haluttiin edistää hyvinvoinnin nimissä. Puhuttiin nimenomaan sopeutumisesta, joka mahdollistettaisiin aktiivisella talouspolitiikalla. Sama retorinen malli jatkui 1970-luvullakin puolueiden toimesta. Keskusta tosin oli huolissaan maaseudusta, eikä suhtautunut rakennemuutoksen seurauksiin välttämättömyyksinä. Puheet viittasivat rakennemuutoksen hallintaan, mutta hallitsemistermiä ei vielä käytetty. Sen sijaan hallitsemattomuus oli yleinen termi 1970-luvulla, kun viitattiin 1960-lukuv rakennemuutoksiin. ”Hallitsematon-termin käyttö viittasi siihen, että rakennemuutokseen suhtauduttiin tuolloin passiivisesti. Puolueiden keskuudessa pestiin kädet aikaisemmasta rakennemuutospolitiikasta.

Kun Holkerin hallitus nousi valtaan, niin puheet ja tavoitteet olivat hyvin samanlaisia, mutta terminologia ja retoriikka muuttuivat. Suomalaisessa politiikassa käytettiin yleisesti retoriikkaa, jonka mukaan olit joko jonkin tietyn politiikan puolella tai olit kaikkien yhteistä hyvää vastaan. Holkerin hallitus käytti tällaista retoriikkaa paljon, kun kyseessä oli vakaa markka, kansainvälinen kilpailukyky, rakennemuutoksen hallinta, koulutuspolitiikka tai vastaava. Konsensusta ei hukattu mihinkään ja tämä ”politiikan pakko” aiheutti suuren osan kritiikistä. Kansantalouden hyväksi oli toimittava yhdessä. On tärkeää huomata, ettei hallintatermi viitannut ennaltaehkäisevään toimintaan vaan sopeutumiseen. Tämä terminologian väärinymmärrys aiheutti ristiriitoja hallituksen ja sen politiikan arvostelijoiden välillä.

Vaikka rakennemuutosta esiintyikin, se ei joidenkin tutkijoiden mielestä ollut 80-luvulla yhtä merkittävää kuin aikaisempina vuosikymmeninä²⁸⁰. Joidenkin mielestä näitä rakennemuutoksia ei taas saanut väheksyä, vaikkeivät ne olleet merkittävydessään samanlaisia kuin ennen²⁸¹. Sen sijaan rakennemuutostutkimus eli todellisen kultakauden 80-luvulla vain kiihtyen hallituksen julkaistua hallitusohjelmansa.

Perinteinen suomalainen ajattelutapa oli, että Suomi ajalehti maailmantaloudessa ajopuuna, vailla minkäänlaista ohjailua ja pelkästään sopeutuen tilanteeseen. Tästä ajattelutavasta alettiin 1980-luvulla hankkiutua systemaattisesti eroon. Sana hallittu liittyi mielestäni kiinteästi tähän. Hallitulla rakennemuutoksella ei ollut merkitystä konkreettisina tekoina, vaan käsitteen tasolla. Siis sillä, miten se sijoittuu yhteiskuntakehityksen kaareen ja miten se puheena sopi silloiseen todellisuuteen. Se oli yksi yhteiskunnassa alkavan uuden aikakauden huomattavista merkeistä.

Huomionarvoista oli se, että hallitusohjelman rakennemuutokseen liittyneet asiat, eivät olleet mitenkään uusia politiikassa, vaan samoja asioita oli pyöritelty jo aikaisempina vuosikymmeninä. Nyt tämä retoriikka vain nousi sinipunahallituksen hallitusohjelmassa kaikkien tietoisuuteen ja muodostui julkisuudessa käsitteeksi, joka sai erittäin paljon huomiota. Huomio oli pääasiassa negatiivista.

Rakennemuutoksella hallitus halusi korostaa omaa dynaamisuuttaan ja uskoaan tulevaisuuteen. Muutos vain tapaa olla huono retorinen työkalu. Ihmisten ensimmäinen reaktio muutokseen on sen vastustaminen, ja tämä vei hallituksen konkreettisilta tavoitteilta pohjaa. Ihmiset ovat usein halukkaampia pysyttäytymään vanhassa uusiutumisen sijaan etenkin, jos uusiutuminen vaatii suuria ponnistuksia ja joidenkin asioiden hylkäämistä. Vaikka ”hallittu rakennemuutoskin” oli tarkoitettu konkreettiseksi politiikaksi, ei sitä sellaiseksi kuitenkaan mielletty. Jo sanassa itsessään on muutos olennaisena osana, joten talouspoliittisten toimenpiteiden perustelu jollakin muulla tavalla, olisi ollut ehkä parempi vaihtoehto. Poliitikot valitsevat kuitenkin usein julkisuudessa helppoja käsitteitä, joita voidaan väännellä tarkoittamaan monia asioita ja tämä oli Holkerinkin hallituksen virhe.

---

²⁸⁰ Esim. Haapala, 1988 ja Mäkelä 1988 & 1989.

²⁸¹ Kortteinen, Matti. Kohti infomaatioyhteiskuntaako? Teoksessa Suomi 2017, 1990, s. 205.

Tuntuu siltä, että hallittu rakennemuutos oli terminä monella tapaa irrallinen taloudellisesta todellisuudesta ja näytti siltä, että se ikään kuin rajattiin keinotekoisesti omaksi erilliseksi käsitteekseen julkisuudessa. Kun Haapala kysyi ”Onko rakennemuutospuhe vain puhetta tai silkkaa politiikkaa vai onko se vakavan yhteiskuntatutkimuksen työkalu?”²⁸², vastauksena voisi sanoa, että 1980-luvun lopulla se ainakin oli vain puhetta ja puhetta puheesta. Koko hallitun rakennemuutoksen diskurssi kiertyi urille, jotka olivat osittain joko tahallisia tai tahattomia väärinymmärryksiä ja osittain täysin validia keskustelua yhteiskunnan tulevaisuuden suunnasta. Pohjimmiltaan kyse oli kuitenkin arvoista – sekä kritisoitavien että kritisoijien.

Väärinymmärryksestä puhun, koska mikään itsetietoinen hallitus ei ottaisi tavoitteekseen unohtaa yhteiskunnan heikko-osaisia, mutta tästä Holkerin hallitusta usein syytettiin. Kyse täytyi siis olla hallituksen epäonnistuneesta retoriikasta, liiallisesta optimismista. Optimismin ja pessimismin huono puoli on aina se, että ne eivät ole neutraaleja termejä ja neutraalius on ainoa asia, jonka avulla voi välttyä helpommin kritiikiltä. Tosin hallituksen näköalattomuuskaan ei ole mitenkään ihailtava piirre. Väärinymmärrystä liittyi myös terminologiaan, koska hallinta-termi ymmärrettiin usein tarkoittavan rakennemuutoksen ohjailua tai jopa estämistä, mutta sillä tarkoitettiin vain valmiutta selviytyä rakennemuutoksen aiheuttamien muutoksista.

Kritiikki kiertyi kahden pääseikan ympärille. Ensinnäkin hallitusta pidettiin kovien arvojen lipunkantajana ja toisekseen hallituksen nähtiin edustavan epärealistista kehitysoptimismia. Kehitysoptimismin ja -pessimismin välillä käytiin taistelua. Kriitikot eivät nähneet tulevaisuuden teknologisoitunutta yhteiskuntaa niin valoisana, kuin hallituksen koettiin se näkevän ja tässä sokeassa optimistisuudessaan hallituksen pelättiin unohtavan subjektit, eli kansalaiset keskittymällä ainoastaan rakenteisiin.

Optimismikeskustelu taas liittyi hyvinvointivaltion ja kilpailuvaltion vastakkainasetteluun. Nämä nähtiin yleisesti toistensa vastakohtina ja ajatus siitä, että kilpailuvaltion periaatteiden mukaisesti voitaisiin säilyttää hyvinvointivaltio, oli täysin mahdoton. Aikalaisten mielestä nämä sulkivat toisensa pois. Ottamatta sen enempiä kantaa siihen, oliko tosiaan näin, vastakkainasettelu oli kuitenkin paljastavaa. Se kertoi arvojen taisteluista. Hallitusta kohtaan

---

²⁸² Haapala, 2006, s. 91.

tämä vastakkainasettelu oli jossain määrin jopa epärealua. Eihän se ollut ehdoin tahdoin nakertamassa hyvinvointivaltion perustaa, vaan luomassa kilpailukyky mahdollisuuksia kansainvälistyvässä taloudessa kaikkien yhteiseksi hyväksi. Keinot, joilla hallitus tavoitteli yhteistä hyvää, eivät tuntuneet olevan samoja, kuin millä kritiikot olisivat sitä tavoitelleet.

Ei rakennemuutoskeskustelua voida täysin väärinymmärryksistä johtuvaksi sanoa, koska politiikka on aina täynnä valintoja, joita puolueet tekevät oman ideologiansa mukaan. Silloin pyritään aina miellyttämään tiettyjä kansanosia ja eturyhmiä. Suuri syy kritiikille kuitenkin oli ideologioiden puute, mikä tulkitaan usein populistisuudeksi. Poliittinen populismi ei ole ikinä ollut suosittua ainakaan tutkijoiden ja muiden julkisten toimijoiden silmissä. Tästä syystä suurin osa yhteiskuntatutkijoista saattoi ärsyntyä hallituksen retoriikkaan. Vastakkainasettelu puolueiden välillä oli mm. konsensuksen vuoksi hävinnyt tehden politiikasta harmaata ja saanut poliittisen osallistuvuuden laskuun.

Holkerin hallituksen rakennemuutospuhe ja ”hallittu rakennemuutos” oli oman aikakautensa tuote, mutta talouskeskeiseen retoriikkaan, jota hallitus tarjoili, ei oltu vielä valmiita. Uusi dynaaminen ja optimistisesti tulevaisuutta kohti katsonut poliittinen puhe aiheutti hallituksen politiikan tuomitsemisen pelkäksi vitsiksi. Hallittua rakennemuutoksesta ei tullut ja puhekin oli varsin epämääräistä, mutta vitsiksi sitä ei tietenkään ollut tarkoitettu. Uusi yhteiskunnallinen tilanne aiheutti uuden poliittisen vastakkainasettelun, jossa korostuivat puolueiden ideologioiden sijaan puolueiden taloudelliset arvot.

LÄHTEET

AIKALAISLÄHTEET:

Valtioneuvosto

Hallitusohjelmat: 1968, 1987
<<http://www.valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/hallitusohjelmat/fi.jsp>>

Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto: <<http://www.fsd.uta.fi/>>

POHTIVA – Poliittisten ohjelmien tietovaranto <<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/>>

Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) asennetutkimukset

Puolueiden ajankohtaisuustutkimukset (EVA)

Aikakauslehdet:

Kanava, 1988
Kansantaloudellinen aikakauskirja, 1988
Kuntalainen, 1987–1990
Opistolehti, 1987–1990
Peili, 1989
Politiikka, 1988.
Psykologia, 1988
Soihtu, 1988.
Sosiologia, 1987–1990
Suomen kuvalehti, 1987–1990
Talouselämä, 1987–1990.
Tiede & edistys, 1988.
Tiede 2000, 1988.
Ydin, 1988.

Kirjallisuus:

Avautuva ja sulkeutuva Suomi. EVA-raportti suomalaisten asenteista. EVA. Helsinki, 1987.

Historiallinen arkisto: 93. Historian päivät 1988. Suomen historiallinen seura. Helsinki, 1989.

Ihminen uudistuvassa työelämässä. Talouspoliittinen konferenssi, Joensuu 17.11.1987. Valtion painatuskeskus. Helsinki, 1988.

Kansalaispalkka. Ken elää, sen syömänkin pitää. Ylioppilaspalvelu r.y.:n julkaisusarja 2/88. Turenki, 1988.

Kortteinen, Matti. Hallittu rakennemuutos? Hanki ja jää. Tampere, 1987.

Kriittisinä 90-luvulle. Suomi erilaistuu ja samanlaistuu. EVA-raportti suomalaisten asenteista. EVA. Helsinki, 1989.

Murros vai muutos? EVA-raportti suomalaisesta mielipideilmastosta. EVA. Helsinki, 1985.

On se niin väärin. Tutkijaliitto. Helsinki, 1989.

Sarmela, Matti. Rakennemuutos tulevaisuuteen. Postlokaalinen maailma ja Suomi. WSOY. Juva, 1989.

Suomi 2017 [toim. Riihinen, Olavi]. Gummerus. Jyväskylä, 1990.

Suomi – muutosten yhteiskunta [toim. Suhonen, Pertti]. WSOY. Juva, 1989.

Turun korkeakoulujen yhteiskunnallistaloudellinen tutkimusyhdistys ry. 1/1988. Punamullasta sinipunaiseen. Yhdessä Turun sanomien kanssa 28.9.1987 järjestetty seminaari uuden hallituspohjan taustatekijöistä. Turku, 1988.

von Wright, Georg Henrik. Tiede ja ihmisjärki. Suunnistusyritys. Otava. Keuruu, 1987.

Virtanen, Matti. Tehtaasta studioon. Hanki ja jää. Helsinki, 1987.

Vähätalo, Kari. Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Gaudeamus. Helsinki, 1998.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS:

Alasuutari, Pertti. Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Vastapaino. Tampere, 1996.

Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri. Postpatria? Globalisaation kulttuuri Suomessa. Vastapaino. Tampere, 1999.

Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. [toim. Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri]. Osuuskunta Vastapaino. Tampere, 1998

Gorz, André. Eläköön työttömyys kirjoituksia työstä, ekologiasta, vapaudesta. [toim. Rahkonen, Keijo]. Kansan sivistystyön liitto. Helsinki, 1982.

Heinonen, Visa & Mykkänen, Jari & Pantzar, Mika & Roponen, Seppo. Suomalaisen talouspolitiikan ajatusmallit valtiovarainministeriön budjettiesitelmissä 1974–1994. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki, 1996.

Haapala, Pertti. Työajan lyhyt historia. Artikkelikokoomateoksessa *Työ ja työttömyys*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Tampere, 1994.

Historiallinen käänne: johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen [Toim. Juho Saari]. Gaudeamus. Helsinki, 2006.

Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. [toim. Heikkilä, Matti & Vähätalo, Kari]. Gaudeamus. Helsinki, 1994.

Julkunen, Raija. Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino. Tampere, 2001.

Lamakirja. [toim. Blomberg, Helena & Hannikainen, Matti & Kettunen, Pauli]. Kirja-Aurora. Turku, 2002.

Haikonen, Jyrki & Kiljunen, Pentti. Mitä mieltä suomalainen? EVA:n asennetutkimuksien kertomaa 1984-2003. Taloustieto oy. Tampere, 2003. Luettu 3.6.2008 <http://www.eva.fi/files/149_asette_20v.pdf>

Pekkarinen, Jukka & Vartiainen, Juhana. Suomen talouspolitiikan pitkä linja. WSOY. Porvoo, 1993.

Puoskari, Pentti. Laman varjo ja sateenkaari. Edita. Helsinki, 2002.

Ranki, Risto. Haltia vai haltija? Harri Holkerin hallituksen talouspoliittinen ministerivaliokunta. Edita. Helsinki, 2000.

Rifkin, Jeremy. Työn loppu. Teknologia, työpaikat, tulevaisuus. WSOY, Helsinki, 1997.

Sosiaalipoliittikka 2017 [toim. Olavi Riihinen]. WSOY. Juva, 1993.

Sosiaaliset innovaatiot, yhteiskunnan uudistumiskyky ja taloudellinen menestys. [toim. Hämäläinen, Timo & Heiskala, Risto]. Sitra. Helsinki, 2004. Luettu 1.12.2008 <<http://www.sitra.fi/Julkaisut/Heiskala.pdf>>

Suomalaisen talouspolitiikan ajattelumallit valtiovarainministerien budjettiesitelmissä 1974–1994 / Visa Heinonen [et al.]. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki, 1996.

Työ ja työttömyys. Toimittanut Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Tampere, 1994.

Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? [toim. Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva] Gaudeamus. Helsinki, 2006.